

Agder Vitenskapsakademi

ÅRBOK 2006

Agder Vitenskapsakademi Årbok 2006

Agder Vitenskapsakademi Årbok 2006

Red.: Akademisekretær Thor Einar Hanisch

© Høyskoleforlaget
Agder Vitenskapsakademi og forfatterne

Utgitt i samarbeid med Agder Vitenskapsakademi

ISBN 978-82-7634-577-3
ISSN 0809-7283

Printed in Norway 2007

Formgeving, omslag og sats: Høyskoleforlaget, Kristiansand
Trykking og innbinding: PowerPrint Norge AS, Steinkjer

Foto:
Forsiden, Mollestad-eika, Sørlandets eldste og største eik. Foto: Olav Breen
Kjell Nupens diplombilde og Gimle Gård. Foto: Torvald Slettebø
Øvrige fargefoto: Olav Breen

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Utgitt av:
Høyskoleforlaget AS – Norwegian Academic Press
Gimlemoen 19
N-4630 Kristiansand
Norway

Telefon (+47) 38 10 50 00
Telefaks (+47) 38 10 50 01
E-post post@hoyskoleforlaget.no
Internett hoyskoleforlaget.no

Agder Vitenskapsakademi
Serviceboks 422
4604 Kristiansand

Telefon (+47) 38 14 11 05
Telefaks (+47) 38 14 14 99
E-post Agder.Vitenskapsakademi@uia.no
Internett www.uia.no/akademiet

Innhold

FORORD	7
STATUTTER FOR AGDER VITENSKAPSAKADEMI	8
MATRIKSEL FOR AGDER VITENSKAPSAKADEMI	12
STYRETS ÅRSMELDING FOR 2006	31
VINTERMØTE	37
<i>Agderforskere før HiA</i>	
<i>Gudlaug Nedrelid</i>	
TORLEIV HANNAAS FRÅ HORNES, NAMNGJETEN SPRÅKFORSKAR OG PROFESSOR VED BERGEN MUSEUM	39
<i>Jahn Holljen Thon</i>	
FORHOLDET MELLOM TEKST OG BILDE 1625–1750: EMBLEMER, REBUSER, ALLEGORIER OG PROTESTANTISK BILLEDFOBI	51
VÅRMØTE	69
<i>Tore Austad</i>	
GABRIEL SCOTT	71
Paneldebatt om forskningsetikk og fusk i forskning	
<i>Svein Gunnar Gundersen</i>	
ER JUKS BLITT VANLIG I MEDISINSK FORSKNING?	76
<i>Pål Repstad</i>	
FORSKNINGSETIKK I SAMFUNNSVITENSKAPENE	80

<i>Paul Leer-Salvesen</i> FORSKNINGSETIKK	86
<i>Leiv Storesletten</i> FUSK I FORSKING – REALFAG	88
SOMMERMØTE	93
<i>Arild Sæther</i> MINNETALE OM PROFESSOR TORE JØRGEN HANISCH ..	95
<i>Frans-Arne Stylegar</i> UTFORDRINGER FOR ARKEOLOGIEN PÅ AGDER – ARKEOLOGI OG DENDROKRONOLOGI	99
ÅRSMØTE	109
REFERAT FRA ÅRSMØTET 27.10.06 I AGDER VITENSKAPSAKADEMI	111
<i>Gunhild O. Hagestad</i> TANKER OM TID, ALDER OG GENERASJON	116
<i>Wolfgang Viereck</i> TAKKETALE PÅ VEGNE AV DE NYE MEDLEMMENE	122
<i>Per Kjetil Farstad</i> TAKKETALE VED TILDELINGEN AV SØRLANDETS KOMPETANSEFONDS FORSKNINGSPRIS FOR 2006	123
<i>Martin Skjekkeland</i> TAKKETALE VED TILDELINGA AV SØRLANDETS KOMPETANSEFONDS POPULÆRVITSKAPLEGE PRIS FOR 2006	124
<i>Joachim Dorf Müller</i> ON THE WAY TO NATIONAL MUSIC: EDVARD GRIEG BETWEEN GERMAN BAROQUE AND NORWEGIAN ROMANTICISM	126
BILDER	133

Forord

Med dette framlegges Agder Vitenskapsakademis femte årbok, etter reetableringen som vitenskapsakademi i 2002. Årboka for 2006 er, som de fire tidligere, redigert av akademisekretær Thor Einar Hanisch i nært samarbeid med preses.

Akademimedlemmet Olav Breen og Agderkulturs webmaster Torvald Slettebø har stått for fotograferingen, og Olav Bjørn Skaar, webmaster for Agder Vitenskapsakademi og for Høgskolen i Agders Seniorsentre, har bistått datateknisk.

Kristiansand i oktober 2007

Ernst Håkon Jahr

Preses

Statutter for Agder Vitenskapsakademi

(Vedtatt 27.10. 2003)

1

Agder Vitenskapsakademi (Agder Academy of Sciences and Letters) har til formål å fremme alle former for vitenskapelig virksomhet på Agder og forståelsen for vitenskapens betydning i samfunnet. Denne oppgaven søkes løst ved bl.a. å arrangere møter, konferanser og foredrag, samt ved å dele ut vitenskapelige priser og arrangere prisoppgaver.

2

Akademiet har maksimalt 205 tellende medlemmer: 1) ordinære innenlandske (100 plasser), 2) korresponderende innenlandske (50 plasser) og 3) utenlandske medlemmer (50 plasser), dessuten 4) æresmedlemmer (maksimalt 5). Betegnelse innen- og utenlandsk gjelder bopel, ikke nasjonalitet eller statsborgerskap. De ordinære innenlandske medlemmer må ha bopel i Agder; ved flytting annensteds går de over i kategoriene korresponderende innenlandske eller utenlandske medlemmer.

Fra og med det år et medlem fyller 67 år, går det ut av den antallsbegrensede medlemsmasse, men beholder alle rettigheter som medlem.

Det bør sikres en rimelig fordeling av medlemmer mellom de ulike fagområdene. Medlemmene har innsynsrett ved innvalg, en rett som effektueres ved oppmøte i sekretariatet. Innvalg av medlemmer skjer etter begrunnet forslag fra minst to av Akademiets medlemmer. Fristen for å sende inn forslag fast-

8

settes av styret. Styret skal hvert år avgjøre hvor mange ledige plasser som kan fylles i hver medlemskategori. Styret behandler og prioriterer mellom forslagene før de blir sendt til skriftlig avstemning blant medlemmene. Medlemmene innvelges etter en vurdering av vedkommendes dokumenterte vitenskapelige kompetanse eller kunstneriske innsats. For å bli valgt må den foreslåtte ha minst halvparten av de avgitte stemmer. Innvalg skal bekreftes i medlemsmøte. Eventuelle nærmere bestemmelser om innvalg fastsettes av styret.

Valg av æresmedlemmer foretas av Akademiets innenlandske medlemmer etter forslag fra styret. Den foreslåtte må ha 3/4 av de avgitte stemmer for å bli valgt. Eventuelle nærmere bestemmelser om valg av æresmedlemmer fastsettes av styret.

Akademiet har også assosierte medlemmer. Som assosierte medlemmer av Akademiet kan innbys vitenskapelig interesserte personer og bedrifter og institusjoner som bidrar til å fremme Akademiets formål. Styret avgjør hvilke privatpersoner og bedrifter og institusjoner som skal innbys som assosierte medlemmer. Liste over assosierte medlemmer trykkes i Akademiets årbok.

3

Akademiet ledes av disse organer:

1. Årsmøtet, som er den høyeste myndighet og holdes hvert år på Akademiets stiftelsesdag 27. oktober. Styret kaller inn til årsmøtet med tre ukers varsel. Mellom årsmøtene holdes det medlemsmøter.
2. Styret velges av årsmøtet og består av preses og fire medlemmer, alle med personlige varamedlemmer. Årsmøtet velger også en valgkomité på fire medlemmer. Preses og de fire styremedlemmene velges for to år. Styret konstituerer ellers seg selv og velger visepreses blant styremedlemmene. Visepreses bør representere annen vitenskap enn preses. Preses er styrets leder og Akademiets talsmann utad. Styret har som oppgave å ivareta Akademiets vitenskapelige og økonomiske interesser.

Akademiets daglige arbeid ledes av akademisekretæren, som rapporterer til styret. Akademisekretæren mottar en godtgjørelse, fastsatt av styret, for sitt arbeid. Akademisekretæren velges av årsmøtet for ett år av gangen.

4

Styret legger hvert år fram årsberetning og revidert regnskap for behandling på årsmøtet. Revisor velges av årsmøtet. Akademiets årbok legges fram på årsmøtet. Årboka inneholder bl.a. Akademiets matrikkel.

5

For å kunne fremmes for årsmøtet må forslag til endring i disse statutter komme inn til styret minst en måned før årsmøtet. Forslag må gjøres kjent for medlemmene sammen med innkallingen til årsmøtet. Til vedtak kreves 2/3 flertall.

6

Akademiet kan kun oppløses etter innstilling av styret, og etter vedtak med minst 2/3 flertall i to på hverandre følgende ordinære årsmøter. Ved eventuell oppløsning tilfaller Akademiets formue Agder universitet.

Statutter for priser

Sørlandets kompetansefonds forskningspris

1. Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere vitenskapelige arbeider.
2. Prisen deles ut hvert år.
3. Prisen er på NOK 30.000 og et diplom eller bilde.
4. Prisen tildeles en forsker tilknyttet Agder.
5. Styret i Agder Vitenskapsakademi oppnevner en jury på fem medlemmer. Juryens avgjørelse er endelig. Juryen avgir en skriftlig begrunnelse for tildelingen.
6. Medlemmer av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret.
7. Prisen deles ut av Preses på akademiets årsmøte 27. oktober.
8. Prisen deles første gang ut på årsmøtet 2004, for et arbeid publisert i 2002 eller 2003.

Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris

1. Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere populærvitenskapelige bidrag.
2. Prisen deles ut hvert år.
3. Prisen er på NOK 20.000 og et diplom eller bilde.
4. Prisen tildeles en bidragsyter tilknyttet Agder.
5. Styret i Agder Vitenskapsakademi oppnevner en jury på tre medlemmer.
6. Juryens avgjørelse er endelig. Juryen avgir en skriftlig begrunnelse for tildelingen.
7. Medlemmer av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret.
8. Prisen deles ut av Preses på akademiets årsmøte 27. oktober.
9. Prisen deles første gang ut på årsmøtet 2004, for et bidrag i 2002 eller 2003.

Skipskredittfondets pris for maritim forskning

1. Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere arbeider innen maritim forskning.
2. Prisen deles ut annet eller tredje hvert år.
3. Prisen er på NOK 30.000 og et diplom eller bilde
4. Prisen tildeles normalt en forsker, evt. forskningsgruppe, ved Høgskolen i Agder (seinere Agder universitet) eller Agderforskning.
5. Unntaksvis kan andre forskere på Agder tildeles prisen.
6. Styret i Agder Vitenskapsakademi oppnevner en jury på tre medlemmer. Juryens avgjørelse er endelig. Juryen avgir en skriftlig begrunnelse for tildelingen.
7. Medlemmer av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret.
8. Prisen deles ut av Preses på akademiets årsmøte 27. oktober.
9. Prisen deles første gang ut på årsmøtet 2004, for et arbeid publisert i 2001, 2002 eller 2003.

Matrikkel for Agder Vitenskapsakademi

STYRE:

Professor Ernst Håkon Jahr, preses
Professor Svein Gunnar Gundersen, visepreses
Lektor Tore Austad
Biskop Olav Skjevesland
Professor Leiv Storesletten

AKADEMISEKRETÆR:

Direktør Thor Einar Hanisch

MEDLEMMER:

Andersen, Otto, siv.øk. NHH, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde internasjonalisering, f. 11.8.48. Medlem 2002. – Adr. Eikebakken 1, 4622 Kristiansand. Otto.Andersen@uia.no

Austad, Tore, cand. philol., lektor, tidl. stortingsrepresentant for Vest-Agder, Kirke- og undervisningsminister 1981–83, f. 8.4.35. Tidl. akademisekretær, medlem 1965, styremedlem. – Adr. Trymsvei 14c, 4631 Kristiansand. tore_austad@hotmail.com

Austad, Torleiv, dr. theol., professor, Menighetsfakultetet, fagområde systematisk teologi, f. 9.3.37. Medlem 2003. – Adr. Jomfrubråtv. 68, 1179 Oslo. Torleiv.Austad@mf.no

Baker, Jonathan David, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde utviklingsstudier med fokus på Etiopia og Tanzania, f. 31.10.43. Medlem 2002. – Adr. Jernveien 18, 4629 Kristiansand. Jonathan.Baker@uia.no

Beisland, Hans Olav, dr. med., overlege Sørlandet Sykehus Arendal, fagområde kirurgi og urologi, kreftforskning, f. 29.12.42. Medlem 2002. – Adr. Sørlandet Sykehus Arendal. hans.olav.beisland@sshf.no

Bekken, Otto Borger, ph.d., førsteamanuensis, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde matematikk/didaktikk, f. 3.5.40. Medlem 2006. – Adr. Torsvikleiva 12, 4637 Kristiansand. Otto.B.Bekken@uia.no

Benestad, Finn, dr. philos., professor em., Universitetet i Oslo, Institutt for musikk og teater, fagområde musikkvitenskap, f. 30.10.29. Medlem 2002. – Adr. Agder allé 4A, 4631 Kristiansand. Finn.Benestad@chello.no

Bernt, Jan Fridthjof, dr. juris, professor, Universitetet i Bergen, Juridisk fakultet, fagområder forvaltningsrett, kommunalrett, sosial- og helse rett, rettskildelære, rettsteori, f. 6.7.43. Medlem 2005. – Adr. Myrdalskogen 121 Ulset. jan.f.bernt@jur.uib.no

Bjorvatn, Bjarne, dr. med., professor, Universitetet i Bergen, Senter for internasjonal helse, og WHO, Geneve, fagområde infeksjonsmedisin, med. mikrobiologi, internasjonal helse og WHO vaksine-politikk, f. 4.12.36. Medlem 2002. – Adr. Narestø, 4810 Eydehavn. bjarne.bjorvatn@cih.uib.no

Bjorvatn, Øyvind, cand. philol., lektor, tidl. stortingsrepresentant for Aust-Agder, forfatter på fagområdet historie, lokalhistorie, f. 26.4.1931. Medlem 1962. – Adr. Østerkleiv 17, 4900 Tvedestrand. oyvind.bjorvatn@kabeltv.as

Bjøranger, Jan, professor, Universitetet i Stavanger, fagområde musikk, spesialområde fiolin og orkester, f. 6.1.68. Medlem 2006. – Adr. Rundvollen 2, 4017 Stavanger. jan.bjoranger@uis.no

Bjørnenak, Trond, dr. oecon., professor, Norges Handelshøyskole, fagområde bedriftsøkonomi, økonomisk styring, f. 31.1.64. Medlem 2002. – Adr. Fladefjell 20, 4878 Grimstad. Trond.Bjornenak@nhh.no

Brautaset, Knut, m.sc., m.ed., høgskoledosent, tidl. rektor Høgskolen i Agder, fagområde reguleringsteknikk, oljehydraulikk, servoteknikk, f. 16.9.39. **Æresmedlem** 2003. – Adr. Åsveien 27, 4879 Grimstad. Knut.Brautaset@uia.no

Breen, Olav, cand. mag., førstekonsulent, Høgskolen i Agder, fagbokforfatter, tidl. akademisekretær, f. 31.3.48. Medlem 1973. – Adr. Krooddvn 7, 4624 Kristiansand. Olav.Breen@uia.no

Breiteig, Trygve, cand. real., høgskoledosent, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, tidl. lærerhøgskolerektor, fagområde matematikk-didaktikk, f. 16.6. 41. Medlem 2003. – Adr. Fuglevikkleiva 60, 4637 Kristiansand. Trygve.Breiteig@uia.no

Burn, Robert P, ph.d, professor em. University of Exeter/Høgskolen i Agder, fagområde matematikk/didaktikk, f. 15.8.34. Medlem 2005. – Adr. Sunnyside, Barrack Rd Exeter EX 2 6AB UK. R.P.Burn@exeter.ac.uk

Cestari, Maria Luiza, dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde matematikk-didaktikk, f. 17.2.46. Medlem 2002. – Adr. Torsvikkleiva 12, 4637 Kristiansand. Maria.L.Cestari@uia.no

Conway, John Thomas, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde aerodynamikk og flymekanikk, matematikk, fysikk, f. 17.9.56. Medlem 2002. – Adr. Grooseveien 238b, 4879 Grimstad. John.Conway@uia.no

Da Silva, António Barbosa, dr. theol., professor, Ansgar teologiske høgskole, fagområder systematisk teologi og psykisk helsearbeid, f. 17.1.44. Medlem 2006. – Adr. Halvdan Svartes v 4D, 4633 Kristiansand. dasilva@ansgarhs.no

Dorfmueller, Joachim, dr. phil.habil, professor, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Institut für Musikwissenschaft und Musikpädagogik, f. 13.12.38. Medlem 2004. – Adr. Ringelstrasse 22, 42289 Wuppertal, Deutschland. Joachim.Dorfmueller@gmx.de

Drange, Tore, sivilarkitekt, eget arkitektfirma Grimstad, arkitektoniske arbeider som Ericsson-komplekset i Grimstad, Tyholmen hotell i Arendal, Rasmussen-gruppens bygg i Kristiansand og Norges Ambassade i Brasilia, f. 13.2.39. Medlem 2006. – Adr. 4885 Grimstad. tore@a7arkitekter.no

Dybo, Tor, dr. art, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for kunstfag, fagområde rytmisk musikk, spesielt jazz, etnomusikologi, f. 1.5.57. Medlem 2006. – Adr. Elveg. 30, 4614 Kristiansand. Tor.Dybo@uia.no

Dziubalska-Kolaczyk, Katarzyna, d.litt & ph.d, professor, Adam Mickiewicz University, Poznan, fagområde engelsk språkvitenskap, f. 27.5.60. Medlem 2005. Adr. al. Niepodleglosci 4, 61–874 Poznan, Poland; privatadr. Swiebodzinska 82, 60–162 Poznan. dkasia@ifa.amu.edu.pl

Egeberg, Per Kristian, dr. scient., professor, Høgskolen i Agder, dekanus, Fakultet for realfag, fagområde kjemi, geokjemi, kjemisk oseanografi, akvatiske kjemi, miljøkjemi, fornybar energi, f. 23.12.56. Medlem 2002. – Adr. Gudbrandslia 13A, 4638 Kristiansand. Per.K.Egeberg@uia.no

Ellingsen, Svein, dr. h.c. (Åbo) salmedikter, sterkt representert i Norsk Salmebok og Salmer 97 og i en rekke utenlandske salmebøker, f. 13.7.29. Medlem 2006. – Adr. Betrumv. 13, 4815 Saltrød. svein-ellingsen@c2i.net

Eriksen, Roy T., dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, fagområde engelsk filologi, renessansestudier, f. 8.10.48. Medlem 2002. – Adr. Helgolandsg. 7, 4616 Kristiansand. Roy.Eriksen@uia.no

Falkenberg, Andreas Wyller, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde internasjonal handel og verdikjeder, kultur og etikk, f. 18.4.48. Medlem 2004. – Adr. Dreggveien 7, 4639 Kristiansand. Andreas.Falkenberg@uia.no

Falkenberg, Joyce, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde strategisk forandring og implementering; allianser og nettverk, f. 28.2.47. Medlem 2004. – Adr. Dreggveien 7, 4639 Kristiansand. Joyce.Falkenberg@uia.no

Farstad, Per Kjetil, phil.dr, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for kunstfag, fagområde musikk, klassisk gitar, lutt og andre historiske strengeinstrumenter, f. 25.9.52. Medlem 2004. – Adr. Dalsv. 13, 4634 Kristiansand.
Per.K.Farstad@uia.no

Fintoft, Knut, dr. philos., professor em. NTNU, fagområde fonetikk, f. 10.5.33. Medlem 2002. – Adr. Elgfaret 4, 3790 Helle. Tlf. 35 98 85 05

Fisiak, Jacek, O.B.E., dr. habil., professor, School of English, Adam Mickiewicz University, Poznan, fagområde engelsk språkvitenskap, f. 10.5. 36. Medlem 2004. – Adr. UAM al. Niepodleglosci 4, 61–874 Poznan, Polen.
fisiak@amu.edu.pl

Fowler, Alastair, d.litt, FBA, Regius professor, University of Edinburgh, fagområde engelsk litteratur og retorikk, f. 30.8.57. Medlem 2003. – Adr. 11 East Claremont Street, Edinburgh EH7 4HT, Scotland. Tlf. 0131 556 0366

Gabbay, Dov M., ph.d., professor of logic, Kings College, London, fagområde logikk og beregning, bevisteori, logisk modellering av naturlige språk, f. 1945. Medlem 2006. – Adr. Kings College, Strand, London WC2R 2LS.
dg@dcs.kcl.ac.uk

Gallefoss, Frode, dr.med, seksjonsoverlege SSHF, lungespesialist, f. 16.5.56. Medlem 2006. – Adr. Ole Bulls g 30, 4630 Kristiansand
frode.gallefoss@sshf.no

Golusinski, Wojciech, dr. med., dr. habil., professor, Poznan University of Medical Sciences, fagområde laryngologi, f. 10.9.56. Medlem 2003. – Adr. Ul. Fredry 10, 61–701 Poznan. Wgolusinski@am.poznan.pl

Gonzalez, Jose Julio, dr. rer. nat., dr. techn., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde systemdynamikk, informasjonssikkerhet og kritisk infrastruktur, f. 15.2.44. Medlem 2002. – Adr. Holmen, Reddal, 4886 Grimstad. Jose.J.Gonzalez@uia.no

Gran, Jan Tore, dr. med., professor, Rikshospitalet, fagområde reumatologi, f. 29.4.49. Medlem 2002. – Adr. Skilshø 4818 Færvik.
jan.tore.gran@rikshospitalet.no

Grelland, Hans Herlof, dr. philos., cand.real., master i filosofi, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde kvantekjemi, fysikkens filosofi og eksistensfilosofi, f. 30.10.47. Medlem 2002. – Adr. Bioddgt. 28 B, 4878 Grimstad. Hans.Grelland@uia.no

Grevholm, Barbro Elisabeth, fil. lic., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde matematikk-didaktikk og matematikk, f. 4.12.41. Medlem 2002. – Adr. Torridalsv. 89, 4630 Kristiansand. Barbro.Grevholm@uia.no

Grøttum, Kjell Arne, dr. med., overlege, Sørlandet Sykehus Kristiansand, fagområde indremedisin, blodsykdommer, f. 3.8.34. Medlem 2002. – Adr. Bjørndalsheia 45, 4633 Kristiansand. Kjell.Grottum@c2i.net

Gundersen, Svein Gunnar, dr. med., overlege, forskningssjef Sørlandet Sykehus Kristiansand, prof. II, Høgskolen i Agder, Fakultet for helse- og idrettsfag, fagområde infeksjonsmedisin, tropemedisin, internasjonal helse, f. 28.7.48. Medlem 2002, **visepreses** – Adr. Teglverksveien 14, 4632 Kristiansand. svein.gunnar.gundersen@sshf.no

Gupta, Rolf Arnvid, cand. musicae, sjefdirigent, Kristiansand Symfoniorkester, f. 14.1.67. Medlem 2005. – Adr. Torridalsv 138A 4630, postboks 572, 4665 Kristiansand. rgupta@c2i.net

Haanes, Vidar Leif, dr.theol, professor, rektor, Det teologiske menighetsfakultet, Oslo, fagområde kirkehistorie, teologihistorie, stat og kirke, f. 27.4.61. Medlem 2006. – Adr. Flåtestadveien 70, 1415 Oppegård. Vidar.L.Haanes@mf.no

Hagestad, Gunhild O., ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, prof.II ved NOVA, fagområde sosiologi, befolkningseldring, livsløp, generasjonsforhold, f. 6.11.42. Medlem 2002. – Adr. Boks 16, 4795 Birkeland. Gunhild.Hagestad@uia.no

Hanisch, Thor Einar, siv.øk og h.a. NHH, akademisekretær, tidl. regional høgskoledirektør, for Hordaland 1978–80, for Agder 1980–94, fagområde organisasjon og ledelse, f. 20.8.32. Medlem 1969. – Adr. Olav Tryggvasons vei 54, 4633 Kristiansand. Thor.E.Hanisch@uia.no

Hanisch, Tore Jørgen, cand. oecon., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde økonomisk historie, idehistorie og vitenskapsteori, f. 23.5.45. Medlem 2002. – Adr. Granveien 4, 1178 Oslo (død 15.1.06)

Haugeberg, Glenn, dr. med, overlege, Sørlandet Sykehus HF, fagområde reumatologi, f. 21.6.62. Medlem 2005. – Adr. Marviksveien 75, 4632 Kristiansand. Glenn.Haugeberg@sshf.no

Haugen, Richard, dr. philos., professor, Universitetet i Tromsø, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, fagområde spesialpedagogikk, kognitiv psykologi, motivasjons- og læringspsykologi, f. 3.7.41. Medlem 2002. – Adr. Vesterveien 30, 9008 Tromsø. rhaugen@sv.uit.no

Haugen, Paal-Helge, forfatter av romaner og diktsamlinger, oversatt til mer enn 20 språk, tildelt bl.a. Brageprisen, Cappelenprisen, Litteraturkritikerprisen, Wilburprisen (USA), f. 26.4.45. Medlem 2003. – Adr. Skrefjellveien 5, 4645 Nodeland. phaugen@online.no

Halvorsen, Else Marie, professor em. Høgskolen i Telemark, Notodden, gjesteprofessor Seniorsenteret Høgskolen i Agder, Gimlemoen, fagområder didaktikk og verditemaer i lærerutdanning og skole, f. 12.3.34. Medlem 2006. – Adr. Kuholms v 116, 4632 Kristiansand. Else.M.Halvorsen@hit.no

Hernes, Gudmund, ph.d., professor, fagområde samfunnsvitenskap, forsker Fafo, tidl. Kirke-utdannings- og forskningsminister, f. 25.3.41. Medlem 2003. – Adr. Skovveien 20, 0257 Oslo Ghe@fafo.no

Holbek, Jonny, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde strategisk ledelse, innovasjon, nyskaping, organisasjonsteori, f. 12.8.40. Medlem 2002. – Adr. Nordre Hovedgårds v 10, 4621 Kristiansand. jonny.holbek@hia.no

Holmesland, Oddvar, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde britisk litteratur, f. 11.4.52. Medlem 2002. – Adr. Hamreheia 48A, 4631 Kristiansand. Oddvar.Holmesland@uia.no

Hopmann, Stefan Thomas, dr. phil., professor, Universitetet i Wien, fagområde pedagogikk, f. 14.10.54. Medlem 2002. Stefan.Hopmann@univie.ac.at

Hydle, Ida, dr. med., dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for helse- og idrettsfag, fagområde medisin, antropologi, f. 1.2.47. Medlem 2003. – Adr. Havsøy v 78, 4817 Arendal. Ida.Hydle@uia.no

Hagg, Tomas, fil. dr., dr.h.c. (Athen), professor, Universitetet i Bergen, fagområde klassisk, især gresk, filologi, bysantinsk humanisme, nubisk kultur, f. 16.11.38. Medlem 2004. – Adr. Harald Hårfagres v 23, 4633 Kristiansand. tomas.hagg@lle.uib.no

Jahr, Ernst Håkon, dr. philos., dr. h.c. (Poznan), professor, rektor, Høgskolen i Agder, fagområde nordisk språkvitenskap, f. 4.3.48. Medlem 2002, **preses**. – Adr. Gimlekollen 3, 4633 Kristiansand. ErnstHakon.Jahr@uia.no

Jakobsen, Else Marie, tekstilkunstner, professorkompetanse, egen vevstue, spesialitet billedvev, f. 28.2.27. Medlem 2002. – Adr. Nedre Lunds v 18, 4630 Kristiansand. Tlf. 38 02 59 64

Jaworski, Barbara, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde matematikk-didaktikk, f. 16.11.44. Medlem 2002. – Adr. Skipperg. 82, 4614 Kristiansand. Barbara.Jaworski@uia.no

Jenssen, Jan Inge, dr. oecon, professor, Høgskolen i Agder, fagområde entreprenørskap og forretningsutvikling, f. 20.6.60. Medlem 2005– Adr. Krossmyrv. 12, 4640 Kristiansand. jan.i.jenssen@uia.no

Johannessen, Jan Vincents, dr. med., adm. direktør ved Det Norske Radium-hospital og Norsk Hydros Institutt for Kreftforskning, professor, fagområde patologi, f. 25.5.41. Medlem 2005. – Adr. Snarøy v 131 G, 1367 Snarøya. janvincentsjohannessen@hotmail.com

Kerswill, Paul, ph.d., professor, Lancaster University, fagområde språkvitenskap, f. 12.9.56. Medlem 2006. – Adr. Lancaster University, Dep. of Linguistics and English Language, Lancaster LA1 4YT, United Kingdom. p.kerswill@lancaster.ac.uk

Knudsen, Harald, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde strategisk og internasjonal ledelse, læringsteori, vitenskapsfilosofi, f. 8.11.43. Medlem 2002. – Adr. Rabbersveien 8, 4639 Kristiansand. Harald.Knudsen@uia.no

Kramarz-Bein, Susanne, dr. phil. hab., professor, Universität Münster, fagområde nordisk litteratur, skandinavikk, f. 4.2.59. Medlem 2006. – Adr. Institut für Nordische Philologie, Robert- Koch-Strasse 29, D-48149 Münster, Tyskland. kramarzb@uni-muenster.de

Kvanvig, Helge Steinar, dr. theol, professor, Universitetet i Oslo, Det teologiske fakultet, fagområde Det gamle testamente, semittiske språk, orientalske religioner, f. 20.2.48. Medlem 2004. – Adr. Ammerudveien 121F, 0958 Oslo. H.S.Kvanvig@teologi.uio.no

Kristjánsdóttir, Anna, cand. pæd., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde matematikk-didaktikk, IKT i læring og undervisning, profesjonelle utviklingsmiljøer for lærere, f. 14.10.41. Medlem 2002. – Adr. Smiedalen 3B, 4630 Kristiansand. Anna.Kristjansdottir@uia.no

Lande, Gunvor, dr. theol., førsteamanuensis, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde kyrkjevitenskap, feministteologi, f. 17.03 37. Medlem 2003. – Adr. 4745 Bygland. Gunvor.Lande@uia.no

Lande, Aasuly, dr. theol., professor, Universitetet i Lund, fagområde teologi, misjonsvitenskap med økumenikk, især japanske religions- og samfunnsforhold, f. 25.12.37. Medlem 2003. – Adr. Styrbjörn Starkes gränd 4, 22 477 Lund. Aasuly.Lande@teol.lu.se

Lassen, Tom, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde industriell økonomi, risikoanalyse, vedlikeholdsteknikk, f. 20.4.50. Medlem 2002. – Adr. Volleveien 74, 4879 Grimstad. Tom.Lassen@uia.no

Langås, Unni, dr. art., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde nordisk litteraturvitenskap, f. 26.3.57. Medlem 2003. – Adr. Ryttergangen 14, 4630 Kristiansand. Unni.Langas@uia.no

Lauvdal, Torunn, dr. polit., adm.direktør Agderforskning, fra 1.8.07 rektor UiA, fagområde pedagogikk, organisasjon, teknologiledelse, f. 30.4.47. Medlem 2004. – Adr. Hannevik terrasse 24, 4613 Kristiansand. Torunn.Lauvdal@uia.no

Leer-Salvesen, Paul Egil, dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde systematisk teologi med vekt på etikk, skjønnlitterært og faglitterært forfatterskap, f. 31.10.51. Medlem 2002. – Adr. Hamreheia 20, 4631 Kristiansand. Paul.Leer-Salvesen@uia.no

Lie, Svein, cand. philol., professor, Universitetet i Oslo, fagområde nordisk språkvitenskap, f. 15.4.42. Medlem 2002. – Adr. Eckersbergs gt.10, 0266 Oslo. Svein.Lie@iln.uio.no

Lilleaas, Ulla-Britt, dr. polit., førsteamanuensis Høgskolen i Agder, Fakultet for helse og idrett, fagområde sosiologi, især menneskers forståelse og opplevelse av egen helse, f. 17.10.44. Medlem 2006. – Adr. Middelthunsgate 19, leil. 27, 0368 Oslo. ulla.b.lilleaas@uia.no

Lilletun, Jon, stortingsrepresentant for Vest-Agder, tidl. Kirke-, utdannings- og forskningsminister og leder av KUF-komiteen på Stortinget, f. 23.10.45. Medlem 2003. – Adr. Kirkegt. 1c, 4610 Kristiansand (død 21.8.06)

Lima, Åsvald, dr. philos., professor em., Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde matematikk, f. 4.10.42. Medlem 2002. – Adr. Ragnhildsvei 2, 4633 Kristiansand. Asvald.Lima@uia.no

Lindboe, Christian Fredrik, dr. med., overlege Sørlandet Sykehus Kristiansand, fagområde klinisk patologi, især nevropatologi, f. 9.6.45. Medlem 2002. – Adr. Justvikbakken 3, 4634 Kristiansand. christian.fredrik.lindboe@sshf.no

Linn, Andrew Robert, ph.d., professor, University of Sheffield, fagområde engelsk språk og lingvistikkens historie, f. 10.11.67. Medlem 2005. – Adr. 42 Dransfield Road, Sheffield, South Yorkshire S10 5RN, UK. A.R.Linn@Shef.ac.uk

Lombnæs, Andreas G., dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde nordisk litteraturvitenskap, f. 27.8.45. Medlem 2002. – Adr. Erling Skjalgssonsgt. 24, 0267 Oslo. Andreas.G.Lombnas@uia.no

Lomheim, Sylfest, cand. philol., professor, språkdirektør språkrådet, fagområde nordisk språk, spesialitet fagoversetting, f. 11.3.45. Medlem 2004. – Adr. Presteholia 64, 4633 Kristiansand. lomheim@sprakradet.no

Lønn, Øystein, forfatter av romaner, noveller, filmmanuskripter, oversettelser utgitt i 15 land, bl.a. fått Nordisk Råds litteraturpris, Brageprisen, Kritikerprisen, f. 12.4.1936. Medlem 2002. – Adr. Bellevue 23, 4616 Kristiansand. OE-Loenn@frisurf.no

Mansoor, Mohammad Azam, dr philos, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområder biokjemi og bioteknologi, f. 2.7.56. Medlem 2005. – Adr. Draug v. 24, 4314 Sandnes mohammad.a.mansoor@uia.no

Matlary, Janne Haaland, dr. philos., professor, Universitetet i Oslo, fagområde EU, forsvars- og sikkerhetspolitikk, menneskerettigheter, diplomati, f. 27.4.57. Medlem 2003. – Adr. Camilla Collets vei 1, 0258 Oslo. J.H.Matlary@stv.uio.no

Middleton, Peter Hugh, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde elektrokjemi, brenselcelle-teknologi, korrosjon, kontrollsystemer, f. 19.2.56. Medlem 2004. – Adr. serviceboks 422, 4604 Kristiansand. hugh.middleton@uia.no

Midtvedt, Tore, dr. med., professor, Karolinska Institutet, Stockholm, fagområde medisinsk mikrobiell økologi, f. 24.2.34. Medlem 2002. – Adr. Ing. Hoelsv. 18, 1346 Gjettum. tore.midtvedt@cmb.ki.se

Munksgaard, Oddvar, tidl. kulturredaktør i Fædrelandsvennen, forfatter, f. 13.10.25. Medlem 1962. – Adr. Korvettvn 12, 4624 Kristiansand. Tlf. 38 08 70 19 (død 4.1.2007).

Mygland, Åse, dr med., overlege, Sørlandet Sykehus HF, fagområde nevrologi, f. 29.1.58. Medlem 2005. – Adr. Ingrid's vei. 3, 4633 Kristiansand. aase.mygland@sshf.no

Myhre, Eivind S.P., dr. med., seksjonsoverlege, professor, Universitetet i Tromsø og Sørlandet Sykehus Kristiansand, fagområde kardiovaskulær patofysiologi, klinisk kardiologi, f. 8.3.51. Medlem 2002. – Adr. Gamle Kirkevei 7, 4630 Kristiansand. eivind.myhre@sshf.no

Nedreid, Gudlaug, dr. philos., førsteamanuensis, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde nordisk språkvitenskap, spesialfelt personnavnforskning, f. 25.12.52. Medlem 2004. – Adr. Østerv. 47, 4631 Kristiansand. Gudlaug.Nedreid@uia.no

Nesland, Jahn Marthin, dr med., professor, UiO/ Det Norske Radiumhospital, fagområde tumorpatologi, f. 14.9.51. Medlem 2005. – Adr. Ullernchausseen 70, 0310 Oslo. j.m.nesland@medisin.uio.no

Nielsen, Marit Aamodt, dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde nordisk språkvitenskap, f. 5.2.48. Medlem 2002. – Adr. Vindmøllegangen 14, 4631 Kristiansand. Marit.A.Nielsen@uia.no

Nielsen, May-Brith Ohman, dr. philos., førsteamanuensis, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde historie, f. 25.8.62. Medlem 2003. – Adr. Ærfuglv. 51d, 4623 Kristiansand. May-Brith.O.Nielsen@uia.no

Norby, Truls Eivind, professor, Universitetet i Oslo, arbeidsområder kjemi, elektrokjemi, f. 22.6.55. Medlem 2005. – Adr. Kløfta v 2022 Gjerdrum. trulsn@kjemi.uio.no

Norman, Victor Danielsen, ph.d, professor, Norges Handelshøyskole, tidl. Arbeids- og administrasjonsminister, fagområde internasjonal økonomi, kapitalflyt, handel og skipsfart, f. 24.7.46. Medlem 2004. – Adr. Åstveitv. 11, 5106 Øvre Ervik. Victor.Norman@nhh.no

Nossum, Rolf Tomas, dr. scient., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde informatikk, f. 4.6.54. Medlem 2004. – Adr. Ole Bullsgt. 3b, 4630 Kristiansand. Rolf.Nossum@uia.no

Nupen, Kjell, billedkunstner, maleri, skulptur, grafikk, utdannet ved Statens Kunstakademi og ved Staatliche Kunstakademie, Düsseldorf, oppdrag og utstillinger i gallerier i en rekke land, f. 5.9. 55. Medlem 2002. – Adr. Hånes-tangen 99, 4635 Kristiansand. kjell@nupen.no

Nylehn, Børre, siv.ing. NTH, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde samfunnsfag, organisasjonsteori, f. 10.05.40. Medlem 2002. – Adr. Dalsveien 52A, 4634 Kristiansand. Borre.Nylehn@uia.no

Næss, Harald Sigurd, professor em., University of Durham 1953–59, University of Wisconsin 1959–91, fagområde nordisk litteratur, f. 27.12.1925. Medlem 2002. – Adr. Slettheiveien 28, 4626 Kristiansand. harnass@online.no

Oleshchuk, Vladimir A, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde datavitenskap, f.16.4.59. Medlem 2005. – Adr. Landgraffs v 20, 4879 Grimstad. Vladimir.oleshchuk@uia.no

Olsen, Harald, cand. real, seniorrådgiver, forsker, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde forholdet kultur, religion, kunst, f. 11.12.45. Medlem 2005. – Adr. Odden v 35, 4847 Arendal. harald.olsen@uia.no

Omdal, Helge Godtfred, fil. dr, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde nordisk språkvitenskap, f. 5.12.1940. Medlem 2002. – Adr. Ørving 25, 4790 Lillesand. Helge.Omdal@uia.no

Palm, Enok, dr. philos, professor, Universitetet i Oslo, fagområde anvendt matematikk og mekanikk, f. 5.12. 24. Medlem 2003. – Adr. Ankerveien 66B, 0767 Oslo Enokp@math.uio.no

Pedersen, Per Egil, dr. oecon., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde informasjonsledelse, elektroniske markeder, konsumentatferd, f. 25.8.60. Medlem 2002. – Adr. Narestø, 4810 Eydehavn. Per.Pedersen@uia.no

Pätzold, Matthias, dr. ing. habil, elektroingeniør, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde mobil radiokommunikasjon, f. 15.1.58. Medlem 2002. – Adr. Reddalsveien 158, 4886 Grimstad. Matthias.Paetzold@uia.no

Pop, Ioan, ph.d, professor, University of Cluj, Faculty of Mathematics, director Centre of Mechanics and Astronomy, fagområde hydrodynamikk, f. 14.6. 37. Medlem 2005. – Adr. University of Cluj, R-3400 Cluj, CP 353 Romania popi@math.ubbcluj.ro

Prinz, Andreas, ph.d., dr. habil., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde IKT, spesialfelter spesifikasjonsspråk og compilers, f. 12.3.63. Medlem 2004. – Adr. Vestre Grøm 38, 4887 Grimstad. Andreas.Prinz@uia.no

Ralph, Bo, phil. dr, professor, Gøteborgs universitet, Institutionen för svenska språket, innehar stol nr 2 i Svenska Akademien, fagområde nordiske språk, f. 4.10.45. Medlem 2004. – Adr. Box 200, SE 405 30 Gøteborg. Bo.Ralph@svenska.gu.se

Randøy, Trond, dr. oecon, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde strategi og internasjonal ledelse, f. 26.10.1962. Medlem 2002. – Adr. Kristinsvei 19c, 4633 Kristiansand. Trond.Randoy@uia.no

Rasch, Bjørn Ole, musiker, musikkpedagog, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for kunstfag, fagområde rytmisk musikk, f. 28.7.59. Medlem 2003. – Adr. Kongshavn, 4639 Kristiansand Bjorn.O.Rasch@uia.no

Rees, Andrew, ph.d., Reader, University of Bath, fagområde matematikk, spesialfelt hydrodynamikk, f. 26.8.59. Medlem 2004. – Adr. University of Bath BA 2 7AY UK. D.A.S.Rees@bath.ac.uk

Reichert, Frank, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde IKT, mobile kommunikasjonsnettverk, f. 11.7.57. Medlem 2006. – Adr. Vikstølen 14, 4885 Grimstad. Frank.reichert@uia.no

Repstad, Pål Steinar, dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, prof. II ved Stiftelsen Kirkeforskning, fagområde religions-sosiologi, samfunnsvitenskapelig metode, forskningsetikk, f. 21.2.47. Medlem 2002. – Adr. Knarrevikveien 6, 4638 Kristiansand. Pal.Repstad@uia.no

Rickhard, Leonard, billedkunstner, kunstnerisk medium maleri, i en årrekke gjestelærer ved norske kunstakademier og Konsthögskolan i Göteborg, f. 2.5.45. Medlem 2002. – Adr. Øvre Tyholmsvei 32, 4836 Arendal. leonari@online.no

Schulte, Michael, dr. hab., førsteamanuensis, Høgskolen i Volda, fagområde nordisk språkvitenskap, især historisk lingvistikk, runologi, f. 17.7.63. Medlem 2006. – Adr. HiV, postboks 500–1, 6101 Volda. MichaelS@hivolda.no

Selander, Sven-Åke, dr. theol., professor em. Lunds Universitet, fagområde kyrko- og samfundsvetenskap, f. 12.8.34. Medlem 2005. – Adr. V. Häggsvägen 17, SE-236 32 Höllviken. Sven-ake.selander@teol.lu.se

Seim, Turid Karlsen, dr. theol., professor, Universitetet i Oslo, Teologisk fakultet, fagområde Det nye testamente, f. 8.10.45. Medlem 2004. – Adr. Det norske institutt i Roma. t.k.seim@roma.uio.no

Sein, Maung K., ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde informasjonsvitenskap, f. 23.6.54. Medlem 2002. – Adr. Kirkegt 2c, 4610 Kristiansand. Maung.K.Sein@uia.no

Siegmund-Schultze, Reinhard, dr. rer. nat., dr. phil. habil, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde matematikkens sosial- og idehistorie, f. 2.4.53. Medlem 2002. – Adr. Gimleveien 48A, 4630 Kristiansand. Reinhard.Siegmund-Schultze@uia.no

Skeie, Bjørn, dr. med., seksjonsoverlege, Rikshospitalet Universitetsklinikk, Avd. Hjertesenteret i Oslo, fagområde anesthesiologi med hovedvekt på intensivmedisin, f. 18.4.52. Medlem 2002. – Adr. Skyllingsheia 10, 4621 Kristiansand. bjorn.skeie@hjertesenteret.no

Skjeie, Hege, dr. polit., professor, Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap, fagområde kjønns- og likestillingspolitikk, parti-, demokrati- og maktspørsmål, f. 15.5.55. Medlem 2004. – Adr. Bekkefaret 8b, 0280 Oslo. Hege.Skjeie@stv.uio.no

Skjekkeland, Martin, cand. philol., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde nordisk språkvitenskap f. 19.12.43. Medlem 2002. – Adr. Kuholmsv. 9B, 4631 Kristiansand. Martin.Skjekkeland@uia.no

Skjevesland, Olav, cand. theol., biskop Agder og Telemark, tidl. professor i praktisk teologi ved MF 1994–1999, fagområde homiletikk og pastoralteologi, f. 31.5.42. Medlem 2002, styremedlem. – Adr. Baneheiveien 23, 4613 Kristiansand. agder.biskop@kirken.no

Stabell, Ole B., dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde biologi, zoofysiologi, kjemisk økologi, f. 5.10.48. Medlem 2002. – Adr. Stokkelandsåsen 63, 4640 Søgne. Ole.B.Stabell@uia.no

Steinsvåg, Sverre, dr. med., avd.overlege, ØNH-avd., Sørlandet Sykehus, Kristiansand, professor, UiB, fagområde allergologi, nese-bihule sykdommer, f. 24.4.57. Medlem 2002. – Adr. Kristinsvei 9, 4633 Kristiansand. sverre.steinsvag@sshf.no

Sti, Arne Dag, lic. NHH, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde bedriftsøkonomi, regnskap, finans, modellbygging for beslutningsstøtte, f. 6.5.46. Medlem 2002. – Adr. Holvigasvingen 3, 4879 Grimstad. Arne.D.Sti@uia.no

Storesletten, Leiv, dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for realfag, fagområde anvendt matematikk, f. 6.7.39. Medlem 2002, styremedlem. – Adr. Sødal Terrasse 34, 4630 Kristiansand. Leiv.Storesletten@uia.no

Stray, Arne, dr. philos., professor, Universitetet i Bergen, fagområde matematikk, især kompleks funksjonsteori, f. 4.5.44. Medlem 2006. – Adr. Snevitbakken 31, 4638 Kristiansand. stray@mi.uib.no

Stubhaug, Arild, dr. h.c. UiO, forfatter, fagbøker, biografier, statsstipendiat, f. 25.5.48. Medlem 2005. – Adr. Grimsrudv. 88, 3442 Hyggen. arilds@math.uio.no

Støkken, Anne Marie, dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde velferdsadministrasjon, velferdspolitik, utdanningspolitikk, f. 20.3.49. Medlem 2002. – Adr. Dalsvn 52A, 4634 Kristiansand. Anne.M.Stokken@uia.no

Svennevig, Jan, dr. art, professor, BI, fagområde tverrkulturell kommunikasjon, bedriftskommunikasjon, f. 3.7.62. Medlem 2002. – Adr. Engerjordet 26, 1365 Blommenholm. Jan.Svennevig@bi.no

Svensen, Henrik, cand. jur., stortingsrepresentant for Aust-Agder 1954–61, fylkesmann 1961–74, tidl. preses i Agder Akademi, f. 17.7.1904. Medlem 1962. – Adr. Gamle Songev.14, 4841 Arendal (død 16.8.07)

Sæther, Arild, cand. oecon, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, NorFa professor Latvjas Universitaate, Riga, fagområde europeisk økonomisk integrasjon, mikroøkonomi, konkurransepolitikk, økonomisk idehistorie, f. 8.8.40. Medlem 2002. – Adr. Elvegata 23, 4614 Kristiansand. Arild.Sather@uia.no

Sætre, Tor Oskar, dr. ing., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde materialteknologi, f. 17.3.56. Medlem 2002. – Adr. Jerpeveien 22, 4878 Grimstad. Tor.Satre@uia.no

Sørensen, Bjørg Aase, dr. philos., professor, forsker AFI, fagområde samfunnsvitenskap, spesialfelter arbeidsliv, arbeidsmiljø, konfliktløsning, f. 18.2.44. Medlem 2003. – Adr. Staudevn 5, 0875 Oslo. Bjoerg.Aase.Soerensen@afi-wri.no

Sørensen, John Dalsgaard, ph.d., docent, direktør for Center West Wind Energy Structures and Technologies, Aalborg Universitet, fagområde styrkeberegninger og sikkerhet for vindmøller, f. 19.11.56. Medlem 2006. – Adr. Skindbjergvejen 6, 9520 Skørping, Danmark jds@civil.aau.dk

Thibault, Paul John, professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde språkvitenskap, medievitenskap, f. 1.7.53. Medlem 2005. – Adr. Kristins vei 25b, 4633 Kristiansand. pauljthibault@yahoo.com

Thorsvik, Jan, ph.d, professor, Høgskolen i Agder, Fakultetet for økonomi og samfunn, fagområde organisasjon og ledelse, f. 20.12.51. Medlem 2005. – Adr. Ryttergangen 14, 4630 Kristiansand. jan.thorsvik@uia.no

Trudgill, Peter, ph.d., professor em., University of Fribourg, professor II UiA, fagområde engelsk og allmenn språkvitenskap, f. 7.11.43, medlem British Academy. Medlem 2003. – Adr. 32 Bathurst Rd, Norwich NR2 2PP England. Peter.Trudgill@unifr.ch

Tveit, Per, dr. ing., dosent em., Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde brokonstruksjoner og styrkeberegninger, spesialfelt strukturegenskaper for nettverks- og rørbroer, f. 11.8.30. Medlem 2004. – Adr. Juskestredet 4, 4876 Grimstad. Per.Tveit@uia.no

Tveit, Sigvald, komponist og musikkforsker, førsteamanuensis, Universitetet i Oslo, fagområder musikkteori og satslære, f. 14.3.45. Medlem 2006. – Adr. sigvald.tveit@imv.uio.no

Tveitereid, Morten, dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde industriell matematikk, f. 15.4.46. Medlem 2002. – Adr. Huldertun 16, 4638 Kristiansand. Morten.Tveitereid@uia.no

Tønnessen, Elise Seip, dr. philos., førsteamanuensis, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde litteratur- og medievitenskap, f. 23.6.51. Medlem 2003. – Adr. Vardåsv. 89, 4637 Kristiansand. Elise.S.Tønnessen@uia.no

Valen-Sendstad, Aksel Magnus, dr. theol., professor Menighedsfakultetet Århus, fagområde systematisk teologi, religionsfilosofi, filosofi- og teologi-historie, vitenskapsteori, f. 7.5.32. Medlem 2002. – Adr. Rosenberg Ringgate 28, 4790 Lillesand. Tlf. 37 27 32 42

Våland, Torstein, dr. philos., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for teknologi, fagområde elektrokjemi, energiteknologi, f. 8.3.36. Medlem 2002. – Adr. Hansnesv. 51, 4839 Arendal. Torvaala@online.no

Viereck, Wolfgang, dr. phil., dr. h.c. mult., professor em., Otto-Friedrich-Universität Bamberg, engelsk lingvistikk, middelalderengelsk, f. 4.9.37. Medlem 2006. – Adr. Obere Dorotheenstr. 5a, DE-96049 Bamberg. wolfgang.viereck@split.uni-bamberg.de

Wiig, Øystein, dr. philos., professor, Universitetet i Oslo, Naturhistorisk museum, fagområde pattedyr, spesielt forskning og internasjonal forvaltning av arktiske marine pattedyr, museumsvirksomhet, f. 2.9.49. Medlem 2006. – Adr. Gjettumkollen 26a, 1346 Gjettum. Oystein.wiig@nhm.uio.no

Young, Peter, ph.d., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for humanistiske fag, fagområde britisk litteratur, engelskspråklig afrikansk litteratur, f. 2.11.41. Medlem 2002. – Adr. Møllevannsvn 29, 4616 Kristiansand. Peter.Young@uia.no

Øyhus, Arne Olav, dr. scient., professor, Høgskolen i Agder, Fakultet for økonomi og samfunnsfag, fagområde utviklings- og kulturstudier med fokus på Afrika og Asia, f. 16.10.50. Medlem 2002. – Adr. Flangenborg, 4818 Færvik. Arne.O.Oyhus@uia.no

Aanensen, Ove Torbjørn, dr. ing., dir., AKOA A/S, tidl. adm. dir. Agderforskning, norsk industriattaché i Tyskland, fagområde fysikk, spesialfelt nettverksdannelser, prosjektutvikling, f. 4.3.34. Medlem 2004. – Adr. Hyllebakken 2, 4622 Kristiansand. akoa@frisurf.no

Aarli, Johan A., dr. med., professor, klinikk sjef, Haukeland Universitetssykehus, Nevroklinikken, fagområde nevrologi og nevroimmunologi, f. 1.5.36. Medlem 2003. – Adr. Jonas Lies gate 65, 5021 Bergen. Johan.Aarli@nevro.uib.no

Aasebø, Turid Skarre, dr. polit., førsteamanuensis, Høgskolen i Agder, Fakultet for pedagogikk, fagområde pedagogikk, f. 6.6.55. Medlem 2003. – Adr. Svingen 20, 4628 Kristiansand. Turid.S.Aasebo@uia.no

Styrets årsmelding for 2006

Året 2006 var det fjerde fulle året som vitenskapsakademi, og var det 44. driftsåret regnet fra det opprinnelige Agder Akademi ble stiftet 1962. Til grunn for Agder Vitenskapsakademi ligger nå reviderte statutter, vedtatt på årsmøtet 27.10. 2003.

Styret har i 2006 bestått av professor dr. philos. Ernst Håkon Jahr (preses), professor dr. med. Svein Gunnar Gundersen (visepreses), lektor tidl. undervisningsminister Tore Austad, biskop Olav Skjevesland og professor dr. philos. Leiv Storesletten. Vararepresentanter til styret, også gjenvalgt 27.10.06 for to nye år, er professor dr. philos. Marit Aamodt Nielsen (for Ernst Håkon Jahr), overlege dr. med. Christian Fredrik Lindboe (for Svein Gunnar Gundersen), professor phil. dr. Per Kjetil Farstad (for Tore Austad), førsteamanuensis dr. theol. Gunvor Lande (for Olav Skjevesland) og professor dr. philos. Morten Tveitereid (for Leiv Storesletten). Akademisekretær har vært direktør Thor Einar Hanisch.

Høgskolen i Agder så tidlig betydningen av akademiet for utviklingen mot et universitet, og la forholdene til rette for en varig lokalisering av, og fri stasjon for, akademiet på Kampus Gimlemoen. Nødvendig infrastruktur ble skaffet til veie ved stor forståelse og velvilje fra høgskolen, og Sørlandets Kompetansefond støttet på sin side opp om reetableringen som vitenskapsakademi med startbevilgninger på kr 300.000 fordelt over to år. Deretter har akademiet administrert og delt ut Sørlandets kompetansefonds forskningspris og populærvitenskapelige pris.

Målsettingen er en oppbygging gjennom ti år til et fullt utviklet vitenskapsakademi med allsidig og høy kompetanse blant medlemmene, og med relevante initiativer, arrangementer, publikasjoner og priser. Dermed vil landsdelens vitenskapsakademi komme på linje med de etablerte nasjonale vitenskapsakademier i Oslo og Trondheim, og med mange av de samme funksjoner og oppgaver i forhold til vitenskapelig virksomhet på Agder.

Vitenskapsakademiet tok over fra det gamle akademiet viktige erfaringer og arkivalier, og merket seg ellers initiativer av dette som er av interesse for utviklingen mot et universitet på Agder. Styret konstaterer med glede at utviklingen per 2006 er kommet så langt at en kan se for seg at Høgskolen i Agder kan bli Agder universitet i 2007. Akademiets preses, professor Ernst Håkon Jahr, er samtidig høgskolens rektor.

Også i 2006 gjennomførte Agder Vitenskapsakademi et fullt møteprogram, det vil si vintermøte (12. januar), vårmøte (27. april) sommermøte (7. september), og årsmøte med årsfest på stiftelsesdagen 27. oktober (høstmøte). Medlemsmøtene ble arrangert på Gimle Gård og årsmøtet med årsfest i Klubben selskapslokaler i Kristiansand.

Preses representerte akademiet på årsmøtet i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 10.3.06, som han selv er medlem av.

Preses representerte akademiet ved utdelingen av Abel-prisen i Oslo i mai og Holberg-prisen i Bergen i november 2006.

Styremedlemmet Olav Skjevesland ble høsten 2006 valgt til preses i bispekollegiet og styremedlemmet Leiv Storesletten oppnevnt som medlem av styret for Niels Henrik Abels Minnefond. Preses Ernst Håkon Jahr ble samme høst tildelt Jöran Sahlgrens pris, for sin språkforskning, av Kungliga Gustav Adolfs Akademien i Uppsala, og utga bok om språkforskeren Clara Holst, første kvinne som tok doktorgrad i Norge. Akademisekretær Thor Einar Hanisch ble innvalgt som medlem av WAPS, the World Academy of Productivity Science.

Foredragsholdere og temaer på årets medlemsmøter var:
Vintermøte 12. januar

Førsteamanuensis dr.philos. Gudlaug Nedreliid: Torleiv Hannaas frå Hornes, namngjeten språkforskar og professor ved Bergen Museum. (I serien Agderforskere før HiA.)

Førsteamanuensis dr.art. Jahn Holljen Thon: Forholdet mellom tekst og bilde 1660-1740: Emblemer, rebuser, allegorier og protestantisk billedfobi

Vårmøte 27. april

Lektor Tore Austad: *Gabriel Scott*

Paneldebatt, tema Forskningsetikk og fusk i forskning

Deltakere: Professorene Svein Gunnar Gundersen (medisin), Pål Repstad (samfunnsvitenskap), Paul Leer-Salvesen (teologi/humaniora), Leiv Storeletten (realfag).

Panelleder: Preses, professor Ernst Håkon Jahr

Sommermøte 7. september

Professor Arild Sæther: Minnetale om professor Tore Jørgen Hanisch

Fylkeskonservator Frans-Arne Stylegar: Utfordringer for arkeologien på Agder – arkeologi og dendrokronologi

Årsmøte 27. oktober

Professor Gunhild Hagestad: Perspectives on Time, Age and Generations

Professor Joachim Dorfmüller: On the Way to National Music: Edvard Grieg between German Baroque and Norwegian Romanticism

Professor Wolfgang Viereck: Takketales på vegne av de nye medlemmene

Professor Ferenc Kiefer: Hilsning fra Det Ungarske Vitenskapsakademi

Visepreses, professor Kristian Fossheim: Hilsning fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab

President, professor Asbjørn Rolstadås: Hilsning fra Norges Tekniske Vitenskapsakademi

Professorene Per Kjetil Farstad og Martin Skjekkeland: Takketales fra prisvinnerne

Foredragene og innleggene er trykt i årboka.

I 2005 sikret akademiet eierforhold til 12 andeler ved Kristus Research Centre på Lesbos. Det vil si at en leilighet står til akademiets og medlemmenes disposisjon gjennom hele sesongen mai til oktober. I den utstrekning det er ledig kapasitet, får medlemmene i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i

Trondheim tilbud om å bruke akademiets andel. Denne muligheten benyttet også DKNVS-medlemmer seg av i 2006.

Styret konstaterer at så vel møtene på Gimle Gård som årsmøtet, med årsfest i Klubben selskapslokaler, var godt besøkt. På grunn av for liten kapasitet på Gimle Gård, før installering av nødtrapp, var møtene fortsatt reservert for medlemmene og innbudte foredragsholdere. Medlemmer hadde likevel også i 2006 anledning til å invitere med seg fagfeller/gjester, en mulighet flere benyttet.

Spesielt innbudte til årsmøtet og årsfest var årets nye medlemmer og prisvinnere. Blant gjestene var professor Ferenc Kiefer fra Det Ungarske Vitenskapsakademi; visepreses, professor Kristian Fossheim ved Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab; president, professor Asbjørn Rolstadås, Norges Tekniske Vitenskapsakademi; forskningsdirektør Kai Johansen ved Elkem; Rannfrid Rasmussen fra Rasmussen-gruppen, sjef for Agder politidistrikt Bjørn Hareide, som representerte staten; klinikk-sjef Anders Wahlstedt, som representerte Sørlandet Sykehus HF; høyskoleledende Tor A. Aagedal ved Høgskolen i Agder, daglig leder Bjørn Fjellstad ved Sørlandets Kompetansefond, adm. direktør Erling Valvik ved stiftelsen Cultiva, direktør Harald Furre, sekretær for Universitetskomiteen, tidl. kulturdirektør Edvard A. Brøvig som representant for Kristiansand kommune, og Alexander Graf zu Münster, som representant for Kristiansands vennskapsby Münster.

20 nye medlemmer ble votert inn og tiltrådte i 2006:

Medlemmer fra Agder (10): Otto Borger Bekken, Jan Bjøranger, Tore Drange, Tor Dybo, Svein Ellingsen, Frode Gallefoss, Ulla-Britt Lilleaas, Frank Reichert, Michael Schulte, António Barbosa da Silva

Medlemmer fra Norge ellers (5): Vidar Leif Haanes, Else Marie Halvorsen, Arne Stray, Sigvald Tveit, Øystein Wiig

Utenlandske medlemmer (5): Dov M Gabbay, Paul Kerswill, Susanne Kramarz-Bein, John Dalsgaard Sørensen, Wolfgang Viereck

Ved utgangen av 2006 hadde akademiet 148 medlemmer, hvorav ett æresmedlem.

Et medlem, Bjørn Hemmer, meldte seg ut og medlemmene Tore Jørgen Hanisch og Jon Lilletun gikk bort i løpet av året.

Prisvinnere i 2006:

Professor Per Kjetil Farstad, Sørlandets kompetansefonds forskningspris.
Professor Martin Skjekkeland, Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris.

Akademiets økonomi: Agder Vitenskapsakademi hadde ved inngangen til 2006 om lag kr 61.000 til disposisjon for styret og ved utgangen av året om lag kr 116.000, når periodiseringer er tatt hensyn til. Noen av midlene gjelder imidlertid prosjekttilskudd til Agderkultur.no.

Økonomiansvarlig har også i 2006 vært akademisekretæren.

Styret er gjennom arbeidet i 2006 ytterligere befestet i sin tro på at Vitenskapsakademiet bidrar vesentlig til å synliggjøre og styrke den akademiske og kunstneriske kompetanse som er på Agder, fra Agder og for Agder. Det er gledelig at også innvalget av medlemmer i 2006 bidro til å fange opp et større mangfold av kompetanse, også tverrfaglig og internasjonal, fram mot et mest mulig variert og komplett vitenskapelig miljø. Intensjonen er fortsatt en gradvis opptrapping til 200 tellende medlemmer i løpet av tiårsperioden fram til 50-årsjubileet i 2012.

Matrikkelen dokumenterer hvor langt en er kommet i dette. Matrikkelen trykkes i årboka, og er å finne på akademiets webportal, en portal som også i 2006 var i god utvikling. Her finnes også medlemmenes post- og e-post-adresser.

Styret vektlegger at Agder Vitenskapsakademi skal være et regionalt akademi: Det skal i særlig grad fokusere på forskning som tar utgangspunkt i lokale data, lokal empiri. Hvis ikke agderbaserte eller agderinteresserte forskere tar tak i og løfter fram denne empirien, er det få andre som vil gjøre det. Det påligger Høgskolen i Agder et stort ansvar her, men akademiet kan være med som stimulator, pådriver og tilrettelegger.

Akademiet har, som nevnt, lokaler på Kampus Gimlemoen, i Gimlemoen 51, General Oscar Wergelands Hus, meget velvillig stilt til rådighet for akademiet av Høgskolen i Agder. Ved at akademisekretæren også er koordinator for høgskolens Seniorsenter, senteret for aktive HiA-pensjonister i samme hus, oppnås synergieffekter. Dette gjelder ikke minst i den videre utviklingen av den akademieide kulturportalen www.agderkultur.no og av akademiets egen nettportal www.hia.no/akademiet samt www.hia.no/seniorsentrene. Styret takker seniorsenterets førsteamanuenser Torvald Slettebø og Olav Bjørn Skaar for deres verdifulle medvirkning som webmastere for disse. Stor takk går også til akademiets medlem Olav Breen for hans ivaretagelse av det prak-

tiske arrangementsansvar gjennom hele året 2006, og til Ellen Breen for hyggelig åpningsmusikk ved årsmøtet og flere medlemsmøter.

Styret anser at også året 2006 har vært et viktig år i arbeidet med å befeste akademiet som vitenskapsakademi.

Kristiansand 26. april 2007

Ernst Håkon Jahr
Preses

Tore Austad
Styremedlem

Svein Gunnar Gundersen
Visepreses

Olav Skjevesland
Styremedlem

Leiv Storesletten
Styremedlem

Thor Einar Hanisch
Akademisekretær

VINTERMØTE

12. januar 2006 – Gimle Gård

Agderforskere før HiA:

Førsteamanuensis dr.philos. Gudlaug Nedrelid, HiA:

Torleiv Hannaas frå Hornes, namngjeten språkforskar og professor
ved Bergen Museum

Hovedforedrag:

Førsteamanuensis dr.art. Jahn Holljen Thon, HiA:

Forholdet mellom tekst og bilde 1660-1740. Emblemer, rebuser,
allegorier og protestantisk billedfobi

Torleiv Hannaas frå Hornes, namngjeten språkforskar og professor ved Bergen Museum

Universitetet i Bergen vart grunnlagt i 1946. Men nordistane i Bergen heldt 70-årsjubileum i oktober 1988, m.a. med jubileumsskriftet *Frå smått til stort. Nordistikk i Bergen gjennom 70 år*. I denne boki har Jarle Bondevik skrive ein fyldig artikkel om Torleiv Hannaas, med bibliografi,¹ og mi framstilling her byggjer i det vesentlege på den, men også på Gustav Indrebøs minneartikkel i *Norsk Aarbok* i 1930.

Når nordistane heldt so stort jubileum i 1988, er det ikkje fordi filologar ikkje kan rekna (ikkje denne gongen, i alle fall!), men fordi faget er eldre enn universitetet. I Bergen har nordiskfaget med forskning og undervisning på høgare nivå ei historie som byrja i 1918. Då vart horndølen Torleiv Hannaas innsett som “professor i vestlandsk dialektforskning ved Bergens Museum” (Bondevik 1988a: 5). Han var den fyrste vitskapleg tilsette på fagfeltet nordisk målvitskap og folkeminnegransking ved muséet (Bondevik 2001: 57f.), og han heldt det som på sidemålet blir kalla “tiltredelsesforelesning” om “Folkemaal og folkemaal-gransking” den 18. oktober det året. Frå 1988 har Nordisk institutt i Bergen kvart år invitert ein gjesteforelesar til å halda Hannaas-forelesing den 18. oktober, eller på den næraste ørkedagen.²

1. Artikkelen er opptrykt i Johannessen og Nes 2004.

2. Ei liste over forelesingane finst her: <http://www.hf.uib.no/i/nordisk/nymappe/forskning/Hannaasoversyn.htm>

Frå Hornes til Bergen

Torleiv Hannaas var fødd i Hornes i 1874. Han var son av bonde Thomas Nilsson og Anne Tolleivsdotter. For han, som for so mange andre gåverike ungdomar frå smålåtne økonomiske forhold, gjekk vegen inn i den lærde verdi gjennom lærarskulen. Hannaas gjekk på lærarskulen i Kristiansand frå 1893-1895. Me på HiA kan med andre ord skryta av at han var utdanna hos oss, på same måten som Arne Garborg 25 år tidlegare. Derimot bør me ikkje seia at dei var studentar hos oss, for seminaristane var ikkje studentar den gongen. Det vart dei fyrst når dei tok artium, og det gjorde Hannaas i 1899, som privatist. Han skreiv den eine stiloppgåva på landsmål, og vann seg dermed eit namn i norsk språkhistorie og faghistorie, for dette var den fyrste artiumsstilen som var skriven på landsmål. Han hadde skrive til Kyrkjedepartementet på førehand og spurt om løyve, og då svaret derfrå var negativt, la han ved ei omsetjing til riksmål (Indrebø 1930: 6).

Han var lærar fleire stader, og med ein moderne term får me seia han var deltids-student i nokre år, før han tok “sproglig-historisk lærereksamen”, det me kjenner som cand.philol.-graden, i 1905. Han vart då tilsett som lærar på lærarskulen på Stord. Der var han, avbrote av fleire korte og eit lengre utanlandsopphald (i 1908–09, då han m.a. var i København for å granska handskrifter), fram til 1914, då han kom til Bergens Museum som stipendiat. I Bergen vart han verande resten av sitt liv. Han døydde den 18. november i 1929.

Fagmannen

Hannaas var aktiv som samlar, granskar og tekstutgjevar. Han arbeidde særleg med målføre, språkhistorie og folkeminne. Dette er felt som heng saman og byggjer opp under eitanna.

Målføre

Professoratet hans var i vestnorske dialektar, og det fyrste vitskaplege arbeidet hans var nettopp på dette feltet, ei utgreiing om “Konsonantarne i Hornesmaalet” som han skreiv i studietidi. Forelesingi om folkemål som han heldt i 1918, vart prenta i *Syn og Segn* året etter. Der greier han fyrst ut om kva folkemål er: “Eit folkemaal kann hava likso fast grammatisk bygnad som noko bokmaal. Men same formene raar aldri so vidt. Maalet brigdar seg fraa bygd

til bygd og fraa by til by” (Hannaas 1919: 50) og ogso frå generasjon til generasjon (s. 54). Han presiserer at folkemål ikkje er berre bygdemåli, men ogso bymåli (s. 51). Han tek deretter opp dei ulike sidone ved folkemålet som ein kan ta for seg og granska, *ljodlæra* (s. 54ff.) og *formlæra* (s. 56ff.), der han begge stader brukar døme frå bergensk, *den leksikalske sida*, herunder nemner han ogso at “til ordmengdi i norskt folkemaal høyrer og alle norske *namn*, baade *folkenamn* og *stadnamn*” (s. 60). “Og so hev me til sist den sida av folkemaalet som er den minst aatgaadde av vitskapen, men ikkje difor den minst vigtuge: den *syntaktiske*, setningslæra, maalføringi” (s. 61). Han avsluttar med “nokre ord um den serskild vestlandske maalgransking i seinare tider” der han framhevar W.F.K. Christies innsats på området (s. 64). (Dette emnet kjem han attende til i 1925.) Til sist konstaterer han at “det ligg nøgdi av arbeid og ventar” (s. 67), det var visst ingi overdriving.

Eg trur artikkelen gjev eit godt bilete av “Stand der Forschung” i 1918, og me får ogso eit godt inntrykk både av interessone åt Hannaas og av fagsynet hans. Det er interessant at han fyrst definerer folkemål som “det som liver paa tunga hjaa folk flest, serleg hjaa dei som lite les og lite skriv, – det er maalet som ungdomen veks upp i og lærer utan skulegang” (s. 50). Men når han skriv om syntaksen, målføringi, trekkjer han inn trykte tekster, “me fekk ein ny folke-litteratur i *eventyri*” (s. 61). Han rosar Asbjørnsen og Moe for at dei “berga den folkelege aand og tone” (s. 62), og elles framhevar han Aasen, Seippel, Johannes Skar og Jens Tvedt for at dei “held seg so grannvart til folkemaalet i stil og ordval” (s. 63). Det ser dermed ut til han definerer fagfeltet sitt om lag på same måten som det som seinare vart arbeidsområdet for *Norsk ordbok*: Dei norske dialektane og det nynorske skriftmålet. “Ordboka skal gjeva både det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet som er reist på dette grunnlaget” (Hellevik 1966: VII). Hannaas var elles ein av initiativtakarane til det som seinare blei *Norsk ordbok* (Bondevik 1988b: 14).

Hannaas skreiv to større artiklar om talemål i serien *Norske bygder* på 1920-talet, om setesdalsmålet i 1921 (Hannaas 1921a), og om vestegdemålet i 1925 (Hannaas 1925a). Desse arbeidi har interesse den dag i dag, fordi ein kan bruka dei som samanlikningsgrunnlag for det moderne talemålet og slik sjå korleis det har endra seg sidan dess. Noko av det same gjorde Hannaas i arbeidet sitt med eldre målføretetekster, han samanlikna med språket i samtid, og i noteapparatet får me ofte vita at ordet er ikkje kjent no, eller tvert imot, dette er “aalgjengt ord i Askvoll, og visst i heile Sfj” (Hannaas 1915a: 41). Her kan ein ogso nemna at den einaste artikkelen han skreiv om norrøn filologi, “Til Hávamál” (i festskrift til Finnur Jónsson), gjeld obskure ord i Hávamål som ein kan skjønna utfrå kjenn-

skap til norske bygdemål, ord som i sume tilfelle er bortgløynde i moderne islandsk, som t.d. *brand* for 'vedskie' (Hannaas 1928: 229ff.).

Elles etterlet Hannaas seg store samlingar med oppskrifter. Han skreiv flittig opp, heilt frå 1903. Han reiste rundt om somrane, særleg etter han var komen til Stord, og han spurde ut elevane sine og skreiv opp etter dei. Det er oppskrifter om ord og ordbøying og syntaks, fyndord og faste ordelag, stadnamn, truer og skikkar og arbeidsliv (Indrebø 1930: 12).

Tekstutgjeving og språkhistorie

Hannaas forsynte utgåvone med innleiingar, noteapparat og register, og han var den fyrste som påviste kven dei anonyme forfattarane til dei to manus frå Agder måtte vera, nemleg Jørgen Thomasson, prest i Kvinesdal 1610-55 (Hannaas 1911a: 3),³ og David Gørrisson Klim, skrivar i Robyggjelaget i 1672-77 (Hannaas 1911b: III). I utgåva av Christen Jenssøns arbeid har Hannaas samanlikna oppskriftene hans med dialekten i si samtid, “paa eit par snare sumarferder i Sunnfjord”, som han skriv, og har kome fram til at “Dei alra fleste ordi er i fullt bruk enno; men eit og anna kann vera avlagt eller umbytt med andre” (Hannaas 1915: XI). Han har også svært mange realkommentarar, “*Meedrage*: Like eins enno, *medrage*, v. drage upp parallele rit i tvo timberstokkar til aa hogga dei saman etter. Det gjer dei med *eit medrag*, ein mede, ein timbergaffel (Askvoll)” (Hannaas 1915a: 53). Bondevik rosar Hannaas som ein påliteleg og noggrann handskriftlesar og tekstutgjevar (1988b: 28). Bondevik seier at dei språkhistoriske arbeidi til Hannaas har samanheng med tekstutgåvone hans (1988b: 28), og Indrebø seier at “det viktigaste vitskapsarbeidet åt Hannaas som syner att i skrifter er det som han hev gjort med å draga fram, granska og gjeva ut norske målminne frå dansketidi” (1930: 9). Hannaas gav ut fire eldre arbeid for Kjeldeskriftfondet (dei tre fyrste i serien *Ældre norske sprogminer*). Tre av utgåvone er etter tidlegare uprenta manus som Hannaas fann fram på Det kongelige Bibliotek under eit studieopphald i København i 1908–09. I 1911 gav han ut to manus frå Agder, *Maallære og ordtøke fraa Vest-Agder* og *Ordsamling fraa Robyggjelaget*, og i 1923 kom *Professor Knud Leems Norske Maalsamlingar fraa 1740-åri*. Det fjerde arbeidet, Christen Jenssøns *Den Norske Dictionarium eller Glosebog*, som Hannaas gav ut i 1915, hadde vore prenta før, men det var so langt attende som i 1646.

3. I hovudoppgåva si frå 1971 har Martin Skjekkeland jamført arbeidet med det moderne kvinesdalsmålet i dag (Bondevik 1988b: 23).

Hannaas skreiv ogso fleire språkhistoriske arbeid, i 1924 om “Norske bygdemåls-arbeid fyrr Ivar Aasen” i festskrift til Amund B. Larsen, det var om større og mindre manus han hadde funne i København (Bondevik 1988: 29), og i jubileumsskriftet til Bergens Museum i 1925 skreiv han ein stor og grundig artikkel om W.F.K. Christie og hans målgransking (Hannaas 1925c). I 1918 skreiv han 50-års saga til Vestmannalaget, ei stor organisasjonshistorie på over 200 sidor, med mykje interessant stoff om den tidlege målreisingi i Bergen.⁴ Her kan me m.a. lesa om striden mellom “dei kvendekjære” og dei “kvenderædde” (1918: 34), som enda med at kvinner slapp inn i salen på “aarsgildet” i 1871. Året før slapp dei inn på trevet (balkongen). “Der fekk dei lov til aa sitja og skoda ned paa kararne og sjaa kor dei aat og drakk og livde godt. Sjølv fekk dei nøgja seg med aa drikka tobaksrøyk fraa salen. Ja, og so fekk dei m.a. høyra ein ven tale – for kvendi!” (Hannaas 1918: 35). Hannaas har kosta på seg eit ironisk ropeteikn her.

I “Maalmeisteren Garborg” i festskriftet frå 1921 skreiv han om språket i *Haugtussa*, og korleis Garborg har endra ordvalet i dei ulike utgåvone. Artikkelen er elles ein god prøve på målmeisteren Hannaas: “Her renn maalet som braaden malm og støyper seg i dei fagraste sylgjer og ringar” (Hannaas 1921b: 43). I 1922 skreiv han ein stor artikkel om Henrik Wergeland, som han kallar for “den fyrste uro i det danske bokmaalet vårt”, og om hans plass i den norske målreisingi (1922a: 5), og han gav ogso ut Wergelands samling *Langeleiken* (visor på hallingmål) på nytt same året (Bondevik 1988: 29f.). Her kan ogso nemnast den etymologiske artikkelen om “Himmelkorn og torebygg” i festskrift til von Sydow i 1928. Noko av ordforklaringar er der ogso i ein avhandling om hardingfela frå 1917 (Bondevik 1988b: 31). Dessutan skreiv han korte biografiar om målmenn (Indrebø 1930: 10).

Folkeminne

I 1921 vart folkeminnesamlingi ved Bergens Museum grunnlagd, og Hannaas vart ogso styrar for den, stillingsinnhaldet vart altso omdefinert til å omfatta både mål og minne.⁵ Han var, seier Bondevik, “ein maurflittig oppskrivar og samlar av folkeminne” (1988b: 13).⁶ Han gav ut “Folkevisor fraa Sætedal,

4. Heile boki er oppattrykt i Clausen og Jerdal 1978.

5. For ikkje-filologar kan eg nemna at tidskriftet *Maal og Minne*, som har kome ut sidan 1909, har vore og er enno eit av dei mest prestisjetunge i faget. Når Hannaas ikkje publiserte i det, heng det saman med at han gav ut sitt eige tidsskrift.

6. Sjå ogso Alver 1955.

Svein Tveiten kvad. Torleiv Hannaas skreiv upp” i 1921, og “Folkevisor frå Åmliid” i 1928, begge trykte i tidsskriftet *Norsk Aarbook*, som han sjølv gav ut. I 1927 kom *Sogur frå Sætesdaal. Sagde av Olav Eivindsson Austad. Skrivne av Torleiv Hannaas*. Hannaas skriv i føreordet at han har skrive opp på bygdemålet, men “formverket er tiljamna etter nynorske skriftmålet” (Hannaas 1927: 8). Det er *stilen* han særleg vil ha fram, (her kan ein berre minna om programførelesingi frå 1918, der han sterkt la vekt på setningslære og målføring), og ogso det at han vil syna kor mykje éin forteljar sat inne med. Hannaas har likevel ikkje teke med alt etter Olav, han utelet nokre soger fordi han meinte “dei høvde mindre til folkelesnad” (s. 7).⁷

I heidersskrift til Marius Hægstad i 1925 skreiv han om “Ei gamal norsk vise i svensk oppskrift”, ei 1600-talsoppskrift som Hannaas hadde funne under eit studieopphald i Uppsala i 1911 (1925b: 85), og i 1926 skreiv han om “Rabnabrudlaup i Kråkelund” og gav ut det eldste prentet av denne visa. Her drøftar han tilhøvet mellom den eldste bevarte trykkversjonen og oppskrifti i Vibeke Bildts visebok, og på grunnlag av målformene avviser han Francis Bulls oppfatning, at handskriftet er avskrift av prentet (Hannaas 1926: 118f.). På språk-leg grunnlag heimfester han visa til opphavet, og støttar ein tidlegare hypotese at sundspresten Anfinn Breder har hatt med å visa å gjera (s. 129ff.).

Hannaas etterlet seg store samlingar med folkeminne, ordtak, eventyr og gåtor.⁸ Etter han var komen til Bergen, sende han ut oppmodingar gjennom massemedia og rundskriv til skular om å senda inn gåtor, og han etterlet seg ei stor samling (Indrebø 1930: 13). Her vidarefører han elles Christies arbeid, eit utval av Christies gåtesamling vart prenta i 1868, og Hannaas nemner dette i førelesingi han heldt i 1918 (Hannaas 1919: 65). Brynjulf Alver har publisert ein grundig presentasjon av samlingane etter Hannaas (Alver 1955).

Sagaomsetjar og “vestmann”

Mange kjenner til serien *Norrøne bokverk*, tidlegare *Gamalnorske bokverk*, utgjeven på Det Norske Samlaget. Den moderne serien er norrøn litteratur i

7. Bygland mållag gav ut boki på nytt i 1989, og då tok dei ogso med dei utelatne sogone. Hannaas er elles mindre forsiktig i festskriftet til Marius Hægstad i 1925. Der prentar han heile viseoppskrifti etter Johan Gabriel Sparfwenfeldt, ogso den strofen som byrjar med “Ibland qvinfolk är han kär/för sitt styfwa digra rår” (Hannaas 1925b: 86). “Eg hev ikkje vilja brote sund visa med å skjota ut dette verset”, seier han i merknaden (s. 89). Men eit heidersskrift til ein professor ved Det kongelige Frederiks Universitet var heller ikkje tenkt til folkelesnad.

8. Sjå oversyn i Alver 1955.

nynorsk omsetjing, dei fyrste utgåvone var med norrøn og nynorsk parallelltekst. Den fyrste tittelen i serien kom ut i 1907, det er *Soga um Volsungarne, gamalnorsk grunntekst og nynorsk omsetjing* ved Torleiv Hannaas. I 1908 kom *Soga um Ramnkjell Frøys-gode, gamalnorsk grunntekst og nynorsk omsetjing* ved Torleiv Hannaas i same serien. I dag finn me dei att som nr 1 og nr 4 i *Norrøne bokverk*. Dei moderne utgåvone er nyomsette på 1970-talet av Magnus Rindal og Bjarne Fidjestøl, men nummereringi går attende på omsetjingane til Hannas. Fidjestøl har brukt eldre omsetjingar, “framom alt omsetjinga til Torleiv Hannaas” (Fidjestøl 1979: 21), ogso Rindal nemner tidlegare omsetjarar, og “særleg har eg hatt nytte av Hannaas, som eg står i gjeld til” (Rindal 1974: 27). I Fidjestøls artikkel om Hannaas som norrønfilolog (i jubileumsskriftet frå 1988) framhevar han Hannaas som ein av grunnleggjarane til den særlege nynorske tradisjonen for sagaomsetjing, og “språk og stil [er] lagde nær inn til norsk forteljetradisjon” (Fidjestøl 1988: 48).

Hannaas hadde hatt eit studieopphald på Island i 1904 (Bondevik 1988b:16), og han hadde mange og gode faglege kontaktar på Island og særleg på Færøyane (s. 35). I mange av dei årgangane av *Norsk Aarbok* som Hannaas redigerte, prenta han stykke på færøysk, med nokre ordforklaringsar til (s. 34). Han var godt inne i færøyske forhold, og snakka færøysk godt nok til å halda tale på færøysk i Tórshavn i 1927 (s. 45). I dei etterlatne papiri ligg der eit uferdig manus til ei færøysk lesebok for nordmenn (s. 32).

Bokmannen

Hannaas samla ikkje berre på mål og minne, han var ogso ein iherdig boksamlar. Då han døydde, etterlet han seg ei samling på meir enn 20 000 band. Mykje av dette var ei planmessig innsamla og oppbygd samling av landsmållitteratur med tanke på framtidig ordboksarbeid. Denne spesialsamlingi på 12 030 band, Torleiv Hannaas Nynorsk boksamling, er i dag ein del av Universitetsbiblioteket i Bergen. Men ogso elles i samlingane på UBB finst det mange bøker med Hannaas sitt bokeigarmærke i, mykje vestnordisk litteratur, der imellom 500 færøyske bøker, det var praktisk alt som var utkome på den tid (Bondevik 1988b: 18). Den som har hatt den gode lukka og fått vore tilsett på UBB ein gong i livet, kan skriva under på at Hannaas-samlingi vitnar om stort arbeid. Elles skreiv han mykje om bøker i *Norsk Aarbok* (Indrebø 1930: 15) og ogso i andre tidsskrift og aviser (t.d. *Syn og Segn, Boken om bøker, Gula Tidend, Tidens Tegn*, sjå bibliografi i Bondevik 1988b).

Redaktør og utgjevar av *Norsk Aarbok*

Hannaas byrja å gje ut *Norsk Aarbok* i 1920. Dette skulle vera eit tidsskrift for høgnorsk mål, programmet står i artikkelen “Høgnorsk eller flatnorsk?” i 1922.⁹ Her tek han til orde mot all samrøre i målvegen, og Indrebø vurderer det slik at “noko urettferdig er han vel imot bygdemåli på flatbygdene og i Viki; der finst meir god norsk i deim enn artikkelen gjev tanke om” (Indrebø 1930: 11). Ein moderne lesar kan nok reagera på det han skreiv om flatbygdemåli: “Kann det vera spursmaal um kva som er det rikaste, det venaste, det mest kultur-føre: høgnorsk eller flatnorsk?” (Hannaas 1922b: 102). Hannaas er i alle fall ikkje i tvil: “Er tele-maalet betre enn vikværingss-maalet, so *er* det betre, um det so er hundrad vikværingar mot kvar ein tele, og um vikværingane er aldri so rike og telebøndene aldri so fatige” (1922b: 103). På den andre sida kan me ta med at Hannaas tok hardt til motmæle mot fornorskingstvangen i Finnmark. “Det er blodig synd og skamm av oss å trø ned dette vesle folket som hev havt sin heim her i landet i tusund av år. Det lyt det vera slutt med no” (Hannaas 1923: 138).

Norsk Aarbok kom ut kvart år so lenge Hannaas levde, og etterfylgjaren hans, professor Gustav Indrebø, heldt fram med utgjevingi til 1939.¹⁰ I dei ti årgangane Hannaas redigerte, er det mykje om folkeminne og språkminne, om minoritetsmål og minoritetsspursmål og særleg mykje om vestnordisk og Vest-Norden (Island og Færøyane). Elles er der biografiar om framståande målmenn. Styret i Høgnorskringen skriv i introduksjonen til den nye utgåva¹¹ at *Norsk Aarbok* var “eit samlingsmerke for målfolk som heldt på den klas-siske nynorsken, høgnorsken” (2005: iii). Meir allment er det grunn til å minna om at mange av artiklane var skrivne av dei fremste fagfolk i samtidi,¹² og heldt høgt fagleg nivå. Soleis representerte utgjevingi av *Norsk Aarbok* ein stor kulturinnsats.

9. Denne artikkelen er opptrykt i 2005, i det som heiter *Norsk Årbok, andre rekkja*.

10. Lars Eskeland var medredaktør i 1930-årgangen.

11. I 2005 kom *Norsk Årbok, andre rekkja*, som Høgnorskringen har teke seg til å gje ut.

12. På innhaldslista i 1921 finn me, attåt utgjevaren sjølv, m.a. Rikard Berge (kjend folklorist), Sigurd Kolsrud (filolog, professor frå 1923), Haakon Shetelig (professor i arkeologe) og Absalon Taranger (professor i retts historie og kyrkjerett), ved sida av Simun av Skarði (færøysk folkehøgskulegrunnlegjar og salmediktar) og Helgi Valtysson (islandsk lærar, bladmann og forfattar), dei velkjende landsmålsforfattarane Ivar Mortensson Egnund og Arne Garborg og dertil eit opptrykk av ein “eit burtgøymt arbeid av Ivar Aasen” (ved Hannaas).

Målmann og målpolitikar

Hannaas var ihuga målmann, heilt frå han skreiv artiumsstilen sin på landsmål i 1895. Han var aktiv som organisasjonsmann, var formann i Vestlandske Mållag frå 1911 til 1926 (Bondevik 1988b: 32) og i Noregs Mållag frå 1926 og til han døydde (Indrebø 1930:16). Dette var ei svært turbulent tid i mållaget, “Bergensmøtet høyrer til eit av dei mest dramatiske landsmøta i Noregs Mållags historie. (...) Hannaas la seg på ein meir konservativ målpolitikk enn føregangarane sine. Som politikar verkar han stivbeint, men han åtte ei veldig arbeidskraft og var sær s målføre-kunnig” (Almenningen 1981: 144). Lars Eskeland pakka det mindre inn i sin minneartikkel i 1930: “Han vilde ikkje tala etter som øyro klæja, men sa sanningi soleis som han såg henne” (1930: 19). Det blir ein ikkje alltid populær av. Særleg hardt gjekk det for seg då han gjekk over frå Venstre til Arbeidarpartiet i 1929 (Eskeland skreiv “i fjor sumar”, 1930: 21). Eskeland seier at han ynskte å vera med i politikken, og at han trudde han kunne gjera meir for målsaki i Arbeidarpartiet enn i Venstre. Om det var rett tenkt, er ikkje Eskeland sikker på (1930: 21f.). Men Hannaas prøvde i alle fall, han gjekk over i Arbeidarpartiet, og “gjekk straks i gang med å fortelje partiet kva det skulle meine om nasjonale spørsmål”, skriv Ernst Håkon Jahr (1992: 119).

Omdøme i ettertid

Hannaas var meir samlar enn granskar, seier Alver i sin store artikkel om Torleiv Hannaas og hans arbeid med folkeminne (Alver 1955: 7). Til gjengjeld var han “one of the most excellent collectors of Norwegian folklore” (s. 71). Indrebø seier at “Sammlarhugen (...) var i det heile ein hovudtått hjå Hannaas” (Indrebø 1930: 15). Han meiner òg samlingsarbeidet er viktigaste grunnen til at Hannaas ikkje fekk meir skrive, innsamlingi tok svært mykje av arbeidstidi til professoren, “i ser sidan han ikkje hadde kontorhjelp”. Men, seier Indrebø, etter han har sett kor mykje materiale Hannaas etterlet seg, er han imponert over at han nådde å skriva so mykje som han trass alt gjorde (1930: 15f.). Publikasjonslista inneheld 126 nummer i hans levetid, frå “Bjørnen. Ei stutt jaktsoge” i *Fædrelandsvennen* i 1891 til “Norsk namnebok, Opprop om å senda inn opplysningar om personnamn” i *Den 17de mai* i 1929 (Bondevik 1988b: 38, 45).

Elles er somt av det han skreiv ogso relativt bortgøymt i føreord og fotnotar, og er av den grunn lite påakta. I ei melding av fyrste heftet av Torps

Nynorsk etymologisk ordbok drøftar han etymologien til ordet *ambar*. Hannaas dreg fram att ei gamal tolking, sett fram av svensken Ihre, som har sett ordet i samband med *amphora* (Hannaas 1915: 188f.). Denne etymologien står i dag i *Norsk Riksmålsordbok*.¹³ Og i ein fotnote over tre sidor i Leems *Norske maalsamlingar fraa 1740-aari* gjev han ein alternativ etymologi til ordet *stril*, han set det i samband med kledeplagget ved same namn (Hannaas 1923a: 200ff.). Denne tolkingi er ikkje komi inn i ordbøkene, men Bondevik meiner ho kan ha mykje for seg (Bondevik 1988b: 31). I føreordet til *Ordsamling fraa Robyggjelaget* skriv han at det dialekttrekket me kjenner som “bløde konsonantar” må ha gått lenger inn i landet tidlegare (Hannaas 1911b: IV). Denne tanken har ikkje fått stor oppslutning hjå dialektologane etter han. Men nyleg har Vidar Haslum granska stadnamni i det aktuelle området, og i ein artikkel frå 2004 konkluderer han med at Hannaas hadde rett i dette (Haslum 2004: 154).

Sluttord

Torleiv Hannaas sitt liv og verk var prega av den samtidi han levde i, og han står fram som ein typisk representant for den sterke tradisjonen der språkvitaren både var vitskapsmann og nasjonsbyggjar (jf. Nedrelid 1993). Den lærde professoren frå Hornes var ein pioner i gransking av vestnorske mål og minne, og mykje av arbeidet hans står seg godt, den dag i dag. Særleg framifrå er det han gjorde med grunnlag i sitt eige målområde og oppvekstmiljø. “På Sørlandet var han i område som han kjende som sitt eige, han høyrde til der og han fall inn i miljøet. Oppskriftene til Hannaas herifrå er då og noko av det finaste som har vori gjort av folkeminneoppskrifter” (Alver 1955: 29).

Litteratur

- Almenningen, O. 1981: Noregs mållag 1920–1930. I: Almenningen o.a. 1981: *Målreising i 75 år. Noregs mållag 1906–1981* (112–154). Oslo.
- Alver, B. 1955: Torleiv Hannaas og hans arbeid med folkedikting. I: *Årbok / Universitetet i Bergen. Historisk-antikvarisk rekke* 1953:1 (5–73).
- Bokmålsordboka*. 1986. Oslo.

13. Etymologien ser òg ut til å vera vidareført i handordbøkene, “gj lty frå lat. *krukke*” (identisk tekst i *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka*, bortsett frå preposisjonen frå/fra), utan at *amp(h)ora* er nemnd.

- Bondevik, J. 1988a: Føreord. I: *Frå smått til stort. Nordistikk i Bergen gjennom 70 år.* = *Eigenproduksjon* 33 (5–7).
- Bondevik, J. 1988b: Torleiv Hannaas. Professor 1/7-1918 – 18/11-1929. I: *Frå smått til stort. Nordistikk i Bergen gjennom 70 år.* = *Eigenproduksjon* 33 (7–46).
- Bondevik, J. 2001: Hannaas, Torleiv. I: *Norsk biografisk leksikon* 2 (57f.). Oslo.
- Clausen, K. og Jerdal, L. 1978: *Vestmannalaget i 110 år.* Bergen.
- Eskeland, L. 1930: Torleiv Hannaas. Mannen. I: *Norsk Aarbok* (5–17).
- Fidjestøl, B. 1979: Innleiing. I: *Soga om Ramnkjell Frøysgode = Norrøne bokverk* 4 (7-23). Oslo.
- Fidjestøl, B. 1988: Torleiv Hannaas som norrønfilolog. I: *Frå smått til stort. Nordistikk i Bergen gjennom 70 år.* = *Eigenproduksjon* 33 (46–51).
- Hannaas, T. (red.) 1911a: *Ældre norske sprog minder. Udgivne af Den norske historiske kildeskriftkommission. I. Maallære og ordtøke fraa Vest-Agder.* Kristiania.
- Hannaas, T. (red.) 1911b: *Ældre norske sprog minder. Udgivne af Den norske historiske kildeskriftkommission. II. Ordsamling fraa Robyggjelaget fraa slutten av 1600-talet.* Kristiania.
- Hannaas, T. (red.) 1915a: *Ældre norske sprog minder. Udgivne af Den norske historiske kildeskriftkommission. III. Christen Jenssøns Den Norske Dictionarium eller Glosebog. I ny utgaave ved Torleiv Hannaas.* Kristiania.
- Hannaas, T. 1915b: Boksjaa. Alf Torp: Nynorsk etymologisk ordbok. Fyrste hefte. I: *Syn og Segn* (187-191).
- Hannaas, T. 1918: *Vestmannalaget i femti aar. 1868 – 21de januar – 1918.* Bergen.
- Hannaas, T. 1919: Folkemaal og folkemaals-gransking. I: *Syn og Segn* (49–68).
- Hannaas, T. 1921a: Sætedals-målet. I: *Setesdalen = Norske bygder* I. (22–29) Bergen.
- Hannaas, T. 1921b: Maalmeisteren Garborg. I: *Arne Garborg. 25. januar 1851 — 25. januar 1921* (40–46). Oslo.
- Hannaas, T. 1922a: *Henrik Wergeland og den norske maalreisingi.* Risør.
- Hannaas, T. 1922b: Høgnorsk eller flatnorsk? I: *Norsk Aarbok* (101–108).
- Hannaas, T. 1923: Måltyningi i Finnmark. I: *Norsk Aarbok* (135–138).
- Hannaas, T. (red.) 1923: *Professor Knud Leems Norske Maalsamlingar fraa 1740 - aari.* Kristiania.
- Hannaas, T. 1925a: Vestegde-målet. I: *Vest-Agder I. = Norske bygder* II. (20–33) Bergen.
- Hannaas, T. 1925b: Ei gamal norsk vise i svensk uppskrift. I: *Heidersskrift til Marius Hægstad fraa vener og læresveinar.* (81–90) Oslo.

- Hannaas, T. 1925c: Folkeminnesamlingi: I: [særtrykk av] *Bergens Museum 1925. En historisk fremstilling* (1-3). Bergen.
- Hannaas, T. 1926: Rabnabrydlaup i Kråkelund. I: *Boken om bøker. Aarskrift for bokvenner* (1108-123). Oslo.
- Hannaas, T. (red.) 1927: *Sogur frá Sættesdal. Sagde av Olav Eivindsson Austad. Skrivne av Torleiv Hannaas*. Oslo.
- Hannaas, T. 1928: Til Hávamál. I: *Festskrift til Finnur Jónsson 29. maj 1928*. (229–240) København.
- Hannaas, T. (red.) 1989: *Sogur frá Sættesdal. Sagde av Olav Eivindsson Austad. Skrivne av Torleiv Hannaas. Utgjevne 1989 etter tiltak av Bygland Mållag og Ose kulturverkstad med tillegg av Reimund Kvideland*. [Bygland.]
- Hannaas, T. 2005: Høgnorsk eller flatnorsk? I: *Norsk Årbok andre rekkja utgjevi av Høgnorskringen* (146–154).
- Haslum, V. 2004: Bløte konsonanter. I: *Maal og Minne* (148–161).
- Hellevik, A. 1966: Innleiing. I: *Norsk ordbok 1 (V-XVII)*. Oslo.
- Indrebø, G. 1930: Torleiv Hannaas. Liv og arbeid. I: *Norsk Aarbok* (17–23).
- Jahr, E.H. 1992: *Innhogg i nyare norsk språkhistorie*. Oslo.
- Johannessen, O.J. og Nes, O. (red.) 2004: *Folkemål, landsmål, bibelmål. Heidersskrift til Jarle Bondevik på 70-årsdagen 29. juni 2004*. Bergen.
- Nedrelid, G. 1993: Namnegransking i Noreg – Vitskap eller nasjonsbygging? I: Gilje, N. og Storebø, O. (red): *Vitskapsteori og lingvistikk* (160–195). Bergen.
- Norsk riksmålsordbok I*. 1983. Oslo.
- Nynorskordboka*. 1993. Oslo.
- Rindal, M. 1974: Innleiing. I: *Soga om volsungane = Norrøne bokverk 1* (1-28). Oslo.
- Styret i Høgnorskringen, 2005: Framveges mot høgnorskt mål. I: *Norsk Årbok andre rekkja utgjevi av Høgnorskringen* (iii–v).

Forholdet mellom tekst og bilde 1625–1750: emblemer, rebuser, allegorier og protestantisk billedfobi

I dette foredraget ønsker jeg å belyse tematikken i tittelen ut fra tre litterære dansk-norske eksempler, Nils Thomassøn (1605/06-1661/62), Hans H. Lilienskiold (ca. 1650-1703) og Ludvig Holberg (1684-1754).

Ettersom forfattere og andre intellektuelle på 1600 og 1700-tallet levde innenfor et europeisk lærdomsfellesskap med stor bestandighet, betydde tradisjonen alt for deres forståelse av litteraturens muligheter, dens former og funksjoner.

For meg innebærer det å studere en tekst i et ikonologisk perspektiv å se på forholdet mellom “*logos*” (ord, tekster og ideer) og “*icon*” (bilde, imago, pictura). Denne diskusjonen startet i moderne utgave med renessansens håndbøker om symbolsk billeddannelse, den første betydningsfulle var Cesare Ripa's *Iconologia* fra 1592 (Mitchell 1986:2).

Det absolutte skillet mellom ord og bilde er altså umulig å opprettholde, de inngår begge i kulturelt skapte tegnsystemer, men bildet er ikke mer etterlignende eller mimetisk enn en tekst. Samtidig er det viktig å forstå hvorfor en slik “feilslutning” eller falsk kontrast har kunnet oppstå hvor *bildet* rommer et *naturlig nærvær* og *ordet* en *kunstig symbolsk sfære*, og likeledes hvordan ulike tider faktisk har bygd opp hele systemer og ideologier omkring absolutte forskjeller mellom bilde og ord. Romantikken “naturaliserte” mange av de sentrale begreper vi studerer litteraturen igjennom (symbol, kunst og skapningsprosessen), og opprettholdt et relativt tydelig skille mellom poesi, maleri, tekst og bilde. Thomassøn og Lilienskiold skrev i en tid der litteraturen ble tenkt annerledes, og der det pikturale var en integrert og normal del av den

litteraturen som ble skapt. Diskusjonen om forholdet mellom ord og bilde er ingen særdiskusjon for kunsthistorikere eller billedinteresserte litterater, den kaster også et klargjørende lys over kulturhistorien, ettersom den går inn i kjernen av kultursens selvforståelse når det gjelder tegnenes representasjon. Ikoniske tegn er i prinsippet ikke mer preget av likhet eller "virkelighetsnærhet" enn rent tekstlige, likevel er det et faktum at de ofte ble oppfattet slik, samtidig som 1600-tallsmennesker oppfattet billedframstilling som svært symbolsk etter fastlagte konvensjoner. Renessansens ord/bilde-debatt blir derfor også et startpunkt for den moderne diskusjonen om litteraturens status i forhold til de ulike virkeligheter den forholder seg til: som tradisjonsfornyelse, som underholdning, som forkynnelse, som didaktikk eller som middel til ny erkjennelse. Til tross for at de fleste som har deltatt i denne firehundreårige debatten forsøker å få fram forskjellen på piktorale kunstformer og litterære tekster, kan likevel ord/bilde-teoretikeren Mitchell slå fast i sin bok *Iconologi* at kjernen i bildet er av tekstlig art, mens teksten alltid baserer seg på et bilde.

Alle "mine" tre aktører var offentlige embetsmenn (som nesten alle forfattere på denne tiden), én prest (Thomassøn), én professor (Holberg) og én dommer/amtman (Lilienskiold). Professoren og amtmannen ble adlet av kongen for sine fortjenester. Alle tre ervervet store deler av sin kulturelle kapital på utenlandsturer som varte minst to og et halvt år.

Det første eksemplet gjelder Nils Thomassøns ikonotekst fra 1661, *Cestus sapphicus*, der kjernen er et ekteskapsdikt, layout-messig satt opp som billedrebus og skrevet på latin, den første illustrerte bok utgitt i Norge. Samspillet tekst-bilde betyr her å diskutere om den emblematiske tradisjonen kan være med på å gi en bedre forståelse av diktet, og ikke bare se på det som et lærd rebusdikt der figurene utelukkende tjener som nøytrale tegn i avanserte rebuser.

Hans H. Lilienskiold skrev to verk av betydning. Det første er en beskrivelse fra en tre og et halvt år lang studiereise fra Bergen, over Hamburg, Leipzig og Venezia til Roma; derfra over Nord-Italia, Sveits, Frankrike og Nederlandene til England. Det andre verket er *Speculum Boreale*, en storslått beskrivelse av Finnmarks natur, folk, dyr, fisk, levevilkår, rettsforhold og handel. Skutt inn i den løpende teksten er dikt, heraldikk og ikke minst over hundre fargelagte illustrasjoner, hvorav mange er mytologiske og paradisiske skildringer, som Lilienskiold må ha blitt inspirert av på sin lange utenlandsreise der han nettopp besøkte museer, billedgallerier, kirker og slott. Dette verkets rike billedmateriale gir et godt grunnlag for å studere forholdet mellom tekst, paratekst og bilde. Lilienskiolds bøker er håndskrifter.

Holbergs forhold til bildet og visualitet baserer seg på hans 539 alderdomsepigistler (5 bind 1748–54) og det de sier om dette temaet, nemlig en heftig ikonofobi eller billedavvisning.

Før jeg går inn på de tre eksemplene, et par ord om den viktigste tekst/bilde-sjangeren i tiden mellom 1550 og 1750: *Emblematikk*. Formelt består emblemet av tre deler: Et motto/inscriptio, et bilde/pictura og en forklarende/utleggende tekst/subscriptio. Det finnes flere tusen emblembøker på områder som militærvesen, erotikk, religion, didaktikk og politikk. Emblematikk er en tverrmedial hybridform som samler opp i seg en mengde tradisjoner deriblant antikke epigramsamlinger, loci-communes bøker, kristen allegorisk fortolkningslære, middelalderens bestiariar og herbarier, heraldikk og gamle symbolfortolkninger som går helt tilbake til antikken. Eller man kunne si med den kjente engelske emblemforskeren Daly at på 1600-tallet kunne enhver objekt eller motiv bli brukt emblematisk. Forutsetningen var den gamle ide om “mundus symbolicus”, det at verden var et uendelig reservoar av gudegitte skjulte betydninger.

Nils Thomassøn 1661 og hans lærde leketøy

Alt det Thomassøn hadde lært før han endte opp som sogneprest på Toten, hadde han fått med seg på sin åtteårige studietur ved utenlandske universiteter: København, Rostock, Leiden, Wittenberg. Billedkunst, emblematikk, teologi og retorikk. Alt dette stoffet bruker han i den lærde billedrebusboken sin, *Cestus sapphicus*, et verk som var ment som underholdning for likesinnede. Jeg vil her bare ta for meg én av strofene som et eksempel på den spenningsfulle motsetningen mellom tekst og bilde som preger verket: Tittelen jeg har gitt strofen er *Ekteskaplig kjærlighet og møkkagreip*, se kopi av originalen s. 54.

Den er sentralt plassert, som strofe 16 (15 foran, 15 bak). Plasseringen antyder at den erotiske kjærligheten ikke er uviktig i dette ekteskapsdiktet. I oversettelse lyder denne lovprisning av kjærligheten nemlig slik:

Hun vil si på engene: “La oss ligge sammen,
Begge trygge for engstelige sukk!
Fest et sydende kyss på meg: Ikke la leken
bli rå!” (min oversettelse etter Roggen 2002: 443).

Henspillinger på seksualitet var som kjent en viktig bestanddel av den sentrale barokksjangeren, *bryllupsdiktet*. Særlig det som i tysk barokkforskning kalles

Figur 1

“Liebeskette,” der alle dyr og mennesker “gjør det”. Den tyske barokkforskeren Walter Baumgartner hevder at denne litt løsslupne sjangeren kunne være med på å løse opp en relativ sterk seksualfientlighet innen protestantismen. Dette resonnementet gjelder til en viss grad også for Thomassøn, men han var adskillig mer antydende og indirekte enn det som var vanlig. Det glipper imidlertid litt i innledningen til det som opprinnelig skal ha vært et eget bryllupsdikt (Strofe 25–27) der det lyder: “Måtte du være som en ape ved å herme etter din fars fruktbarhet.”

Siden dette er et ekteskapsdikt, passer selvsagt de bølgende linjene i bokstavene godt, men hva med figurutvalget: en tømmerflåte, en “trefoldighetsurt” (moderne språk “stemorsblomst”), en jernurt, et greip (møkkagreip?) og en grønn hakkespett, eller grønnspett. Bildet fokuserer på realiteter som ikke er kjærligheten helt fjern. Bak disse figurene ligger både den reisen som forbinder to bredder med hverandre, og det å være bundet sammen med bånd som holder; nødvendig arbeid og skjønnhet. Like fullt er dette en gåtefull verden, ikke minst sett i forhold til den erotiske leken. Det gåtefulle vises først ved at strofen bare inneholder en setning som kommentar: “Dette er det som hustruen vil si til brudgommen, i gresset”. En så kort kommentar er enestående i verket som helhet, men erotikk behøver vel ingen referanser. Figurenes symbolske innhold derimot er tvetydige. De to blomstene er bærere av sammensatt betydning med en blanding av hellighet (treenigheten) og lett uhygge, samtidig som de begge to er legeurter. *Trefoldighets urt*, i selve navnet ligger det et aspekt av overnaturlighet. *Jernurten* er ikke stort bedre. Familien er opprinnelig tropisk, men en vari-

ant ble innført til Norge som medisiplante. Den er nevnt i svarteøkene og ble i folketroen regnet som en trolldomsurt. Grønnspetten har et vakkert utseende med sin blanding av rødt og grønt, men samtidig er det en hakkespett med skarp og svært skrattende sang. Kjærligheten lignes ved den flytende flåten med en rolig reise på vannet, men forbindes også med prosaisk arbeid. Den knyttes til det vakre, stemorsblomst og småfugler, men også skremmende trolldom og den skarpe lyden av hakking. Hver av figurene er bærer av en sfære av kulturelt formidlede konnotasjoner, og peker på ulike virksomheter. De to blomstene er plassert vertikalt på skriftlinjen og fletter seg i hverandre. De tre andre figurene står diagonalt mot skriften. Det gir en bevegelse med eller mot strømmen, midt mellom det horisontale og det vertikale: Flåten flyter, greipet ligger klar for hånden og fuglen er i ferd med å hakke.

Teksten isolert sett peker temmelig entydig på den lette, lekende, erotiske siden ved ekteskapet og kjærligheten, mens ikonoteksten peker på det sammensatte og kompliserte ved kjærligheten – både det trivielle og det høytidelige. Teksten trenger intet stort tolkningsarbeid for å bli forstått, men bildet innbyr til fantasering og meddiktning. Menneskene som ikke finnes på bildet, eksisterer til fulle i teksten.

Mønsteret som avtegner seg når vi leser *Cestus sapphicus* innenfor den emblematiske tradisjonen, synes som følger: Thomassøn følger den offisielle statlige og kirkelige rettroenhetens paroler om ekteskapets positive gleder og velsignelser, innbefattet et positivt syn på erotikk. Lykksaligheten henger ikke minst sammen med hverdagens små og store opplevelser. Standpunktene underbygges ved mange eksempler fra antikken og den lærde tradisjonen. Denne ekteskapsideologien formidles i selve diktstrofene, i disposisjonen og særlig i kommentarene.

Men ved siden av, skutt inn i og under dette budskapet, skjuler det seg noe annet og skremmende: uhygge, varsler og redsler. Noen ganger viser dette “andre ekteskapet” seg som en motsetning mellom tekst og bilde, noen ganger som enigmatiske trekk i selve bildefigurene. I begge tilfelle er det figurenes symbolladning og tvetydighet som får fram det sammensatte ved ekteskapet. De valgte gjenstander, planter og dyr rommer spor fra en allegorisk tradisjon, hvor epigrammer, drømmevisjoner, mytologi, kirkelære og symbolisme lever sitt frodige liv videre innenfor emblematiseringen og beslektede kulturformer på 1500- og 1600-tallet. Innenfor denne tradisjonen har ikke dyrene (ape, katt, hest, svane) en så entydig ladning som vi ut fra dagens forståelse ser for oss. Ofte viser de til komplementære egenskaper som fruktbarhet og død. I den emblematiske tradisjon inngår dyrene i sammensatte bilder, i kombinasjon

med andre figurer og i forskjellige handlingsforløp. Alt dette er med på å nyansere den enkelte figurs betydning.

Lillienkiolds Speculum Boreale 1701: Speilingens mange gleder

Man kan spørre seg hva følgende illustrasjon gjør i et topografisk verk om Finnmark på 1600-tallet:

Figur 2

Svaret er å finne i det faktum at Lillienkiolds liv utfolder seg i spennet mellom sør og nord. På den lange studieturen sørover kartla han alt han så: museer, byer, gateliv, billedgallerier, bygninger. Hans store interesse for det naturhistoriske, det eksotiske og det bisarre, og hans lange lister med hva han hadde sett, ligner noe på vår tids reiseguiden, men viser også tidens lærings- og kunnskapsmetode: Målet var ikke å erverve seg viten gjennom observasjon og erfa-

ring, men å anskueliggjøre overlevert viten. 1600-tallets store interesse for det kuriøse står i motsetning til middelalderen, som så på universet som lukket, ferdig og fullbrakt. Senere på 1700-tallet så vi opprettelsen av systematiske taksonomier (Linné) og encyklopedier, som den store franske, mens Lilienskiolds representerte et mellomstadium, der universet er åpent og uendelig, men repeterende. En overveldende rekke av merkverdigheter skulle samles og refereres som et uttrykk for skaperverkets storhet og uendelighet. Lilienskiold sto trygt plantet i en religiøs og metafysisk verdensforståelse, der de fire elementer, de fem sanser og de sju kardinaldyder var naturlige bestanddeler og faste ordningsprinsipper. På denne lange turen så han også hele renessansens og barokkens store spekter av billedkunst.

Denne kunnskapen brukte han 25 år seinere da han skulle lage sitt store verk om Finnmark, *Speculum boreale*, der bildene, særlig de mytologiske, spiller en svært stor rolle.

Strukturen i dette håndskrevne verket i to bind, som ble overrakt den dansk-norske kongen Fredrik IV, våren 1702, er som følger:

Bind 1 (1698)	Sider i original	Bind 2 (1701)	Sider i original
Thetis-bildet	s. 1	Unio Frontbilde	s. 1
Forestillingens Utdyding	s. 3	Forestillingens Utdyding	s. 3–4
Monarch-bilde	s. 5	Neptun-bildet	s. 5
Dikt: Stormegtigste Monarch	s. 7–11		
Innholdsfortegnelse	s. 13	Innholdsfortegnelse (Continuation)	s. 7
Bilde: Lilienskiolds våpenskjold	s. 14		
Hyllingsdikt til Lil. av L. Paus	s. 15–44	Hyllingsdikt til Lil. Av L. Paus	s. 9–10
Bilde: To gutter i skyene	s. 49		
Finnmarken generelt	s. 50–56	Fortale “Tanchelyst ved Materiens Indgang”	s. 11–58

Del 1		Del 1 Bilde av ørnen	
1. Øst-Finmarchens beskr.	s. 57	1. Strømmene Synden Waarde.	s. 63
2. West-Finmarchen	s. 88	2. Strømmen Norden Wardeh.	
3. Climatens egenschab		3. Strømens Defention	
4. Populationen		4. Græntzen mod Sverrig	
5. Indbyggernis klæde og føde		5. Græntzen mod Rysland	
6. Indbg. Tilhold oc Wærelse		6. Lands Defentionen	
7. Indbyg. Handtæring			
8. Indbyg. Humeur oc egensc.			
9. Gamble Tids hedenschab			

Verket handler om befolkning, klima, leveforhold og mentalitet, om zoologi, botanikk og handel. Den andre delen handler om grenseforhold, skatteforhold, fangst og administrative og politiske forhold. Men det oppsiktsvekkende ved dette verket og dets blanding av faktaforhold, lange hyllingsdikt, folkeviser og mytologiske framstillinger – er de mer enn hundre akvareller som illustrerer verket.

Verkets tittel, *Speculum boreale* – nordspeilet, viser til det grunnleggende komposisjonsprinsipp: likhet, symmetri og speiling. Begge bind åpner med beslektede frontbilder, kongebildet i bind 1 gjentas i bildet av havets konge, Neptun, i bind 2; del 1 i første bind åpner med øst og vest, det fortsetter med syd og nord i det andre bindet osv.

Ved siden av etnografiske, geografiske og zoologiske bilder er den viktigste kategorien de mange barokke bildene med mytologisk innhold. Typologien avspeiler verkets grunnstruktur: spennet mellom det konkret finmarkske (natur, dyreliv og sivilisasjon) og det evige: mytologiske skikkelser og heraldikk. Jeg vil belyse denne speilstrukturen ved å drøfte to frontbilder og en freske fra renessansen. Frontispisen på første del av verket ser slik ut:

Figur 3

Speculum boreale åpner verken med et tittelblad eller en tilegnelse til kongen, men med en form for “splittet emblem” der frontspisen er et pictura som avbilder en havnymfe. I det etterfølgende subscriptio, Lilienskiolds fortolkning av bildet, avsløres det at nymfen er en havgudinne: “Thetis mand mig nafnit gifver”. *Inscriptio Speculum boreale eller den Finmarchiske Beskrivelseer* er plassert litt lenger bak.

Den framstilte nymfen er halvt kvinne og halvt sjøvesen. Hun har kvinnekropp ned til et stykke nedenfor navlen, og holder et speil i den ene hånden, mens en slange vikler seg rundt den andre. Skikkelsen er halvt dreid slik at hodet og hoftene vendes delvis til siden (contra-post) og blikket er tydelig innadvendt. Underkroppen er en fisks og den skjules delvis av havet som er i sterk

bevegelse, men likevel gis kvinneskikkelsen en dominerende posisjon i forhold til den opprørte havflaten. Figuren har tre tydelige attributter: Speilet, som er uten motiv eller nesten tomt, men med en halvmåne på toppen, slangen, som er viklet rundt venstreamen, og en rød flagrende kappe.

Bildet er delt i tre klart adskilte horisontale felt. Det øverste dekkes av himmelen, med en dominerende sky og en klar stjerne øverst. Denne delen går til og med hodet og speilet. Det midterste feltet dekkes hovedsakelig av kroppen fra halsen til godt nedenfor navlen, vi ser imidlertid også himmelen her. Mens den nederste delen domineres av havet og figurens underkropp er halvveis skjult i dette.

I kontrast til denne tydelige horisontale tredelingen danner kvinnefiguren en vertikal akse som forbinder elementene vann og luft og bringer havet i kontakt med himmelen. Underkroppen tilhører havet og hodet rekker opp i skyene. Skyenes dominerende plass i den øverste delen gir sammen med det opprørte havet et inntrykk av noe farefullt og truende. Samtidig gir den vridde kvinnekroppen et dynamisk og aktivt preg, hun er på vei framover og oppover mot betrakteren. Riktignok ikke rett mot oss, men tydelig i bevegelse opp fra havet.

Attributtene speil, orm el. slange (Lilienskiold bruker begge betegnelser) og kappe henspiller til verkets tittel, synden og renessansens symbolspråk generelt, mens diktet knytter speilet til Finnmarks rikdommer og ormen/slangen til Finnmarks plager. Oppå speilet sees en halvmåne, som kan henspille på Diana/Artemis som månegudinne knyttet til det jomfruelige og det kyske. I havet ser vi eksempler på Finnmarks rikdommer: hval (Leviathan?), Triton med blåseinstrument som rider på et havuhyre og to havveseners halepartier. Det er noe uklart om dette avbilder delfinhaler, havuhyrer eller fisker.

Som en rekke andre bilder i *Speculum boreale* rommer dette bildet en hel liten symbolsk og betydningsmessig katalog, som kun lar seg forstå ut fra en bred kulturell kontekst. Det finnes både interne og eksterne intertekstuelle henvisninger som kan hjelpe oss i dette arbeidet med å gi tolkningsanvisninger. Jeg vil konsentrere meg om tre slike: Lilienskiolds egen “Udtydning”, et Rafael-bilde og frontispisen i Del II av verket.

Først Lilienskiolds egen fortolkning (“Forestillingens Udtydning”), som er med på å bygge opp et helt emblem. Den begynner slik:

Thetis mand mig nafnit gifver, Dronning ofver brusende Siø
Moder til de Dyr i strande, som i Norden ælscher stø
Wed mit øye ieg dig viser, huor min Wandring sigter hen,
Slibrig Wey paa fugtig hæde, vofuis maa at komme frem.

Ifølge tidens emblematiske tenkemåte representerte *pictura*en sammen med motto en gåte som *subscriptio* skulle løse. Lilienskiolds egen “udtydning” knytter seg opp til sagnet om Thetis: Hun var en av de to fremste neridene. Etter sitt giftemål med Peleus, en dødelig (jordisk) mann, ble hun viklet inn i det jordiske livs lidelser, som halvt havnymfe og halvt giftet inn i menneskeverdenen. Det mytologiske lidelsesmotivet passer godt tematisk i forhold til den nordnorske befolknings lidelser, og Lilienskiold utnytter denne parallellen til fulle. Han beskriver Thetis som “Dronningen ofver brusende Siø, Moder til de Dyr i strande, som i Norden ælscher stø” (s. 51). Speilet hun holder, viser fram “Nordens store WunderVærch,” som selvsagt er det samme som Finnmark. Men Lilienskiold må tilpasse sagnet til sitt eget formål. I mytologien var Nereus og alle hans femti døtre sjømennenes hjelpere i nød. Hos Lilienskiold er slangen Nereus’ symbolske redskap for å plage befolkningen. Dette motivet går igjen flere steder i verket. “Slange-træch Finmarchen plager” (s. 51). Og etter å ha lest hele verket vil ingen lesere være i tvil om at dette henspiller på bergenskjøpmennenes virksomhet. Lilienskiolds håp er imidlertid at til slutt skal “onschab spæge” disse plageåndene.

Lilienskiolds særegne oppfatning av sagnet om Nereus og hans døtre er besnærende og enkel. “Forestillingens Udtydning” avsluttes i en dydsrelatert konklusjon. Håpet er at plageånden av “Udyd maa blifve træt” (s. 51). Samtidig er det mye ved bildet han ikke får med seg i denne *subscriptio*. Det finnes i virkeligheten ingen klar polarisering mellom det gode og det onde i *pictura*. Vi kan ikke fastslå om Thetis er på vei bort fra noe (en flukt), på vei mot en lysere framtid eller bare opp fra dypet. Havet er like skremmende som det er rikholdig. Hvalen gir riktignok rikdom, men er innenfor et mytologisk univers også et uhyre (Leviathan). De to halefinnene kan være tegn på havets rikdommer (delfiner eller matfisk), men de kan også være havuhyrer. Og den lille mannsfiguren kan være Triton, sønn av Poseidon, eller en av Nereus sine med sammensvorne. Det eksisterer en akse mellom nymfens ansikt og ledestjernen over henne, men stjernen kan også oppfattes som bakenforliggende. Men viktigst, Lilienskiold sier i sin fortolkning ingenting om hele den betydningssfæren som er knyttet til det faktum at skikkelsen forbinder himmel og hav, håp og ulykke, klarhet/goldhet og fruktbarhet. Ja, i triaden *ansikt, speil og stjerne* ligger det en henvisning til en helt annen sanseverden og en helt annen kosmologi enn det hud, hav og havuhyrer peker mot. I datidens tenkning var det svar mellom menneskets legeme som mikrokosmos og et større makrokosmos. Dessuten var de fem sansene rangert etter deres symbolske betydning. Lilienskiolds Thesis får ansiktet og synssansen ekstra framhevet ved det konseptive uttrykket. De to objektene speil og stjerne var tradisjonelt knyttet

til synssansen. Speilet får i dette bildet en ekstra dimensjon. Kyskhetsens halv-måne øverst forsterker inntrykket av nymfen som dydens forsvarer. Muligens vil Lilienskiold at kongen skal følge oppfordringen om “å gripe anledningen” overfor Finnmark?

Synssansens (visus) forrang går tilbake til Aristoteles, den ble bestyrket av Augustinus, som ga den en religiøs fortolkning, selv om mange teologer i middelalderen og tidlig moderne tid favoriserte øret og hørselen når det gjaldt forkynnelsen av Guds Ord (Logos). Uansett striden mellom synet og hørselen var alle enige om at berøringssansen (ofte avbildet ved hud) var den laveste i sanshierarkiet. Det er åpenbart at Lilienskiold favoriserer synet framfor berøring og intellektet og det innadvendte, framfor sanselighet.

Kort sagt frontispisen er svært fortolkningsåpent og kulturelt mangetydig, Lilienskiolds tekst derimot plukker ut enkeltelement, entydliggjør og forsøker muligens å styre vår oppfatning av verkets betydning.

Figur 4 (Se fargekopi s. 133.)

Denne motsetning mellom øyet (ansikt/speil/stjerne) og hud – synssansen og berøringssansen – spiller en stor rolle i den andre fortolkningsnøkkel til Lilienskiolds frontbilde. For hans framstilling av Thetis dublerer eller speiler seg i mytologiens Galatea, sannsynligvis i Raphaels versjon. Raphaels bilde “Galateas triumf” er fra 1511. Denne fresken befinner seg i Villa Farnesina i Trastevere i Roma, og den tilhører en av renessansens ypperste skildringer fra antikkens storhetstid. Fresken er godt kjent i hundreårene etter 1511, både i

original og i kopi, slik at det er ikke urimelig at Lilienskiold er blitt kjent med den i løpet av sitt besøk i Roma fra oktober 1669 til april 1670.

Etter å ha sett bildet kan han ha bevart det i minnet helt til han begynte på *Speculum boreale*, så har han transportert det til sin tids Finmark og laget en personlig vri på et kjent motiv. Galatea var en annen nereide, og søster av Thetis. Hun blir i mytologien spesielt knyttet til skjønnhet og hardhjertethet. Hennes skjebne er ikke som Thetis som medfølende lever med andres lidelser, men hun jages av den elskovssyke kyklopen Polyfemos, som imidlertid ikke lykkes i å fange henne.

Der Lilienskiolds bilde er tredelt, er Rafaels delt i to nøyaktig på midten mellom himmel og hav. Den nederste hav-delen domineres av mange halvguder, tritoner, havhester og menneskelignende figurer der kropp og naken hud nesten dekker hele billedflaten. Kroppsligheten omfatter også bildets sentralfigur: Galatea. Samtidig er hun ikke fysisk dominant i bildet. Det innebærer at den nederste delen har stor fysisk masse slik at opplevelsen av hav nesten forsvinner. Havet er så stille, og med en gråblå farge, at det snarere gir inntrykk av å utgjøre en slette. Galatea er også contra-post framstilt, men vridd motsatt vei av Thetis. Rafaels bilde er sterkt sanselig og erotisk med mye hud og skikkelser i nærkontakt: Mennesker, fauner, kentaurer/havhester. Bare Galatea selv står alene og utenfor disse elskovshandlingene, og ser drømmerisk oppover i det fjerne. Cupidos piler, som er rettet mot henne, hviler fortsatt på buestrengen. I Rafaels versjon framkommer bevegelsen ved at Galatea seiler avgårde på et snegleskjell trukket av delfiner. Hos Lilienskiold er cupidofiguren blitt til en triton og flyttet ned i havet og delfinene er blitt til nordnorsk hval. Et viktig blikkfang ved Rafaels Galatea er en flagrende rød kappe, en lignende rød kappe finner vi hos Lilienskiold. Den symboliserer ikke bare triumf, men også kraft og ild. Hav og skyer er parallelle, men der hvor Rafael har plassert cupidofigurer, har Lilienskiold satt en lysende stjerne. Rafaels Galatea er framstilt som en sanselig triumfator i all sin ensomhet, tilskuerens berøringssans pirres til overmål. Hos Lilienskiolds er det øyet og blikket som trer fram, Thetis vender det innover, hun er like alene som Galatea, men har mer av alvor, besindighet og kontemplativitet ved seg. Samtidig finnes det klare paralleller mellom de to bildene når det gjelder positur, kappe, havvesener. De er søstre og begge er nereider, begge er plassert mellom himmel og hav, begge er preget av stor bevegelse og dynamikk, selv om dynamikken skjer mellom de mytologiske vesenene hos Rafael, mens det hos Lilienskiold er Thetis i kamp med elementene.

Med Rafaels kjente bilde som bakteppe får frontispisen i *Speculum boreale* en tolkningsmessig tilførsel i fire punkter: 1) Der Galatea er jaget av elskeren,

kyklopen Polyfemos, jages Thetis, som er Finnmarkens forsvarer, av bergenskjøpmennene. 2) De lever imidlertid begge i samme hav, til tross for at avstanden er stor mellom Middelhavet og Nordishavet. Lilienskiold bruker elementer fra antikken til å gi betydning og storhet til det som foregår i det ytterste nord. 3) Rafaels sanselige elskovslek, som fokuserer på hud og berøring, framstår hos Lilienskiold omformet som menneskets tankefullhet og ensomme strid. 4) Renessansens lekenhet menneskene mellom og overflod av sanselighet blir transformert til menneskets kamp mot elementene. Sammenfatningsvis: Hos Rafael er vi vitne til et legemliggjort mytologisk drama, hos Lilienskiold projiseres Finnmarks utsatte posisjon inn i en menneskeskikkelse.

Den tredje fortolkningsnøkkel er et annet av Lilienskiolds bilder, frontispisen til annen del. Thetis-bildet fra første del får et gjensvar som en repetisjon eller utvidelse i åpningen av annen del av *Speculum boreale*. Jeg har ikke tid her til å gå inn på dette bildet i detalj, men også her dreier det seg om et emblem der subscriptio kalles "Udtydning": sol (Gud), Cornucopia (overflødigtheshorn): Kvinneskikkelsen har forbindelse både med Guds allmenne kraft, majestetisk opphøyethet og Marias forbønn.

Holbergs redsel for bilder

Renessansen og barokken kjente ikke til noe avgjørende teoretisk skille mellom bildets sanselighet og tekstens begreplighet. Det var normalt å hevde at moralske og religiøse emner ikke kunne bli direkte forstått av sansene: Bilder, metaforer og similier var nødvendige for å skape jordiske persepsjoner, til hjelp for å forstå guddommelige og åndelige sannheter. Holberg så annerledes på denne billedskapende virksomhet, han benyttet eksempler der emblematiske skapte bilder.

Holbergs 539 epistler omhandler et stort antall tema, med et stort hvitt felt: malerkunst, emblematiske og visualitet, til tross for at det går klart fram at han ikke var ukjent med den emblematiske og allegoriske tradisjonen. Jeg tror denne avvisningen skyldes fem forhold:

1. Først og fremst kan det se ut som om det implisitt har en *religiøs forklaring*, ikke minst hans forhold til katolisismen. I Epistel 37 tar Holberg opp katolsk avgudsdyrking, og han bruker to ulike avvisningsmetoder. Først tar han avstand fra katolisismen fordi katolikken oppfatter nattverden direkte og ikke symbolsk. Dernest latterliggjør han deres helgendyrkelse fordi det ikke er "Helgenes Efterlignelse, som de Roman-Catholske dyrke, men end ogsaa

Haar, Skindeben, Skaldependen, item alle Slags Kar” (Epistel 37, s. 161). Holberg framstår som en tydelig ikonoklast. I religiøs og sansehistorisk forstand stoler han mer på øret enn på øyet.

Holberg utvider denne billedfiendlighet til også å omfatte religiøs tolkningslære som “Cabbalistiske Lærere og Jødiske Allegorister”. Holbergs egen løsning er å skille mellom det som er over fornuften (det åndelige), og det som er imot sansene, og dermed mot fornuften.

2. For det andre er Holberg svært skeptisk til ornatusdelen av *samtidens retorikk*, den delen som dreide seg om utsmykning. Han kan si det rett ut: “men, saasom den heele Tale var Fuld af Allegorier og Typis, hvoraf jeg er ingen Elsker, saa opbyggedes jeg ikke meget deraf” (Epistel 217, s. 116). Denne epistel handler om allegorisk tolkning av Bibelen. Det Holberg argumenterer imot, er: “Dette Oratoriske Indfald” (s. 116), som bare er til for “at zire Talen” (s. 116). Den retoriske forsiring kaller han “allegorisk Sygdom eller Typomanie”.

3. På et gitt tidspunkt slår denne skepsis til retoriske forsiringer over i en *estetisk motvilje* i forhold til visualitetens uavklarte, urene og usikre meningsdannelse. Holberg føler seg ganske enkelt rådvill i forhold til bildets sanselige spenningsfelt og tolkningsmessige tvetydigheter. Han har jo rett i at bildet kan være mer tolkningsavhengig enn den rene tekst.

4. Dernest tror jeg skepsisen har en språkfilosofisk begrunnelse. Som erkjennelsesteoretisk rasjonalist hevder Holberg hele tiden at språket bør være et mest mulig gjennomskinnelig redskap for vår kunnskapstilegnelse. Holberg var skeptisk ikke bare til katolisismen, retorikken og den metaforiske estetikken, men også en allegoriserende, symbolsk og billedlig tenkning generelt, ettersom den ga det sanselige for stor plass. Jeg tror han anså allegorisk tenking som en omvei og et hinder for fornuften, selv når den kunne tjene den lutherske forkynnelse. I Epistel 247 ironiserer han over beskrivelser av fuglen Føniks. Han gjør seg lystig over at ingen har sett denne fuglen, som han godt vet har spilt en stor rolle i kristne allegorier opp gjennom hele Middelalderen.

5. Denne “common sense”-tenkningen kan noen ganger slå over i ren snusfornuft. Som i epistel 248, der han regner Fuglene Føniks som tilhørende “*inter entia imaginaria*”, oppdiktete vesener. Men avslutningen lyder temmelig bornert: “En klog Mand vil først være forvissset om en Tings Existence, førend han bemøjer sig med at finde aarsagen til dens Virkning.” Med andre ord: fabeldyr som ingen har sett, er det bortkastet tid å beskjeftige seg med.

Det finnes et sett med samvirkende forklaringer på Holbergs billedskepsis. Som klassisist står han fremmed overfor emblematikkens urene, blandede og hybride form. Han er redd for det ukontrollerbare, uforklarlige og usikre, kort sagt det sanselige. Han er skeptisk til blandingsformer og det multimodale. Både religiøst og estetisk er han redd for synkretismen og manierismen. Det må være tekst/billedrelasjonens uavklarte mangetydighet som skremmer Holberg mest.

Hos Thomassøn og Lilienskiold er bildet godt integrert i teksten. Holberg er den eneste som står utenfor dette fellesskapet. Han er den mest moderne i den forstand at billedkunsten blir skilt ut fra teksten i all resonnerende prosa. Og det kan se ut som om den oppfattes som en underordnet kunstform i forhold til litteraturen. Dette får konsekvenser for og forandrer den herskende tekstkonstruksjonen og litteraturbegrepet. Det oppstår et naturlig skille mellom bilde og tekst. Men inntil 1750 har ennå ikke vitenskaplig prosa, skjønnlitteratur og billedkunst tydelig skilt lag for godt.

For Thomassøn, som skapte sitt verk i perioden 1640–60, var rebusbilder, emblematikk med en symbolsk og allegorisk betydningsdannelse og illustrasjoner en helt selvfølgelig og naturlig del av et underholdende og lærd verk, skrevet på latin og godt integrert i europeisk felleskultur.

For den adelige statsbetsmannen Hans H. Lillenskiold var de allegoriske og mytologiske bilder en viktig del av spillstrukturen i det store verket om Finnmark. Helt opp mot 1700-tallet trodde de intellektuelle på bildet, som de trodde på hekseprosessene og en europeisk felleskultur.

40 år senere formlig oser det av ikonofobi og billedskepsis hos Holberg. Denne skepsis er både moderne og samvirkende med Holbergs sterke monarkistiske og main-streamkristendom. Han kunne som universitetsbetsmann stemme for dødsstraff for et ungt søskenpar som hadde ligget sammen, men han avskydde billedlige allegorier. Loven var ubønhørlig og språket skulle være klart, transparent og rasjonelt.

Litteratur

- Baumgartner, Walter 2001: “‘Der heiße Trieb der Wunder-reichen LIEBE’. Lust kontra Lehre: Anlässlich Petter Olufsson Warnmarcks und Gunno Eurelius Dahlstierns gedichten zu einer Hochzeit in Stralsund 1696”, i *Skandinavistik*, Heft 1, 2001, Verlag J.J. Augustin.
- Bath, Michael 1994: *Speaking Pictures English Emblem Books and Renaissance Culture*, Longman.
- Biedermann, Hans 1992: *Symbolleksikon*, norsk utgave, Cappelen.
- Brandt, J. Rasmust 2000: “ROMA AMOR. Hans Hanssen Lilienskiolds studiereise gjennom Europa til Roma 1668–1671”, i *Nærhet og avstand. Kulturelle forbindelser mellom Norden og Italia gjennom tidene*, Novus Forlag.
- Daly, Peter M. 1979: *Literature in the Light of the Emblem*, Structural Parallels between the Emblem and Literature in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, University of Toronto Press.
- Harms, Wolfgang / Peil, Dietmar (red.) 2002: *Polyvalenz und Multifunktionalität der Emblematik Multivalence and Multifunctionality of the Emblem*. Akten des 5. Internationalen Kongresses der Society for Emblem Studies, Peter Lang Verlag.
- Hagen, Rune Blix 2003: “Hans H. Lilienskiold”, i *Norsk Biografisk Leksikon Bind 6*, Kunnskapsforlaget.
- Helk, Vello 1987 og 1991: *Dansk-Norske studiereiser fra reformationen til enevælden 1536–1660 og Dansk-Norske studiereiser 1661–1813 II*, Odense Universitetsforlag.
- Heninger, S.K. Jr. 1977: *The Cosmographical Glass. Renaissance Diagrams of the Universe*, The Huntington Library.
- Henkel, Artur und Schöne, Albrecht 1978: *Emblemata, Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. Und XVII. Jahrhunderts*, Sonderausgabe, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- Holberg, Ludvig 1944–1954: *Epistler 1–8*, ved Billeskov Jansen, H. Hagerup.
- Jütte, Robert 2000: *Geschichte der Sinne. Von der Antike bis zum Cyberspace*, Verlag C.H. Beck.
- Lilienskiold, Hans H. *Reisejournalen, 1668–1670 Bergen–Rom*, 559 sider. Den befinner seg i Bergen. 242 av disse sidene er offentliggjort som en 186 siders bok i 1916 ved Chr. Sommerfeldt. Resten av teksten med illustrasjoner ligger digitalisert på nettet.
- Lilienskiold, Hans H. 1701: *Speculum boreale* (to folianter: 748 sider og 881 sider), København, Det Kongelige Bibliotek, Thott nr. 948 fol. Og nr. 949 fol.
- Lilienskiold, Hans H. *Speculum boreale, the pictures*: <http://www.fm.fylkesbibl.no/sider/06>

- Lilienskiold, Hans H. *Speculum boreale*, ved O. Solberg, Nordnorske samlinger, IV og VII, 1942–43 og 1945.
- Mitchell, W.J.T. 1986: “The Idea of Imagery”, i Mitchell: *Iconology: Image, Text, Ideology*, The University of Chicago Press.
- Munksgaard Mytologileksikon* 1964, Munksgaard Forlag.
- Niemi, Einar Niemi 1996: “Hans Lilienskiold, Kongens tjener, vitenskapsmann og samfunnsrefser i nord”, i *Ultima Thule*, Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie, Ravnetrykk Nr. 7.
- Ripa, Cesare 1971: *Iconologia*, Dover Publications.
- Roggen, Vibeke 2002: *Intellectual play – word and picture. A study of Nils Thomassøns’ s Latin rebus book Cestus sapphicus. With edition, translation and corpus of sources*, Dr. art.-avhandling, Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Oslo.
- Rüdiger, Zymner 2002: “Das Emblem als offenes Kunstwerk”, i Harms, Wolfgang/ Peil, Dietmar (red.): *Polyvalenz und Multifunktionalität der Emblemantik Multivalence and Multifunctionality of the Emblem*. Akten des 5. Internationalen Kongresses der Society for Emblem Studies, Peter Lang Verlag.
- Stoll, H.W. 2004: *Mytologie der Griechen und Römer*, Essen, Magnus Verlag.
- Thomassøn, Nils 1661: *Cestus sapphicus*, Christiania.
- Thomsen, Hans Hagedorn 1984: *Sprogets fornuft*, København: Museum Tusulanums Forlag.
- Ulstein, Jan Ove 1994: “Frå quadrigaen til Skrifta åleine: Luthers hermenev-tiske nøkkelknippe”, i *Tegn, tekst og tolkning*, Jan-Olav Henriksen (red.), Oslo: Universitetsforlaget.

VÅRMØTE

27. april 2006 – Gimle Gård

Lektor Tore Austad:
Gabriel Scott

Paneldebatt
Forskningsetikk og fusk i forskning

Deltakere:

Professor Svein Gunnar Gundersen, SSHF/HiA (medisin)
Professor Pål Repstad, HiA (samfunnsvitenskap)
Professor Paul Leer-Salvesen, HiA (teologi/humaniora)
Professor Leiv Storesletten, HiA (realfag)
Panellerleder: Preses, professor Ernst Håkon Jahr

Tore Austad

Gabriel Scott

Gabriel Scott Jensen ble født i 1874 i Leith i Skottland, hvor faren var sjømannsprest. Han ville døpe sønnen Martin Luther, men moren syntes det ville bli i sterkeste laget, så han fikk nøye seg med å kalle ham opp etter erkeengelen Gabriel og i tillegg etter den skotske forfatteren Sir Walter Scott. Scott er altså døpenavnet hans, men som voksen droppet han Jensen og tok Scott til etternavn.

Begge foreldrene var meget musikalske og litterært interesserte, og moren laget en sang om og til barna sine, som ble uhyre populær i Norge, og som mange i forsamlingen sikkert kjenner: *Vente på far*.

Tre søte småbarn med øyne blå
stille i skumringen sammen stå
følge med øynene alle dem
som i fra byen nu vende hjem.
Vente på far, vente på far,
trykke seg mot ruten, vente på far.
Gabriel er i sitt sjette år
ryster betenksomt sitt brune hår
klemmer mot vinduet pannen lett
... osv.

I 1882 ble faren sogneprest i Høvåg, og her vokste han opp, i prestegården, ved Høvåg kirke, hvor der er reist en minnevarde over ham.

Han begynte på middelskolen ved Kristiansand Katedralskole, og bodde da på hybel i Dronningens gate og Østre Strandgate, og ble omgangsvenn med den 3 år eldre Vilhelm Krag.

Men han vantrivdes på skolen, og enda verre da han fortsatte på gymnaset. Det gjorde det ikke lettere at han av overlegen byungdom ble mobbet og kalt "bone" – han var jo fra landet.

Sitt første dikt fikk han trykt i den radikale landsmålsavisen *Sæbyggen* i 1891.

Til slutt ble ikke skolegangen til å holde ut, så han sluttet etter 1. gym og begynte i smedlære ved Kolbjørnsvik Mekaniske på Tangen ved Arendal, og siden på teknisk skole i Skien. Han ville fortsette sin tekniske utdanning i Kristiania, men brøt av for å bli dikter på heltid, og debuterte i 1894 med diktsamlingen *Digte*. (Halvparten av norske lyrikeres debutsamling heter *Dikt*.)

Sommeren 1894 oppholdt han seg i Kristiansand og vanket da i en kunstnerkrets som kanskje er den mest allsidig begavede krets som har kommet sammen i vår by. Det var komponisten Sigurd Lie, maleren Alfred Andersen, som senere emigrerte til Brasil og ble anerkjent som den brasilianske malerkunsts far under navnet Alfredo Andersen, og det var dikterne Vilhelm Krag og Gabriel Scott. Det store navn var naturligvis Knut Hamsun, som bodde i Kristiansand i Torridalsveien 14 i 5 måneder mens han fullførte arbeidet med romanen *Pan*. Scott fulgte ham hjem en kveld, men kunne senere ikke finne veien – det var jo langt ute på landet.

Gabriel Scott har et meget omfattende og bredt forfatterskap, og skrev i alle genrer. Hovedgenren er roman. Her skrev han et tyvetalls, men han har også utgitt tre diktsamlinger, tre skuespill og en rekke samlinger med fortellinger, f.eks. *Pider Ros historier*. Han er regnet som en av våre betydelige barnebokforfattere, og bøker som *Trip Trap Tresko*, *Gutten i røyken* eller *Hollenderjonnas*, *Sølvfaks* og *Kari Kveldsmat* hører til det som ofte blir kalt gullalderen i norsk barneboklitteratur, særlig verdsatt for det friske humør, ekthet og en dyp forståelse for det barnlige sinn.

Det bør også trekkes frem at tre av hans verker er filmatisert: *Tante Pose*, *De vergeløse* og *Fant*. Den siste er en av de store klassikere i norsk filmhistorie, regissert av Tancred Ibsen og med en uforglemmelig Alfred Maurstad i hovedrollen. Det må altså være noe med bøkene hans – den faste fortellingen, at den har en klar, så å si rullende story, og anskueligheten, visualiteten, som har appellert til filmskapere.

I en liten parentes, for fullstendighetens skyld, kan det også nevnes at han holdt på å tulle seg bort med et par sjenerende avisartikler fra 30-årene. Den ene kalt “Nasjonal Samling, landets redning”, og den andre “Grip spaden, ungdom”, trykt i *Tidens Tegn* og senere i *Germaneren*, kamporgan for det germanistiske Norge.

Nylig feiret vi med brask og bram “Sørlandet i 100”, etter Vilhelm Kragsskjellsettende artikkel i Morgenbladet, der han gav denne anonyme landsdel mellom Østland og Vestland et navn, og dermed en identitet. Selv om Vilhelm

Krag var navngiveren og skildret landsdelen i dikt, viser, fortellinger og folkekomedier, har vel Gabriel Scott mer enn Vilhelm Krag bidratt til å utdype og befeste bildet av Sørlandet og sørlendingene. De delte i sine forfatterskap landsdelen broderlig mellom seg: Vilhelm Krags revier var Vest-Agder med Ny Hellesund som sitt Paradis, og Gabriel Scott Aust-Agder med Høvåg som sitt ur-Sørland. Bare sjelden beveget de seg over i den annens territorium – Scott gjorde det i *Alkejegeren*, som foregår i Kristiansand og på Flekkerøya.

Et spørsmål som ofte blir reist er om disse to forgrunnsfigurene i det som er kalt Sørlandsskolen i norsk litteratur, har skapt et bilde av vår landsdel som er en myte, en falsk idyll, en “drøm om en drøm” for å bruke en av Scotts egne boktitler. Var de romantikere, nostalgikere og idyllikere; ikke bare konservative, men direkte reaksjonære, som helst ville sette hele landsdelen på sprit?

Er det bildet som først og fremst disse to har skapt av vår landsdel og dets folkeferd, et falskt bilde, en evig sommerdag med måkeskrik og koselig dunk-dunk av snekka i sundet og idel harmoniske mennesker? I alle fall har dette bilde fått politiske følger. Når deputasjoner av ordførere fra Agderfylkene drar inn til Oslo for å klage sin nød og forlange å få et eller annet plassert her nede, har de sjelden vunnet frem. Er det noen som husker “TV 2 til Kristiansand” og “Sleipnerutbyggingen til Sørlandet”? Det blir ofte sagt at vi er så dårlige lobbyister, men det kan også tenkes at departementsfolk, stortingsrepresentanter og statsråder har lest *Kilden* og har vanskelig for å synes synd på oss, for der-nede har de det jo så greitt med sol og sommer.

Det er klart at det er sterke innslag av idyll hos Gabriel Scott. Han er romantiker, men også realist, og har gitt bitende kritikk av sosial nød og urettferdighet. I romanen *De Vergeløse* hudfletter han forholdene ved et barnehjem, og boken vakte en voldsom oppsikt og debatt, og fikk faktisk resultater i form av enkelte høyst påtrengte reformer. Ikke nok, selvfølgelig, for romanen har jo fått en sørgelig fornyet aktualitet i og med de nylige avsløringene av overgrep og omsorgssvikt ved barnehjemmene og erstatningssaker i kjølvannet av det.

Og etter Eilert Sundts banebrytende studier av fantefolket, gav Gabriel Scott som den første forfatter en realistisk og forståelsesfull skildring av de reisende, som de helst kalte seg selv, og båtfantenes evige konflikter med kystbefolkningen forøvrig.

I tobindsverket *Jernbyrden* gir han en gripende skildring av de harde krigs-, nøds- og trengelsårene i Agdesidens nyere historie, blokaden av kysten under Napoleonskrigene. Sentralt i verket står Lofthusopprøret, han som Wergeland sa “gav Agdesidens sukk ord og mæle”, og som er det nærmeste vi har kommet revolusjon i vår landsdel.

Gabriel Scott var ikke bare idylliker, han var også en tendensdikter i harme over urett og overgrep mot uskyldige og forsvarsløse. Parallelt løper også dype refleksjoner over lidelsens problem, de avgrunnsdype spørsmål som “ingen svarte på og ingen har svart på og ingen jordisk vil noensinne svare på.”

Det bringer meg over til teologien i Scotts verker. Det er lett å fornemme den dype religiøse understrømmen i det meste han har skrevet, men den er ikke så enkel å karakterisere. Begrepet panteistisk har ofte blitt brukt, og det passer ofte, men ikke helt. Nærmere kommer man ved å kalle den kristen mystisisme, i slekt med Jacob Bøhme og andre kristne mystikere. Dette er en strømning som alltid har eksistert i kristendommen, men aldri blitt helt akseptert, snarere bekjempet og til tider forfulgt som kjettersk og svermerisk. Det er helst i denne tradisjonen Gabriel Scotts religiøsitet hører hjemme.

Kilden er helt sikkert hans mest kjente roman, men selv holdt han *Helgenen* for å være sitt hovedverk, og også *Stien* eller *Kristoffer med kvisten*. *Helgenen* fordi det er nok der vi kommer hans spesielle mystiske form for religiøsitet aller nærmest. Her er der skildringer av religiøs henrykkelse som er så vare og vakre at man er mest redd for å trekke pusten når man leser dem.

Som en har sagt: Det går en direkte linje fra Markus til fiskerne på Genesaret sjø og fra hjuringen på heia til hyrdene på Betlehemsmarkene.

Den form for religiøsitet han virkelig hadde fresende forakt for, var legpredikantenes vekkelsesmøter.

Og så et nytt, tilsynelatende motsatt trekk: humoren. Den er også til stede hele tiden som et friskt folkelig oppkomme: comic relief a la Shakespeare, rene slapsticks a la Chaplin, svart galgenhumor, saftige replikker og mest av alt: underfundigheter. Egentlig var han en melankoliker. Biografer har omtalt dype, depressive drag i hans personlighet. Men som Vinje sier: Den sanne, forsonende humor er “berre skummet på sorga sitt djupe hav”.

Det sammensatte og motsetningsfylte er noe som er svært karakteristisk for hans forfatterskap. Her er romantikk og realisme, stille resignasjon og opprør, idyll og ramsalt virkelighet, vemod og melankoli mot humoren og det friske humøret.

Som fantekona som var blitt frelsessoldat, og en skokk med fanter hadde innfunnet seg på frelsestempleet for å ta dette i øyesyn. Mens hun fremfører sitt vitnesbyrd, observerer hun den stigende uro og munterhet på bakerste benk, og til slutt brister det for henne, og hun utbryter: “Ja, e ser nok at dere sitter og flirer, men det drider e i – halleluja!”

Der er en scene i *Jernbyrden* der ungdommen hadde moro av å lytte til en gammel mann som kunne minnes hungersnøden i 1742, da folk måtte føre i seg sniler og frosk og slik; ja, de spiste makken til slutt.

– Åssen smakte snilen, bestefar?

Jo, snilen va'kje så gal.

Men saksedyrane då?

Å, dei va'kje no goe, dei smakte som olje omtrent.

Grasshoppa, bestefar, prøvde I grasshoppa noens tid?

Grasshoppa? Jou, grasshoppa va go.

End beidemarken da?

Nei, e smakte aldri på beiden, e sønst han va' så stygg.

Humoren har først og fremst den funksjon å skildre ekte folkelighet; det feiende, friske, folkelige humøret, den overgivne latteren, den forløsende replikken – alt båret av en tro på det gode toet i folket, det sunne, en uovervinnelig seighet og uimotståelig livskraft og livsglede midt i slitet og armoden.

Gabriel Scott omtales ofte som hjemstavnsdikter, og med det menes implisitt en begrensning som dikter, at han sjelden kommer ut over det lokale.

Når er det å si at hjemstavnsdiktingen er et ektefødt barn av nyromantikken. Akkurat som nyromantikerne søkte det særegne, for ikke å si det sære, ved det enkelte individ, søkte man også det særegne ved den enkelte egn, dens personlighet, så å si.

Denne dragning mot provinsen er ikke noe særnorsk fenomen, men en del av bred strømning i europeisk litteratur. “Den skånske skole” i Sverige, “den jydsk skole” i Danmark, “Heimatbevegelsen” i Tyskland. Vi finner den samme bevegelsen ut mot perefieren, mot utkanten og provinsen, i en tro på at man der gjenfant noe ekte og opprinnelig som var gått tapt i hovedstadens overfladiske, konvensjonelle kultur. Landskapet blir like meget et indre landskap, en sjeleskildring, en slags mystisk union mellom lende og lynne.

Altså ikke noe sidespor, men et hovedspor. Dessuten en del av den unge nasjons viktige prosjekt: den nasjonale identitetsbygningen, hvor forfatterne med sin litterære kartlegging av landet kunne bidra med å vise frem norskheten i dens mange fasetter.

Svein Gunnar Gundersen

Er juks blitt vanlig i medisinsk forskning?

Vi har denne våren vært vitne til en usedvanlig oppmerksomhet i offentligheten om medisinsk forskningsetikk. Sudbø-saken ved Det Norske Radiumhospitalet har vært utløsende. Forskeren som konstruerte en fiktiv database av kreftpasienter, angivelig basert på Kreftregisteret og et annet hittil uetablert register. Saken er fortsatt under granskning, så vi har ikke sikker viten om hva som har skjedd. Men noe vet vi: Han hadde øyensynlig klart å omgå alle Radiumhospitalets kontrollrutiner, som sies å være de beste i landet. Hans mange medforfattere hadde ikke sett databasen, og forskningen hadde ikke etisk klarering. I miljøet var han ansett som en god pasientlege, flink forsker og hyggelig kollega. Hans overordnede følte jukset som et svik og misbruk av tillit.

En gang måtte jo en slik katastrofe skje. Alle som har arbeidet med forskning i de store, sentrale forskningsmiljøene kan fortelle om spisse albuer, karrerejag og regelverk som strekkes. Vi har sett overdrevent lange lister av medforfattere, at resultater ikke ble publisert fordi de ikke passet og utfrysing av en stakkar som sa ifra når noe uriktig var skjedd. Det siste har nå kommet i fokus med Saugstad-saken, som det er blitt bok av.

Den allmenne reaksjonen på juks som jeg har registrert blant forskerne på Sørlandet Sykehus er: Skamfølelse på vegne av standen. Forferdelse og indignasjon over at slikt kan skje. Selvgranskning for å være sikker på at vi gjør mest mulig riktig. Og medfølelse med en kollega som har falt så dypt i juks.

Det er ikke tilfeldig at en slik skandale skjer i landets tyngste medisinske forskningsmiljø. Dette miljøet har flest medisinske forskningsprosjekter i landet og det er der det publiseres mest. Statistisk sett er det derfor størst sannsynlighet for juks akkurat der. Det er nettopp i slike miljøer at uærlige forskere kan fristes til juks, for å oppnå ære og berømmelse.

Hendelsen har blitt etterfulgt av mye etterpåklokskap fra medisinsk etikkhold og fra ansvarlige ledende personer i norsk medisinsk forskning. Det har blitt ført ganske interessante debatter i pressen, bl.a. i Morgenbladet mellom professor i medisinsk etikk, Jan Helge Solbakk og dekan ved medisinsk fakultet, Stein Evensen og instituttleder Per Brantzæg, alle ved Universitetet i Oslo. Solbakk mener bl.a. at her er en ukultur av medforfatterskap blant medisinerne, og at veileder ikke skal være medforfatter. Mens medisinerne hevder at i dette faget er veileder prosjektleder som har hovedansvaret for forskningen, og at det kunne han ikke være om han ikke også skulle være medforfatter. Dette stemmer ikke med Solbakks verden, hvor det er utenkelig at veileder er medforfatter.

Og nå har altså en bok kommet ut om Saugstad-saken, hvor en nå meget sentral og anerkjent forskningsleder i norsk barnehelseforskning, professor Ola Didrik Saugstad, klaget over noe han mente var unødvendig undersøkelse med døden til følge av et barn på Rikshospitalet for en del år tilbake. Jeg har ikke lest boken, og kjenner ikke saken annet enn fra pressen. Og det er tydelig at det her er mange meninger blant kollegene rundt Saugstad. Men jeg kjenner Saugstad, vi er kullkamerater. I en periode av studiet treftes vi 3-4 venner på hans hybel en gang i uken. Han hadde TV, og var god til å steke ostesmørbrød. Ellers kjenner jeg han som en spørrende, etisk reflekterende og ganske uredd kollega. Jeg er sikker på at om han sa ifra, så var det noe i det. Om måten han har gjort det på var klok, siden det ble så mye uro av det, vet jeg jo ikke.

Faren med disse sakene er at folk flest kan få inntrykk av at det er mye uredelighet og juks blant leger som forsker. Slik er det ikke. Men når slike saker kommer til offentligheten, blir det mye fokus, fordi legene er fortsatt omgitt av noe som nesten er en slags laugsmystikk som få får se innenfor. Herre over liv og død. Den ufeilbarlige. Men jeg kan forsikre dere om at innenfor sykehusportene jobber det reflekterte mennesker som gjør sitt beste for å få folk friske og som forsker for å utvikle bedre behandlingstilbud.

Kunne skandalen ha skjedd på Sørlandet Sykehus? Forhåpentligvis ikke, men man kan aldri være for sikker på at uærlige karrierejegere også kunne finnes hos oss. Etter denne skandalen har vi fått en innskjerpning av kontrollrutiner og hyppige tilsyn for å se oss i kortene. Det er vi åpne for, vi har intet å skjule i forskningsenheten på Sørlandet Sykehus. Faktum er at vi i de 4 årene denne virksomheten har eksistert har bygget opp rutiner som vi selv mener i betydelig grad ivaretar den kontroll det bør være med forskningen. Så mye at noen syntes vi har overdrevet "byråkratiet". Ingen blir tildelt forskningsmidler gjennom Sørlandet Sykehus uten at en grundig gjennomarbeidet prosjektbeskrivelse kvalitetssikres i vårt forskningsutvalg, som er nøye på at habilitets-

regler følges. Alle prosjekt skal ha en forsker med doktorgrad som veileder. Offentlige godkjenninger fra etisk komite, datatilsynet osv. skal leveres til vårt arkiv. Minst en gang i året må alle registrerte forskningsprosjekter fylle ut et detaljert rapportskjema. Basert på dette innkalles prosjektet med veileder og avdelingsleder til en årlig prosjektgjennomgang. Denne følger en sjekklister som jeg har hentet fra utkastet til den kommende Helseforskningsloven som alle nå etterlyser. I vår har jeg tatt med spørsmål om hvor mange som har tilgang til forskningsdataene og hva som er rollen til hver enkelt medforfatter.

Det viktigste tiltaket for å forebygge juks i forskningen er å ha en høy bevissthet angående forskningsetikk i institusjonen i sin alminnelighet. Sørlandet Sykehus har en etikksatsing med utdanningsopplegg for ansatte hvert semester. Vi nyter gleden av å ha noen av landets fremste fagfolk innen etikk fra HiA i bistillinger på sykehuset. Dette kommer også bevisstgjøringen på forskningsetikken til gode. Vi planlegger nå nye seminarer på dette feltet i tillegg til dem vi allerede har hatt. Vi tror at dette skaper en høy bevissthet omkring god metode og ærlighet. Vi vil helt sikker få økt detaljering, regelverk og kontrollrutiner med forskningen. Noe som ser ut til å være nødvendig. Jeg har levert minst 3 rapporter om kontrollrutinene ved forskningen i SSHF til mine foresatte siden januar, og dette er bare et av 3–4 møter med forskningsetikk som tema som er organisert denne våren i vårt nærrområde.

Når alt kommer til alt er bakgrunnen for forskningen ved Sørlandet sykehus vesensforskjellig fra de sentrale universitetssykehus. På vårt sykehus forsker vi på hverdagens hendelser. Forbedringer i pasientbehandling eller diagnostikk. Derfor angår denne forskningen oss alle. Når noen kommer med en god ide til forbedring, lages det et forskningsdesign som er godt nok for publikasjon i et internasjonalt tidsskrift, selv om spørsmålet det forskes på kan være ganske enkelt. Om resultatene er overbevisende, er det større sannsynlighet for at ledelsen vil gå med på endringer, enn om man bare synser ut fra tilfeldig observasjon og antagelse. Noen ganger utvikles strøttanker gradvis til å bli en doktorgrad. Og ettersom prosjektene pågår i hverdagens rutine, vil kollegene umiddelbart protestere om et prosjekt kommer til konklusjoner som er i strid med det de ansatte på avdelingen observerer. Dette er kanskje den beste kontroll vi har. Det er også slik uavhengig fagfellekontroll av artikler til tidsskriftene fungerer. Om nye og uventede funn presenteres blir kritikken spesielt sterk, og fagfelte venter på at funnene verifiseres av en uavhengig forskergruppe før man tror på dem.

For dem som starter prosessen mot et forskningsprosjekt i Sørlandet Sykehus, er det ikke tanken på forskningsberømmelse som står i sentrum. Det er pasientenes beste. Ofte er det min oppgave som forskningsleder å oppmuntre

medarbeidere til å utvikle gode ideer til forskningsprosjekter som kan publiseres i anerkjente tidsskrift og eventuelt bli doktorgrader. Er ikke dette å fremelske nettopp den samme tendens som vi kritiserer på universitetssykehusene? Jeg mener ikke det. For utgangspunktet er ikke personlig prestisje men sykehusets kompetanseutvikling. Vi ønsker et sykehus hvor medarbeidere med doktorgrad (=svennebrev i forskning) etter hvert finnes spredt rundt på alle avdelinger. Disse vil være en betydelig garanti for faglig kvalitet, og vil også kunne veilede andre som vil forske. Vi har allerede 30–40 med doktorgrad på sykehuset, og har ca. 20 doktorgradsprosjekter på gang. Dette gir godt håp for framtida.

Forskningsetikk i samfunnsvitenskapene

Som for andre vitenskaper er det også for samfunnsvitenskapene nedfelt noen etiske bestemmelser i lovverk og regler. Det gjelder for eksempel personvern, dataregistre, tilgang til arkiver og taushetsplikt i forskning. Men så er det en del etiske hensyn som ikke er lovfestet. I 1990 opprettet Stortinget en komite kalt NESH, Den nasjonale komiteen for forskningsetikk i samfunnsfag og humaniora. Det eksisterte alt en NEM (for medisin), og ble samtidig opprettet en NENT (for naturvitenskapelige og tekniske fag). NESH fikk ti forskere og to samfunnsrepresentanter som medlemmer, og jeg var med fra 1990 til 1996. De første årene arbeidet vi mye med å utforme noen *Forskningsetiske retningslinjer*. Dette er ikke lovbestemmelser som det er knyttet straffeansvar o.l. til, men ment som råd og momenter som bør overveies. (Se retningslinjene på www.etikkom.no). Her er det mange avveininger, og få veldig klare plikt-etiske utsagn. En kan godt si at retningslinjene – tross navnet! – i hovedsak uttrykker en blanding av konsekvensetikk (avveining av ulike hensyn ved å se på mulige konsekvenser) og dydsetikk (oppøving av det moralske skjønn).

Det mange av oss fikk et klart bilde av i NESH er at i forskningens hverdagsliv er mye forskningsetikk nettopp avveininger, ofte i gråsoner og med i og for seg legitime og gode argumenter i flere retninger. Det grove juks der en dikter opp data er trolig ikke så vanlig, mer utbredt er en halvbevisst tendens til å nedtone betydningen av iakttagelser og argumenter som går mot ens hovedsynspunkt. Det direkte tyveri av hele kapitler er sjeldnere enn å glemme en referanse en kanskje noterte på en lapp da en utarbeidet et notat på en serviert osv. Og dilemmaene er mange, ikke minst mellom sannhetssøking og medmenneskelighet, som jo begge er prisverdige hensyn. I det følgende vil jeg se nærmere på noen slike avveininger i samfunnsvitenskapene. Og jeg velger bevisst – blant mange mulige – noen temaer som ikke alltid oppfattes som forskningsetisk relevante.

Sannhet etter positivismekritikken

En form for tvilsom omgang med sannheten er også å bygge modeller der en vektlegger for lite modellens begrensninger når en skriver rapporten og kommer med ufullstendige forbehold. Så kan en bli vitenskapsfilosofisk av seg og spørre om det er meningsfylt å stille krav til sannhet i en tid noen kaller post-moderne, der samfunnsvitenskapene har fått økt bevissthet om fortolkninger. Jeg ser selvsagt fortolkningens nødvendighet. Et kriterium som virkelighetstroskap er problematisk dersom en i det legger at virkeligheten er entydig og lar seg avdekke vitenskapelig bare en er flittig og metodisk skolert, men vi har iallfall en plikt til å unngå bevisste fordreininger. Og jeg mener fremdeles at alle fortolkninger ikke er like gode! Vi beveger oss vel omtrent alle i samfunnsforskningens verden nå på en vei mellom den gamle positivismen og en helt kunnskapsoppløsende relativisme.

Retningslinjene markerer (pkt 5) et krav om at forskeren skal gi en form for selvangivelse: Hvordan kan egne holdninger og verdier virke inn på resultatene? Det er viktig. Men en kan spørre om en slik verdimerking fritar for argumentasjon og belegg. Det mener jeg den ikke gjør. Et eksempel: For noen år siden var jeg med på en ganske hard kritikk av en doktoravhandling om personalkonflikter i Den norske kirke. Forskeren tok innledningsvis en programmatisk posisjon. Han hevdet at positivismekritikken hadde gjort det av med troen på en nøytral og objektiv vitenskap, og han ønsket ut fra det å solidarisere seg med ofrene i disse personalkonfliktene. Vi tre i komiteen mente likevel at dette ble for ensidig som forskning betraktet. Etterpå skrev jeg en kritisk omtale, mye basert på den sakkyndige vurderingen (Repstad 2003). Noe av vurderingskomiteens kritikk gikk på at forskeren i for stor grad nøyde seg med å uttrykke sine egne verdier og sin egen partiskhet innledningsvis, mens han i for liten grad gikk konkret inn og informerte leseren om hvordan eget engasjement kan tenkes å ha influert forskningsprosessen og forskningsresultatene. Nettopp når positivismen er død og forskning erkjennes som en fortolkende prosess, blir det viktig med selvrefleksjon *underveis* fra forskeren om hvordan verdier og engasjement spesifikt og konkret kan ha formet og farget prosjektet i de ulike fasene i forskningen. Bak en slik oppfatning ligger ingen tro på det nøytrale prosjekt, men nettopp et krav om vedvarende forsker-refleksivitet.

Stereotyper og “ubehagelige data”

I samfunnsforskning og humaniora er det ofte et ideal at en skal bryte ned fordommer og nyansere stereotyper. Men det hender nok også at forskerne skaper stereotyper: Slik er samer, slik er pakistanere, slik er nynazister, slik er deres kultur. For tida diskuteres kritisk ikke minst i sosialantropologien om ikke generelle utsagn om en gruppes kultur kan tilsløre mange forskjeller og mye endring i vedkommende gruppe. Slike kulturstereotyper kan være både positive og negative. Noen forskere kan bli så glad i og føle en så sterk lojalitet til en undertrykt, sårbar og svak minoritet at de blir deres ukritiske advokater og kommer i skade for å romantisere, idyllisere – og tilsløre interne problemer og konflikter i vedkommende minoritet. Hva som er kulturen i en gruppe, fastsettes dessuten ofte av mektige representanter for kulturen, så her kan forskere lage et for harmonisk bilde.

Det er ikke alltid lett å øve moralsk kritikk, for eksempel ut fra Menneskerettighetene og samtidig møte en kultur med forståelse og respekt. For noen år siden var jeg sensor for en hovedoppgave som handlet om sigøynere i Norge. Da kom det fram på muntlig eksamen at forfatteren hadde mye informasjon om familievold i en sigøynerfamilie. Dette hadde hun latt være å ta med i oppgaven fordi hun mente at sigøynere var mer enn nok stigmatisert som det var. Jeg problematiserte dette i forhold til sannhetsnormer, og det ble en frisk muntlig. Jeg mener at man ikke må stryke ubehagelige fakta. Det er i strid med normer om å søke sannhet. Men man må sette fakta inn i en sosial og historisk sammenheng og prøve å forstå det som skjer, ikke bare moralisere. Det gjelder å finne balansen mellom elendighetsforskning og “oppmuntringsforskning”. Man bør ikke tegne et så deprimert bilde at det kan resultere i selvoppfyllende profetier, for eksempel gjennom økt stigmatisering. Samtidig bør man ikke tilsløre problemer og skyggesider ut fra sympati og solidaritet med sårbare minoriteter. Men man må forsøke å peke på trekk ved en situasjon som kan kaste lys over hvordan problemene har oppstått. Da kan det også noen ganger hende at kontekstualiseringen blir ubehagelig nærgående – som når minoriteters vilkår sees i lys av majoriteters interesser. Eventuelt kan man også peke konstruktivt på handlingsmuligheter for å forbedre situasjonen. Det siste må for øvrig gjøres med forsiktighet, så man ikke stiver opp verdier med en falsk vitenskapelig autoritet.

Etiske aspekter ved oppdragsforskning

Å kjøpe nyttig forskning er ikke etisk forkastelig, ut fra vanlig oppfatning. Men det er noen etiske spilleregler her som også avspeiles i retningslinjene. Spørsmålene må kunne styres av oppdragsgiverne. Den som betaler, har et rimelig krav på å bestemme hva som er spørsmålene. Men spørsmålene må ikke stilles for snevert. Ofte er det her viktig med en dialog mellom oppdragsgiver og forsker. Oppdragsgiver har en rett til å fastsette tema (retningslinjene, pkt 36), men forskeren har et selvstendig ansvar for å begrunne samfunnsnyten (iflg. pkt 35). Her er det altså igjen en avveining, ikke en klar regel. Det som derimot er helt klart, er at svarene, konklusjonene, ikke må styres av oppdragsgiver. Forskeren må også etter manges vurdering stå nokså fritt når det gjelder undersøkelsesopplegget, metoden, men her kan det også ofte bli en dialog mellom forsker og oppdragsgiver, blant annet fordi ulike metoder resulterer i ulik pris og ulik varighet.

Små forskningsmiljøer kan bli økonomisk avhengige av en eller noen få større oppdragsgivere. Da kan det bli uheldige føringer når det gjelder uavhengighet, selv om det nok hører til sjeldenhetene at oppdragsgivere helt direkte bestiller bestemte konklusjoner som skal gis en faglig legitimering. En forskningsinstitusjon som får ry på seg for å være usakelig på denne måten, vil for øvrig snart få et dårlig ry, så på lengre sikt er også fagmiljøene tjent med ikke å være for medgjørlike.

Valg av tema – etisk relevant?

Det er glidende overganger mellom å diskutere forskningspolitiske prioriteringer og å diskutere forskningsetikk. For etter min vurdering er det også etisk relevant for forskeren – og for instanser i samfunnet – hva en velger for problemstillinger. Det er to prinsipper jeg synes er viktige her. Det ene er at ikke all forskning blir betalt oppdragsforskning, at det er noe frihet for forskningsmiljøer til å velge temaer selv. En kan begynne det pragmatisk ved å si at mange nyttige ting har virket unyttige i første omgang. Men en kan også argumentere mer prinsipielt med at ikke all forskning kan underlegges nyttekriterier, men at den frie undring må ha et visst spillerom. Dessuten er det betenkelig dersom “kunnskapsallmenningen privatiseres”, som det heter i en artikkel av professor Per Hetland (2006). Med andre ord: Alle forskere, også de “frie ånder”, har en etisk plikt til å tenke over hvem og hva de solidariserer

seg med i sin forskning. Samtidig skal en være forsiktig med å legge alt for snevre og kortsiktige interesser til grunn for forskning.

Etiske implikasjoner av samfunnsvitenskapelige teorier

Også valg av teoretiske perspektiver i samfunnsvitenskapene kan ha etiske implikasjoner, selv om samfunnsforskningen ikke påvirker mennesker og samfunnsutvikling på noen mekanisk måte. I et langt historisk perspektiv har samfunnsvitenskapene vært bidragsyttere til sekularisering, detradisjonisering og autoritetsoppløsning, først og fremst ved at det påstått naturgitte av samfunnsforskere har vært fremstilt av samfunnsforskere som menneskeskapt – og dermed i prinsippet foranderlig. I dette ligger et potensiale for moralsk og politisk kritikk.

Denne tendensen til avsløring og kritikk har opp til et visst punkt fungert frigjørende i samfunnsutviklingen. Det etiske handlingsrom har blitt større. Men bruker forskere en helt konsekvent mistankens hermeneutikk, som alltid går ut fra at aktørene har vikarierende, egoistiske motiver, kan det skape en desillusjon som kan resultere i motløshet og bli en selvoppfyllende profeti. I vår tid er det mest innflytelsesrike paradigme i den retning teorier om rasjonelle valg (*rational choice*). Disse teoriene er dominerende i økonomisk vitenskap og innflytelsesrike, om enn kontroversielle, i andre samfunnsvitenskaper. Også fordi økonomene er den faggruppe som i dag sitter nærmest makten og i maktposisjoner, må slike teorier vurderes i et kritisk etisk lys. *Rational choice* legger til grunn at menneskene er individualistiske, fornuftsstyrte, strategiske og kalkulerende, og ofte impliseres også at de er egoistiske. Man kan kritisere dette menneskebildet faglig fra mange synsvinkler, og hevde at det ikke fanger opp store deler av menneskelig praksis. Men min etiske bekymring gjelder primært at det kan bli en selvoppfyllende profeti, dersom tilstrekkelig mange legger dette perspektivet til grunn. Hans Skjervheim (1992) var opptatt av dette i senere aktive år. *Rational choice*-perspektivet kan brukes avslørende og moralsk vekkende til å skrelle av svulmende omsorgsretorikk, slik at egeninteresser og privilegier synliggjøres. Men hvis *rational choice* brukes som eneste inntak til samfunnsanalyse og sosial ingeniørkunst, kan det bidra – sammen med andre sterke samfunnskrefter – til fellesskapsoppløsning. Slik sett virker det i en annen retning enn de fleste andre samfunnsvitenskapelige teorier, som på en eller annen måte fremmer en erkjennelse av at vi mennesker er avhengige av hverandre og bærer hverandres liv i våre hender.

Normer om plagiat og om hensynsfullhet overfor de som utforskes er selvsagt viktige normer i samfunnsforskningen. Men i dette lille innlegget håper jeg å ha gitt noen eksempler på at samfunnsvitenskapelig forskningsetikk også omfatter mange andre emner.

Litteratur

Hetland, Per 2006. Kunnskapsallmenningen privatiseres. *Forskningspolitikk*.

Fagbladet for forskning, høyere utdanning og innovasjon (29)1: 14–15.

Repstad, Pål 2003. Anmeldelse av T. Torkelsens På livet løs. *Norsk teologisk tidskrift* (104)4: 225–227.

Skjervheim, Hans 1992. *Filosofi og dømmekraft*. Oslo: Gyldendal.

Forskningsetikk

Hittil har forskerlauget selv langt på vei hatt ansvaret for forskningsetikken. Et resultat av dette er oppbygningen av de forskningsetiske komiteene som nå har fått lovhjemmel, og der forskere selv er satt til å overvåke at kolleger utøver god forskerskikk. Jeg har selv sittet to perioder i NESH og fulgt arbeidet på nært hold. Selvsagt trenger vi også juss på feltet. Vi trenger et lovverk som ivaretar personvernet og som er i stand til å slå ned på de verste overtrampene. Men det ville være en ulykkelig situasjon dersom hele dette feltet skulle juridifiseres. Stadig er det slik at ikke alt som er lovlig samtidig er etisk holdbart. Derfor håper jeg at forskerlauget fortsatt skal ha ansvaret for forskningsetikken og at de ikke blir tvunget til å overlate feltet til juristene. Det er nemlig ikke sikkert at økende bruk av juss fører til bedre moral.

Jeg skal si noe om forskningsetikk ut fra et humanistisk perspektiv. Men la meg først ta et par forbehold: For det første gjelder de samme grunnleggende forskningsetiske reglene for alle fagområder – og godt er det – for en etikk som blir spesifikk og avgrenset til ett område, blir ofte en problematisk og til og med farlig etikk. Det kantianske krav om universalisering er viktig i forskningsetikken. For det andre er grensene blitt mer flytende mellom fagene. Humanister arbeider med samfunnsvitenskapelige metoder, og samfunnsvitere arbeider med humanistiske temaer. Vi har kort og godt nærmet oss hverandre.

Jeg er for anledningen naivist, og vil følgelig hevde at de to mest sentrale budene i en humanistisk forskningsetikk, er budet om ikke å stjele og budet om ikke å lyve.

Budet om ikke å stjele, er brennaktuelt. Den største debatten vi har hatt her hjemme de siste årene, er nok diskusjonen om Karsten Alnæs' historieskriving for Gyldendal forlag. Han ble kritisert for å ta inn lange parafraaser fra andre historiske verk i sitt eget, uten tilstrekkelige kildehenvisninger. Han ble også beskyldt for plagiat – men dommen lød nok til slutt på parafrase. Dette har utløst en stor og viktig debatt om god referat- og referanseskikk både i forsk-

ningen og i forskningsformidlingen. Jeg er ganske sikker på at mange lærebokforfattere har fulgt denne debatten med påfølgende magetrøbbel – meg selv inkludert. Og den har i hvert fall ført til at jeg innprenter budet om ikke å stjele i min egen veiledning av doktorander og studenter. Æres den som æres bør. Samtidig er området vanskelig. Akademia er jo også et raust sted der vi deler med hverandre og der det er en grense for hvor langt vi opphavsrettslig skal og kan beskytte ideer og språklige utsagn.

Budet om ikke å lyve, er også brennaktuelt. For noen uker siden ble en historiker fengslet i Wien fordi han i et historisk verk for flere år siden ytret at Holocaust ikke har funnet sted. Også i vårt eget land har historikere kommet i klammeri når det gjelder forståelsen av noe så nært som Europas historie for 60–70 år siden. Dette kan ses på som diskusjoner eller kamp om ulike tolkninger av virkeligheten. Men det kan også være snakk om noe så basalt som løgn og sannhet. Dette er viktige spørsmål som også henger sammen med store vitenskapsteoretiske spørsmål: Finnes det en objektiv virkelighet noe sted? Eller har vi i forskningen bare å gjøre med ulike, konkurrerende konstruksjoner og rekonstruksjoner.

Men budet om ikke å lyve, har selvsagt også en enklere, mer praktisk side: Data skal presenteres vederheftig. De skal ikke tøyes og trekkes i. De skal få lov til å komme til orde selv når det blir brysomt for forskersubjektet. De skal i hvert fall ikke konstrueres. De skal finnes og oppdages. Det er og skal være en forskjell mellom et historisk verk og en roman.

Et viktig forskningsetisk prinsipp er kravet om relevans og nytte. Jeg mener selvsagt ikke at all forskning skal underlegges strenge nyttekrav. Det må være rom for det eksperimenterende, det langsiktige, til og med prøving og feiling. Men jeg synes likevel spørsmålene om relevans og nytte diskuteres for lite i dagens svulmende forskningsproduksjon: Forskningen skal ikke bare være til nytte for forskeren selv og hans institutt som trenger merittering og poeng og inntjening, men faktisk skal forskningen også være relevant i det samfunnet vi lever i.

Endelig vil jeg som etiker si at vi ikke må gjøre forskningsetikken for spesiell. Den er del av allmennetikken. Det handler om å være et dydig og anstendig og godt menneske på jobben ... I dette tilfellet forskerjobben.

Fusk i forskning – realfag

Innleiing

Forskingsetikk har vorte eit svært aktuelt tema. Årsaka er først og fremst nokre grove tilfelle av fusk i forskning som har førekome i seinare tid. Dette er svært beklageleg og er sjølvsgatt stikk i strid med vitenskapens fremste mål, nemleg å søkja djupare innsikt og ny kunnskap.

La oss først presisera at feil og manglar i forskingsarbeid ikkje er det same som at det har førekome fusk og svindel. Unntaksvis har det til alle tider vore publisert vitenskaplege arbeid som inneheld alvorlege feil og mistak. La meg ta eit klassisk eksempel: Den franske matematikaren Olivier publiserte i 1820-åra eit enkelt og tilsynelatande elegant kriterium for konvergens av uendelige rekkjer. Men kort tid etter, i 1828, publiserte den unge Niels Henrik Abel eit meisterverk av eit arbeid der han med eit drepende moteksempel viser at Oliviers kriterium er feil. Og meir enn det, Abel viser at kriterium av Oliviers type ikkje kan eksistera. Oliviers resultat er eit godt eksempel på feil som skuldast ei logisk feilslutning og ikkje forsøk på svindel. Slike feil i forskingsresultat vil av og til førekoma, trass i ein meir eller mindre effektiv kontroll i referee-prosessen ved publisering. Sjølv den store Abel har ein feil i eitt av sine aller første arbeid.

Ein annan 'akseptabel' grunn til feil i forskingsarbeid er feiltolking av data i eksperimentelle arbeid. Slike feil kan førekoma sjølv blant dyktige fagfolk. Eit slåande døme på dette er påstanden om kald fusjon. I 1989 annonserte to forskarar ved University of Utah at dei hadde greidd å produsera fusjonsenergi ved romtemperatur. Dette var ein sensasjon, og skapte enorm merksemd i media. Hadde påstanden vore riktig, ville det ha revolusjonert energisituasjonen i verda for all framtid. Seinare vart dette avslørt som mistolking av dei fysiske og kjemiske prosessane i eksperimentet.

Ulike former for fusk

Det finst mange former for juks i forskning. Ulike former for plagiat har det sikkert funnest til alle tider. Ein har døme på at heile artiklar i kjende tidsskrift er kopierte meir eller mindre ordrett av andre forskarar og så blitt publiserte i mindre kjende tidsskrift. Det har også vore eksempel på at forskingsarbeid er blitt refuserte i referee-prosessen, og at hovudresultatet seinare er publisert av ein av dei som var referee/fagdommar. Vi kan kalla det for steling av andres forskingsresultat, for så å gje det ut for sitt eige. Av dette finst det mange ulike former.

Vi vil her avgrensa oss til tilfelle der sjølve forskingsresultata er galne eller misvisande på grunn av fusk eller manipulering med data. Dette er, som vi skal sjå, særleg knytt til problem der eksperiment eller observasjonar spelar ei vesentleg rolle.

Årsak og motiv for fusk i forskning

Realfag spenner vidt og det er stor skilnad på forskingsmetodar om vi samanliknar ulike fag som biologi og matematikk. La oss her sjå på såkalla eksakte vitsskapar, som matematikk, mekanikk, fysikk, astronomi, teoretisk kjemi og visse geofysiske fag. Eit fellestrekk er at matematiske metodar og tankebygningar spelar ei viktig rolle i desse faga. I teoribyggjande deler av slike fag er det ikkje så vanskeleg å avsløra fusk og fanteri. Ein matematisk tankebygning kan ein lettare sjekka punkt for punkt, ved logiske slutningar. Derfor er det nok yttarar sjeldan ein finn forsøk på fusk i reine teoriarbeid.

Situasjonen er meir innfløkt i eksperimentelle deler av faget. Men skal ikkje eksperiment alltid kunna reproduserast? Og vil ikkje då eventuell manipulering og juks med data lett verta oppdaga? Slik tenkjer mange, ikkje minst i ein eksakt vitsskap som fysikk. Difor har ein levd i ein tilstand av uskuld. Eller sagt meir direkte, ein har vore for naiv og trudd at eventuelle forsøk på fusk vil vera lette å avdekka. Så enkelt er det tydelegvis ikkje.

La oss først sitera frå ein artikkel om forskningsetikk av David Goodstein, kjent fysikar ved California Technological Institute, USA. Han hevdar at det er tre hovudgrunnar eller motiv til fusk i forskning:

Første grunn til fusk og svindel i forskning er *karierepress*. Eit slikt press føler alle forskarar, meir eller mindre. Og det treng ikkje ha økonomiske motiv. Ein annan grunn som kan føra til juks er at forskaren meiner at han *allereie veit det riktige svaret*. Derfor kuttar han i svingane og gjerne fiksar på data for

at det skal stemma med det han *veit* må vera riktig, eller rettare sagt, det han *trur* må vera riktig. Dette er dessverre ein hovudgrunn til manipulering med eksperimentelle data.

For det tredje, fusk skjer alltid i felt der eksperimentelle arbeid ikkje er venta å kunna reproduserast på ein veldig presis måte. Det finst gode eksempel på dette i biologiske fag.

Merkeleg nok nemner ikkje Goodstein eksplisitt økonomiske motiv. Vi kan dessverre ikkje sjå bort frå slike motiv i ein kvardag der kampen om forskingsmidlar er hard. Ved norske universitet og høgskolar vil til dømes meir og meir av forskingsmidlane bli tildelte på grunnlag av publisert forskning. Det blir maktpåliggjande å publisera i godkjende kanalar, og uærlege metodar kan i yttarste fall bli nytta.

Schön-skandalen i 2002

Så tilbake til eksakte vitenskapar som fysikk: Vi har antyda at ein har levd i ein tilstand av uskuld, dvs. ein har vore litt for naiv og trudd det ville vera ei enkel sak å avsløra forsøk på alvorleg fusk og svindel. At det ikkje er så enkelt, viser Schön-skandalen som vart avslørt ved Bells Labs i USA i 2002. Dette er den største skandalen i fysikkens historie når det gjeld fusk i forskning. Vi vil i resten av dette innlegget kort gjera greie for det som skjedde og så spørja oss korleis det kunne skje.

Jan Hendrik Schön (f. 1970) var ein ung og uvanleg talentfull fysikar frå Tyskland. Han arbeidde med eksperimentell fysikk innan område kalla ‘condensed matter physics’ og nanoteknologi, som m.a. omfattar molekylær elektronikk. Han tok doktorgraden 27 år gammal og vart i 2000, berre 30 år gammal, tilsett ved prestisjefylte Bells Labs i USA. På få år publiserte han ei uhorveleg mengde arbeid i topprangerte tidskrift, m.a. i *Nature* og i *Science*. Etter ei rekkje tilsynelatande fundamentale og banebrytande arbeid, vart Schön omtala som ein fysikkens ‘wonderboy’, og ein meinte det berre var eit tidsspørsmål før han ville bli tildelt Nobelprisen. Han fekk i 2001 to internasjonale prisar for framifrå vitskapleg arbeid, det var Otto-Klung-Weberbank Prize for Physics og Braunschweig Prize, og året etter vart han tildelt Outstanding Young Investigator Award of the Material Research Society.

I 2001 hevda han i ein artikkel i *Nature* å ha konstruert ein transistor på molekylær skala. Dette var ein sensasjon og ville m.a. føra utviklinga frå silikonbasert til organisk basert elektronikk. Det ville redusera kostnaden drastisk. Men kort tid etter byrja enkelte fysikarar å bli mistenksame; eksperimentelle data var

unormale, dei syntest å vera overpresise og nokre data var faktisk i strid med dagens fysikkteori. Ein kvinneleg fysikkprofessor ved University of Berkely, Lydia Sohn, la merke til at to av Schöns eksperiment, utførte ved veldig forskjellige temperaturar, hadde identiske kurver for støy. Dette var totalt uventa og mistenkeleg. Då redaktørane i *Nature* påpeika dette for Jan Hendrik Schön, hevda han det var eit arbeidsuhell, der same grafar feilaktig var blitt nytta to gonger. Men straks etter fann ein annan fysikkprofessor at identisk same graf også var nytta i eit tredje arbeid. Vidare gransking utført av desse professorane og andre avdekkja ei rekkje eksempel på duplisering av data i Schöns arbeid. I alt 25 arbeid av Schön og hans 20 medarbeidarar verka mistenkelege.

I mai 2002 oppnemnde Bells Labs ein komité av høgt kvalifiserte fagfolk som skulle granska mogeleg fusk eller svindel i 24 publiserte arbeid. Komiteen bad om råmaterialet til desse arbeida og fann at Schön ikkje hadde teke vare på loggbøker i laboratorieforsøka. Vidare var alle datafiler sletta og umogeleg å rekonstruera. Etter nokre månaders grundig gransking konkluderte komiteen med at det var funne alvorlege feil og manipulering av data i minst 16 av desse arbeida. Jan Hendrik Schön var dermed dømd og fekk umiddelbart sparken frå Bells Labs. Merkeleg nok vart alle hans medforfattarar frikjende.

Det utrulege er at desse arbeida med alvorlege feil var publiserte i prestisjetunge og høgt rangerte tidsskrift som *Science* og *Nature*. I oktober i 2002 vart til saman 15 av Schöns arbeid i desse to tidsskrifta trekte tilbake, noko som er ei høgst uvanleg hending. På få år rakk Schön å publisera imponerande 142 arbeid i internasjonale tidsskrift, dokumenterte på ISI-basen. I følge same litteraturliste er han sitert i nærmare 1600 tidsskriftartiklar, som er eit utruleg høgt tal for ein forskar som fekk karrieren avbroten som 32-åring. Han er stadig flittig sitert, og det er grunn til å tru at dei fleste arbeida både er korrekte og av høg standard.

Det høyrer også med til historien at Jan Hendrik Schön vart i 2004 fråteken doktorgraden han tok ved University of Konstanz sju år tidlegare.

Refleksjonar

Så til spørsmålet: Korleis var det mogeleg for ein ung, talentfull fysikar å føra eit stort internasjonalt fysikkmiljø bak lyset ved hjelp av fusk og fanteri? Det er neppe mogeleg å gje eit fullgodt svar, men eg vil peika på tre grunnar:

Schön arbeidde innan eit felt der eksperiment ikkje er lette å reprodusera. Tvert imot, eit vellukka eksperiment krev både særdeles dyktige fagfolk og ein god porsjon hell.

I ein eksakt vitskap som fysikk har nok fagmiljøet vore for naivt. “Juks og svindel kan ikkje skje hos oss, det vil altfor lett bli avslørt”, slik tenkte ein.

Kontrollrutinane ved publisering har dels svikta, trass i topprangerte tidsskrift. Kanskje var ikkje skepsisen stor nok til dei eksepsjonelle resultatata. Dette kan delvis skuldast at Schön allereie var ein namngjeten forskar med stor tillit, og at han arbeidde ved eit forskingslaboratorium med internasjonalt ry.

SOMMERMØTE

7. september 2006 – Gimle Gård

Professor Arild Sæther, HiA:
Minnetale om professor Tore Jørgen Hanisch

Hovedforedrag:
Kst. fylkeskonservator i Vest-Agder, Frans-Arne Stylegar:
Utfordringer for arkeologien på Agder – arkeologi og dendrokronologi

Jorgen 06

Kore G. Karisch

Arild Sæther

Minnetale om professor Tore Jørgen Hanisch

En kjær venn, en god kollega og et sjenerøst menneske er ikke lenger blant oss. Professor Tore Jørgen Hanisch døde tragisk natt til søndag 15. januar 2006. Etter å ha kjempet tappert i over et og et halvt år måtte han gi opp. Ullevål universitetssykehus klarte ikke å få bukt med infeksjonene. Selv om han døde stille, så runger ekkoet av hans bortgang fremdeles, og vi som var hans gode venner og kolleger tok med sjokk og vantro mot meldingen. Tore Jørgen ble 60 år gammel. Med ham er en særmerkt begavelse, en betydelig vitenskapsmann og benådet formidler gått bort.

Tore Jørgen Hanisch var født i Kristiansand fredsvåren 1945. Slekten kom opprinnelig fra Østerrike. Som ung interesserte han seg for realfag og filosofi og tok en cand.mag.-grad innenfor denne fagkretsen. Så slo han om og ville bli psykolog. Slik skulle det ikke gå. Han ble fanget av sosialøkonomien, men reagerte raskt på det han kalte modelltyranniet i faget og orienterte seg over i økonomisk historie. “De som ikke kjenner sin fortid, er dømt til å repetere sine feil”, formulerte han som devise på en av sine artikler.

Tore Jørgen viet sitt liv til vitenskapen. Hans tverrfaglige interesser og innsikt ble bundet sammen av solid vitenskapsteoretisk og idéhistorisk kunnskap. Samfunnsøkonomen med bakgrunn fra filosofi og realfag kom til å gjøre sine viktigste arbeider innenfor økonomisk historie, økonomisk idéhistorie og om forholdet mellom vitenskap og politikk.

Tore Jørgen var en produktiv forfatter, som evnet å se de store linjene. Han understreket alltid betydningen av samarbeid og samtale. Det gjaldt både i vitenskapelig virke og i livet selv. Han var et usedvanlig raust menneske, og delte gjerne sine ideer med andre. Hans store appetitt på intellektuelle utfordringer

førte ham inn i utallige faglige disputer. Med en uformell stil og manglende sans for byråkratiske spilleregler, gjorde han opprør mot rutinevitenskapen.

Mangeårig arbeid med økonomisk teori gav ham en dyp skepsis til positivismen og troen på økonomifaget som en naturvitenskap. Han kom derfor til å stå i opposisjon til sine høyst respekterte professorer Trygve Haavelmo og Leif Johansen.

Som fagmann kom han til å spenne opp det helt store lerretet. Han drøftet de tidlige økonomer og særlig naturrettstilosophene, og han var spesielt opptatt av Adam Smiths tenkning. Og han var som Smith opptatt av forholdet mellom økonomi og etikk.

Han diskuterte de politiske kårene for industrialiseringen av Norge og effekter av politikken på industrialiseringens forløp. Han var en av våre fremste boligmarkedshistorikere og ga selv til beste en rekke historier om hvilken uvitenhet, om økonomiske sammenhenger og historiske erfaringer, selv profesjonelle eiendomsforvaltere og eiendomsutviklere i Norge kunne oppvise. På dette feltet var han forut for sin tid. Han skrev også bedriftshistorie, ikke av den snevre sorten, men med et rikt blikk for samspillet mellom bedrift og samfunn.

Han var ikke minst opptatt av vår økonomiske samtidshistorie. På dette feltet skulle han komme til å stå midt i en strid han kviet seg for å kjempe, men som han for sin samvittighets skyld ikke kunne la ligge. Hanisch hadde fått sentrale roller både i skrivingen av norsk oljehistorie og norsk finanspolitisk historie. Begge prosjektene ble betydelig beskåret av makthavere som, etter først å ha gitt forskerne arkivadgang, kjente seg ubekvemme med å ha forskningens lys for tett på seg. Hanisch opplevde at denne forskningspolitiske kuvendingen gikk på hans integritet løs og utfordret både embetsverk og kolleger på en måte som har satt spor i nyere norsk forskningshistorie. Med ett var han en farlig mann. I det samme viste han seg også for offentligheten som en modig mann. Det var ikke posørens mot han stilte til skue. Selv skulle han helst vært striden foruten. Det var den helstøptes mot han viste.

Skuffende var det nok at han også i de siste par år skulle oppleve å bli sensurert av Norsk Økonomisk Tidsskrift og Økonomisk Forum. Det siste et tidskrift han selv i flere år var redaktør av. I en artikkel ble enkelte sider ved Ragnar Frisch og Leif Johansens virksomhet trukket fram, som noen med innflytelse ikke ønsket skulle komme på trykk.

Tore Jørgen slet med helsen deler av sitt voksne liv. Men det hindret ham ikke i å møte kolleger og studenter med samme smittende engasjement. Han levde seg inn i det han formidlet. Når han begynte å snakke, kunne han holde på lenge, men tilhørerne følte likevel at tiden fløy. Han foreleste gjerne uten manuskript eller notater. Han tok tak i en bit av stoffet med sin litt stakkato,

tenkende stil, så ble han fanget av sin egen iver og videt resonnementene ut til å favne betydelige kunnskapsfelt. Han gikk i dybden samtidig som han gikk i bredden. Han gjorde det like skikkelig som originalt. Derfor var han elsket av studentene og skattet som samtalepartner av kolleger. Han elsket både å forelese for og å veilede studenter. Som lærer var han både engasjerende og utfordrende og han forventet av studentene at de skulle tenke selv. Tiltross for at han var svært krevende så var han populær blant studentene og han ble ansett som en av de aller beste foreleserne.

Tore Jørgen var et fargerikt menneske og som vitenskapsmann det kanskje nærmeste vi kommer et flogvit. I en tid der faglig spesialisering truer med å gi oss spiss uten bredde og en forskning som samfunnet omkring sliter med å forstå som sin, sto han for spisset forskning, forankret i like bred som relevant kunnskap. Han var belest som få, og forsto bedre enn de fleste hvordan kunnskapen han utviklet kunne gjøres aktuell for politisk og populærfaglig debatt.

I et intervju med avisen Fædrelandsvennen for elleve år siden sa han at han hadde levd et forskerliv. Fag og fritid fløt i hverandre. Han hadde ingen hobbyer. Fag og familie fylte tiden.

Miljøet i Oslo hadde ikke plass til en person som Tore Jørgen Hanisch, som derfor søkte utfordringer andre steder. Hovedbasen ble hans barndoms by Kristiansand. Fra 1. august 1994 var han tilsatt som professor ved Institutt for økonomi ved Høgskolen i Agder. I tillegg var han tilknyttet Norges Handelshøyskole i Bergen, Handelshøgskolen ved Høgskolen i Bodø og etter hvert Universitetet for Miljø- og Biovitenskap på Ås. Tore Jørgen var en aktiv deltaker på nasjonale- og internasjonale fagkonferanser.

Ved Høgskolen i Agder var han en drivende kraft i den kompetanseoppbygging som har funnet sted ved Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap. Hans vitenskapelige produksjon var stor. Hans frodige deltakelse i faglige samtaler og seminarer var til stor inspirasjon for hans kolleger. Ved fakultetet sto han for utviklingen av økonomisk historie som fag på Bachelor-, Siviløkonom- og Masterstudiene. På grunn av hans faglige innsats trakk disse fagene til seg et stort og økende antall studenter.

Det var imidlertid ikke bare på høgskolen at Hanisch gjorde økonomisk historie til et viktig fag. Hans faglige innsats og omfattende foredragsvirksomhet førte til at faget oppnådde en sterkt økende anerkjennelse blant næringslivsledere. Betydningen av å ha studert historie for å kunne forstå nåtiden har, takket være hans innsats, oppnådd allmenn aksept.

I det Høgskolen i Agder nå tar skrittet fra høyskole til universitet, er det nettopp slike som Tore Jørgen Hanisch som gir dette skrittet retning. Han fulgte svært godt med i universitetsdebatten og særlig i debatten om styringen av uni-

versitetene og det faglige demokrati. Han hadde et syn på universitetet som en institusjon hvor vitenskapelig utvikling og forskningsbaserte studier ble fremelsket. Han har lagt et faglig og formidlingsmessig grunnlag som vi andre kan bygge videre på. Han hevdet med styrke at det var de faglig ansatte med sin vitenskapelige innsats og sin formidling til studentene som skapte gode institusjoner. Det var disse som satte kvalitetsstemplet på universitetene. Etter hans oppfatning var det derfor de faglig tilsatte som burde ha hånd om styringen ved universitetene og høgskolene. Han var skuffet over at styret for Høgskolen i Agder så å si hadde avskaffet det interne faglige demokratiet og han var meget skeptisk til de siste års utvikling hvor lobbykratiet og direktørveldet i økende grad har tatt over styringen. Men, som den ukuelige optimist han var, både håpet og trodde han at pendelen snart ville svinge tilbake og at universitetsstatusen ville gi oss et styre med en større forståelse for hva et universitet etter hans og mange av hans kollegers oppfatning burde stå for.

I de siste årene vendte Tore Jørgen sin faglige oppmerksomhet mot grunnleggende vitenskapsteoretiske spørsmål og mot de moralske forutsetningene samfunnsvitenskapene bygger på. Det er et stort tap for oss alle at han ikke fikk fullføre denne siste langsiden i et rikt livsløp.

Jeg er sikker på at vi alle vil savne Tore Jørgen. Det er med stor sorg vi har måtte ta farvel med en god venn og kollega. Jeg lyser fred over hans minne.

Utfordringer for arkeologien på Agder – arkeologi og dendrokronologi

Den danske oldtidsforskeren Rasmus Nyerup gav i 1806, i den moderne arkeologiens spede barndom, uttrykk for fagets grunnleggende spørsmål: daterings-spørsmålet. Han skriver:

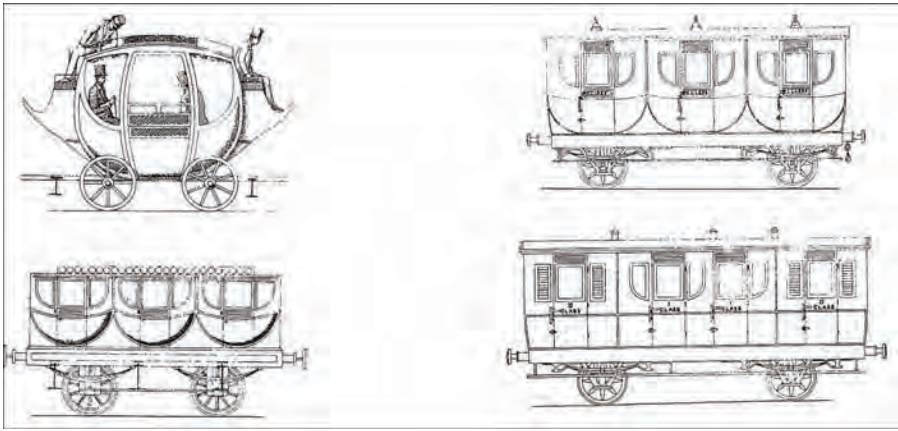
Alt det som er fra den ældste Hedenold, svæver for os som i en tyk Taage, i et umaaleligt Tidsrum. Vi veed det er ældre end Christendommen, men om det er nogle faa Aar eller nogle hundrede Aar – ja, maaske over tusinde Aar – ældre, det er moxen lutter Gisninger og i det høieste kun sandsynlige Hypoteser.

Veien ut av denne “oldtidståken” er historien om arkeologifagets utvikling gjennom hele det 19. århundre. For vitenskapeliggjøringen av arkeologien handlet først og fremst om kronologi.

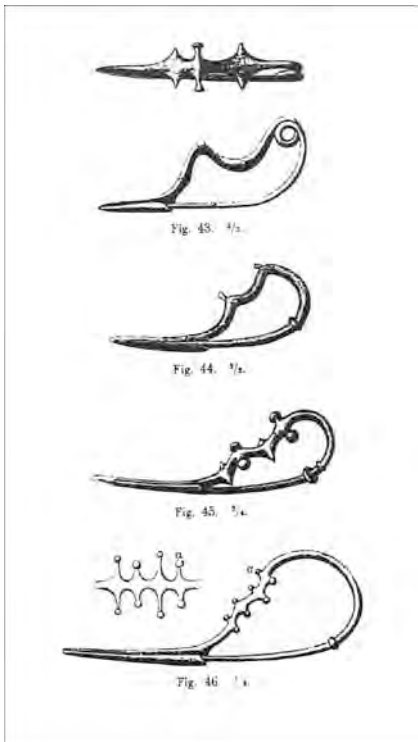
Relativ datering

Av og til kunne heldige omstendigheter bidra til å datere arkeologiske funn – som i de tilfellene da mynter ble funnet nedlagt i graver. Men frem til 2. verdenskrig var man oftest avhengig av å datere gjenstandsmaterialet relativt og indirekte. Det foregikk ad to veier. Dels utviklet man en metodikk for å studere hvordan de enkelte gjenstandstyper forandret seg over tid med bibehold av visse trekk. Denne typologiske metoden forutsatte en tanke om historisk *utvikling*. Som figurene 1 og 2 viser, hentet man deler av idégrunnet for typologien i samtidens teknologioptimisme. Illustrasjonene er hentet fra et av svensken Oscar Montelius arbeider fra slutten av 1800-årene, og viser henholdsvis

utviklingen av engelske jernbanevogner (med bibehold av trekk fra dilligencen) og fibler (draktspenner) fra førromersk jernalder.

Figur 1

Figur 2

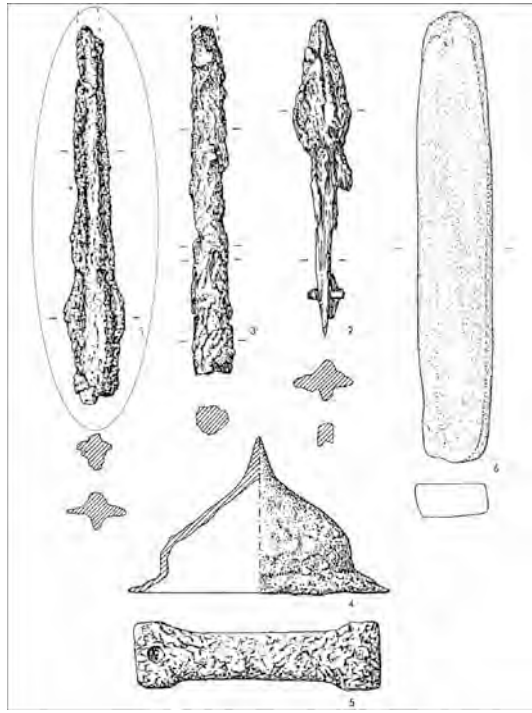
Viktigere var imidlertid funnkombinasjonene når det gjaldt å datere arkeologiske funn. Denne metoden går i korthet ut på at man sammenligner såkalte sluttete funn. Et sluttet funn er en samling gjenstander som er funnet sammen, og som kan vises å ikke ha vært forstyrret siden deponeringen. I praksis dreier det seg oftest om gravfunn. Figurene 3 og 4 viser gjenstander hentet fra to separate, sluttete gravfunn. Gjenstanden som er markert på hver av de to tegningene, er en lansespiss av identisk type. Men ellers er det mye som skiller disse gravinventarene fra hverandre. De er ikke samtidige, men ligger likevel så nær hverandre i tid at vi i begge tilfeller er innenfor den perioden da lanser av akkurat denne typen var i bruk.

Men likevel vet vi i prinsippet ingenting om når de ulike typene var i bruk – vi vet bare at én type er eldre enn en annen og yngre enn en tredje. For at spørsmålet om hvor gammel lansespissen er, skal kunne besvares, er man avhengig av en kobling til en absolutt kronologi. Det kan, som nevnt, innebære at en har funnkombinasjoner der det opptrer sikkert daterte gjenstander, for eksempel mynter. Men vanligere har det vært at man sammenligner typer og kombinasjoner over store avstander, slik at man kommer inn i områder og land som er dekket av samtidige skriftlige kilder, for eksempel romeske kilder. De første relative kronologiene for skandinavisk bronsealder, ble forsøkt datert absolutt (dvs. med årstallsangivelse) ved sammenligninger av typer og funnkombinasjoner som i siste instans gikk tilbake til faraoenes Egypt. Ved å sammenligne et stort antall kombinasjoner av gjenstander på denne måten, kan man sakte, men sikkert bygge opp en relativ kronologi.

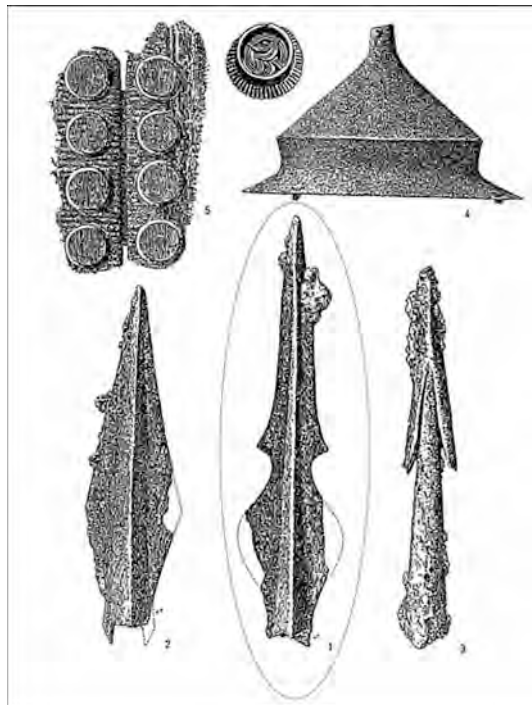
Naturvitenskapelige dateringer

Absolutte dateringer kunne altså tidligere bare oppnås gjennom heldige funn eller baseres på indirekte tilbakeslutninger til samfunn med skriftkultur, i praksis i Middelhavslandene. De relative dateringsmetodene i form av typologi og (særlig) funnkombinasjoner er fremdeles viktige for arkeologien, men naturvitenskapelige dateringsmetoder spiller en stadig større rolle.

Disse metodene gjør det mulig å datere gjenstandsfunn direkte og absolutt. Det er utviklet en hel rekke slike metoder som kommer til anvendelse innenfor arkeologien, men C14 er den mest kjente. C14-metoden kan brukes til å datere organisk materiale, og metoden er basert på at det karbonet som forekommer naturlig i jordatmosfæren, inneholder en viss mengde radioaktivitet. Den radioaktive isotopen, C14, har en halveringstid på ca. 5730 år. Så dersom en kan måle mengden radioaktivitet i for eksempel en tømmerstokk fra en byg-

Figur 3

Figur 4

ning eller i trekull fra et ildsted, kan man beregne hvor lang tid som har gått siden tømmeret ble felt eller bålet brant.

C14-dateringer har en viss usikkerhet. Vanligvis angis dateringene innenfor et tidsrom på 100 år eller mer. I mange sammenhenger er dette godt nok. Dersom det er et materiale fra eldre steinalder vi har med å gjøre, er det sjelden at vi trenger mer nøyaktige dateringer enn dette. Men jo lenger frem i tid vi beveger oss, jo større blir problemet. Skal man for eksempel bruke C14 til å studere den agrarkrisen som gjerne settes i sammenheng med Svartedauen, og der noe av diskusjonen går på om krisen setter inn allerede i slutten av 1200-årene eller først noen tiår senere, kommer vi til kort dersom vi må operere med en usikkerhet på 50 eller 100 år. Jo mer vi nærmer oss vår egen tid, jo mindre brukbar blir C14-metoden.

Dateringsmetoder som er basert på andre radioaktive isotoper, er vesentlig mindre nøyaktige, og brukes stort sett bare for å datere geologiske lag eller arkeologisk materiale som ligger meget langt tilbake, i menneskets urtid.

Skal man oppnå mer presise dateringer, og skal man kunne koble arkeologiske og skriftlige kilder, er man avhengig av mer nøyaktige dateringsmetoder. På et tidlig tidspunkt forstod man at en nøkkel lå i naturlige, sesongvise endringer. Den første dateringsmetoden som ble utviklet på dette grunnlaget, tok utgangspunkt i de s.k. “varvar” – et svensk ord som betegner de fine avsetningene som hvert år gjøres i innsjøer. Den metoden som har fått varig betydning for arkeologien, er imidlertid årringsdateringer eller *dendrokronologi*.

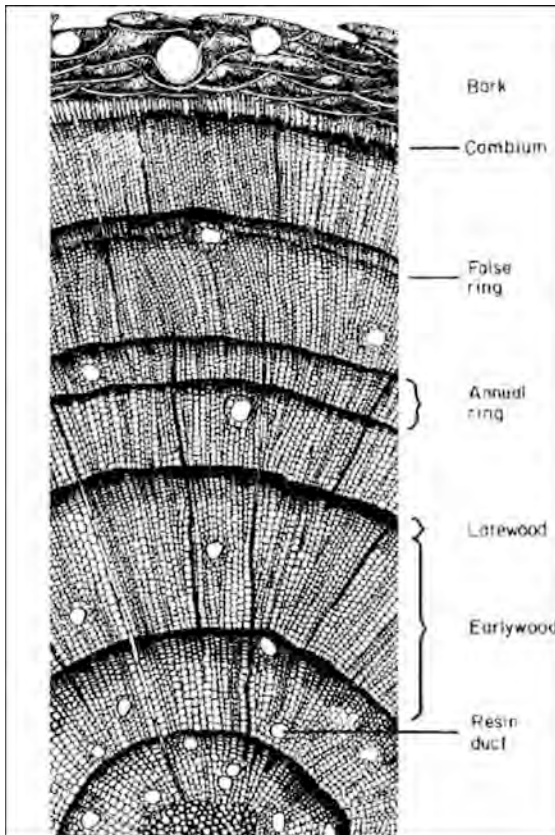
Dendrokronologi

Dendrokronologi – eller årringsdatering – tar utgangspunkt i studiet av variasjonene i trærnes årringer. De fleste vet at man kan bestemme alderen til et tre ved å telle dets årringer. Det er sikkert færre som vet at mønstret av brede og smale årringer fra mange trær kan brukes til datering av arkeologiske og historiske monumenter. Videre kan dette mønsteret brukes til å bestemme opprinnelsessted for tømmer som er brukt til bygninger, fartøyer eller andre trekonstruksjoner.

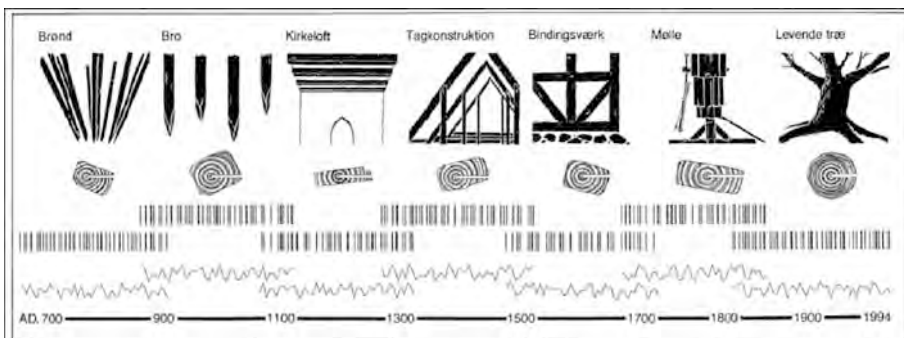
Grunnlaget for metoden er det faktum at trær av samme art vil vokse likt når de vokser under like betingelser. Det betyr at alle trær vil danne en bred årring i en god vekstsesong og en smal årring i en dårlig (se figur 5). Normalt avhenger veksten først og fremst av klimaet i trærnes vekstsesong, og det gjør det mulig å utarbeide kurver for et landområde som viser variasjonen i tykkelsen av trærnes årringer. Har man en lang nok sekvens av årringer, er den som

et “fingeravtrykk” – tid og sted kan bestemmes. En slik kurve kalles en grunnkurve, og den kan rekke flere tusen år bakover i tid.

I praksis utarbeides en slik kurve ved å ta utgangspunkt i levende trær og gradvis, ved hjelp av delvis overlappning med årringene i tømmerkonstruksjoner, myrfunnet tømmer etc., arbeide seg bakover (figur 6).

Figur 5

Figur 6

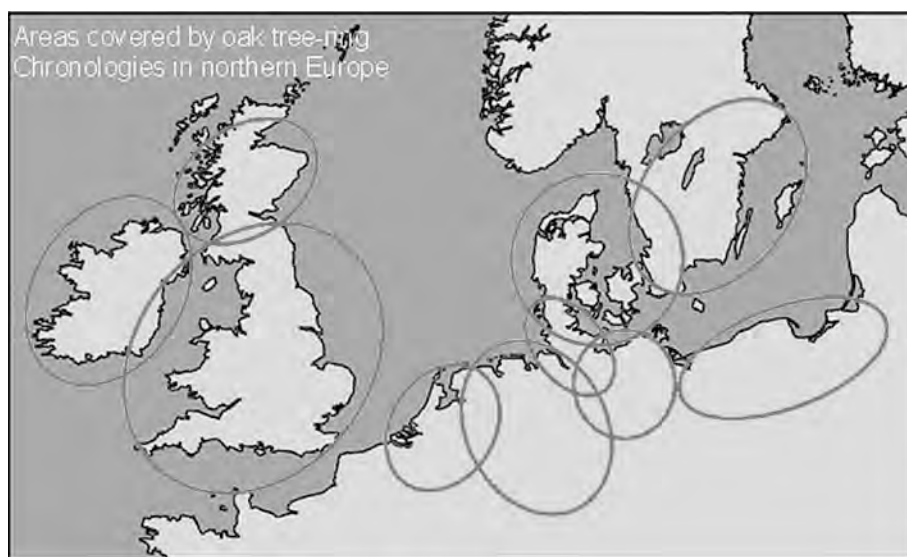
Åringsdatering av eiketømmer

Gjennom årene er det bygd opp et godt nettverk for grunnkurver for eik i Nord-europa. For Norges del finnes det en eikekurve for Oslofjordområdet, men den dekker kun en begrenset periode i yngre jernalder og vikingtid. Den ble utarbeidet av Niels Bonde for å kunne datere tømmeret i Gokstad-, Oseberg- og Tuneskipet, og har senere blitt brukt i dateringen av tømmerkonstruksjoner fra Kaupang.

I Norge som helhet har furu vært det viktigste byggematerialet, og den nasjonale satsingen innenfor dendrokronologi har vært rettet mot oppbyggingen av grunnkurver for furu. Dette arbeidet utføres ved NTNU i Trondheim. Fylkeskonservatoren i Vest-Agder har brukt betydelige ressurser på å bygge opp en slik furukurve for vårt fylke. Pr. dags dato har vi en sammenhengende kurve tilbake til 1200-årene – mye takket være arbeidet som er gjort for å datere eldre tømmerbygninger i Åseral og andre innlandsbygder.

Men eik har i århundrer spilt en avgjørende rolle for kultur og næringsliv i landsdelen. Av de bygningene som er bygd av eik og som fremdeles eksisterer, er vel Kvellandsloftet i Lyngdal det mest praktfulle, men det finnes mange flere. Ofte ser vi at særlig utsatte deler av bygninger som ellers er tømret i furu, er i eik.

Enda viktigere har eika vært innenfor skipsbygging. Og eksporten av sørlandsk eik – til skips- eller husbygging – har lange tradisjoner. I havner over store deler av verden ligger vrak bygd av tømmer fra vårt fylke. Men foreløpig mangler vi redskapet som kan datere eikebygningene og proveniensbestemme skipsvrakene.

Figur 7

Grunnkurve for sørlandsk eik

Ser man på dekningsområdene for de store grunnkurvene, springer det i øynene at det ikke eksisterer en grunnkurve for eik som dekker det sørligste Norge (figur 7). Området fra Skagerrak og opp til fjellet utgjør en del av den nordlige grensen for den naturlige utbredelsen av eik. Dette er bakgrunnen for et pågående samarbeidsprosjekt mellom Vest-Agder fylkeskommune og Nationalmuseet i København. Formålet med prosjektet er å utarbeide en kurve for nettopp dette området. “Med ryggen til fjellet – dendrokronologisk grunnkurve for sørlandsk eik” er navnet på prosjektet, som ble igangsatt 1. juli 2006 og foreløpig er programsatt til tre år.

Prosjektet har i løpet av kort tid gitt viktige resultater. Pr. i dag foreligger det en grunnkurve for Agder som går helt tilbake til 1300-årene. Den er basert på en rekke prøver, først og fremst fra stående bygninger (se figurene 8 og 9).

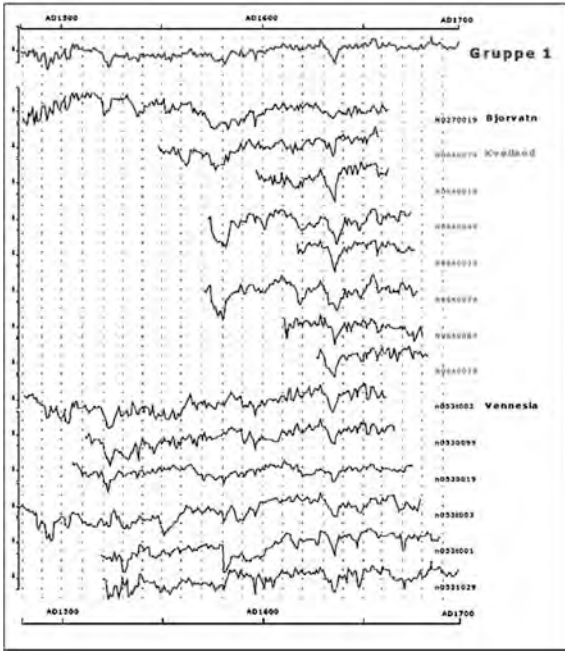
Av interessante delresultater skal nevnes at det etter gjentatte forsøk i 1990-årene, nå – som en del av prosjektet – endelig har latt seg gjøre å datere Kvelandsloftet. Det er bygd i begynnelsen av 1690-årene. Et mindre fartøy, ei sjekte, som ble funnet for 15 år siden ved mudring i Korsvik i Kristiansand, og som nå beror i Norsk sjøfartsmuseum, inngår også i kurven. Det er – så vidt vites – den eldste daterte sjekta som kjennes. Byggeåret ligger noen år etter 1717.

Proveniensbestemmelser

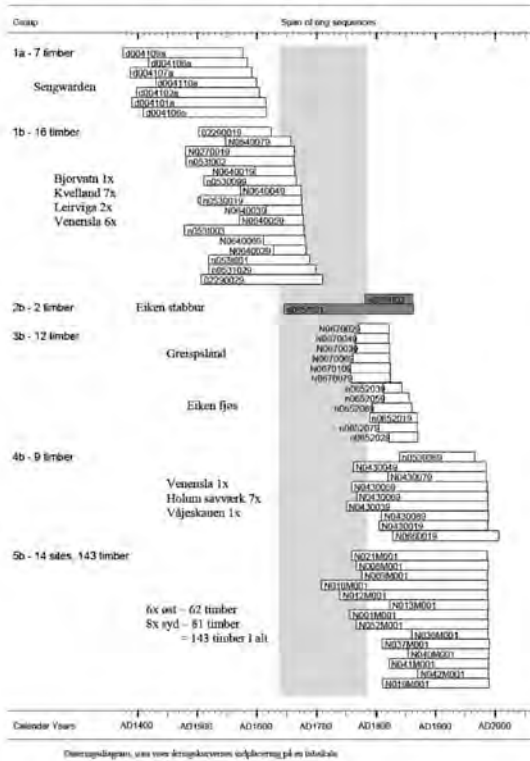
Spørsmålet om hvor tømmeret kommer fra, har også betydelig interesse. Fra historiske kilder vet vi at det har vært stor eksport av tømmer fra Sør-Norge gjennom flere hundre år. Og i denne forbindelse var Sørlandskysten med sine mange gode havner og store eikeforekomster et hovedområde. Eksporten har gått sørpå, og mottakerlandene har vært Danmark, Schlesvig-Holstein, Niedersachsen og Holland – for å nevne noen.

Allerede nå har det ved hjelp av årringsundersøkelser lyktes å sammenkjøre synketømmer fra Venneslafjorden med tømmerkonstruksjoner fra Wilhemshaven i Niedersachsen (låvebygning) og Skottland (div. bygninger). Det er altså eiketømmer fra Agder som har blitt brukt i disse bygningene. Trevirke fra regionen er også gjenfunnet i et havneanlegg fra slutten av 1600-årene i London.

Disse resultatene kommer til nytte i det videre arbeidet med å bygge opp en grunnkurve for eik fra det sørligste Norge. Arbeidet vil ha avgjørende betydning for arkeologiske og bygningsarkeologiske undersøkelser på Agder i årene som kommer.

Figur 8

Figur 9

Veien videre

Når prosjektet avsluttes om et års tid, åpnes nye og spennende perspektiver. Da vil vi etter alt å dømme sitte med en god grunnkurve for landsdelen, en som går tilbake til høymiddelalderen. Undertegnedes interesse for eikekronologi ble imidlertid vakt av et prøveresultat som foreløpig ikke er inntatt i grunnkurven (vi mangler enn så lenge en årringssekvens som kan forbinde denne prøven med resten av kurven). For få år siden ble man klar over at det under gulvet i Austad kirke i Lyngdal fantes atskillige stokker fra en eldre kirke – en stavkirke som delvis hadde vært bygd av eiketømmer.

Siden det på det tidspunktet ikke forelå noen grunnkurve for Agder, måtte prøven sammenlignes med kurver fra andre områder. Da oppdaget man at det var meget stor overensstemmelse mellom Austad-prøven og prøver fra to skipsvrak fra middelalderen – et fra Roskilde på Sjælland og et fra Sørenga i Oslo. Det ligger i sakens natur at skip kan flytte seg langt fra byggestedet, mens byggematerialer til en middelalderkirke neppe er hentet så svært langt fra stedet der kirken står. Det er derfor svært sannsynlig at de nevnte fartøyene er bygd et eller annet sted på Sørlandskysten, om enn ikke akkurat i Lyngdal.

En videreføring av prosjektet med sikte på å forlenge grunnkurven tilbake til tidlig middelalder og vikingtid, vil kunne belyse dette og andre spørsmål. Vi håper derfor at 2008 ikke bare skal markere avslutningen av årringsprosjektet i Vest-Agder, men også starten på et nytt prosjekt. I den forbindelsen kan det bli nødvendig å involvere flere aktører. Tilgangen på bevart eiketømmer fra vikingtid og tidlig middelalder er ikke like stor som i senere perioder, og vi kan neppe regne med å finne relevante prøver i stående bygninger. Det betyr at vi må søke i museums- og magasinene, og kanskje i enkelte kirkebygninger.

ÅRSMØTE

27. oktober 2006
Klubben selskapslokaler, Kristiansand

Referat fra årsmøtet 27.10. 2006
Program for årsmøte og årsfest 27.10. 2006

Utdeling av priser

Årsmøteforedrag:

Professor Gunhild O. Hagestad, HiA
Perspectives on Time, Age and Generations

Takketale på vegne av nye medlemmer:
Professor Wolfgang Viereck, Universität Bamberg

Takketaler av prisvinnerne:
Professor Per Kjetil Farstad, HiA
Professor Martin Skjekkeland, HiA

Under årsfesten:
Professor Joachim Dorfmueller, Westfälische Wilhelms-Universität,
Münster:

On the way to national music:
Edvard Grieg between German Baroque and Norwegian Romanticism

Hilsninger under årsfesten:
Professor Ferenc Kiefer, Det Ungarske Vitenskapsakademi
Professor Asbjørn Rolstadås, president,
Norges Tekniske Vitenskapsakademi
Professor Kristian Fossheim, visepreses, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab

Referat fra årsmøtet 27.10.06 i Agder Vitenskapsakademi

Årsmøtet ble holdt i møterommet i Klubben Selskapslokaler, Vestre Strandgate 8, Kristiansand, fredag 27. oktober 2006 fra kl. 18 til 19.45, med årsfest etterpå i festivitetslokalene samme sted til kl. 24.

Preses, professor Ernst Håkon Jahr, ønsket velkommen og ledet årsmøtet. Innkalling med agenda ble lagt fram for godkjenning. Innkalling ble sendt ut per e-post 13.9.06, vedlagt invitasjon til årsfest og ble fulgt opp med spesifisert agenda 13.10.06.

Vedtak: Innkalling og agenda godkjennes.

SAK 1: REFERAT

Sekretæren refererte medlemsmøtet 7.9.06.

Vedtak: Referatet godkjennes.

SAK 2: PRESES ØNSKER NYE MEDLEMMER VELKOMMEN

Tyve nye medlemmer ble ønsket velkommen, og preses overrakte medlemsdiplomet til de av disse som var til stede. De øvrige vil motta sine, enten direkte eller per post, evt. ved en særskilt markering ved senere besøk. Av de nye medlemmene er ti fra Agder, fem fra Norge ellers og fem utenlandske. Samlet medlemstall i akademiet per 27.10.06 er ca 150.

Nye medlemmer:

Otto Borger Bekken, Jan Bjøranger, Tore Drange, Tor Dybo, Svein Ellingsen, Dov M Gabbay, Frode Gallefoss, Vidar Leif Haanes, Else Marie Halvorsen, Paul Kerswill, Susanne Kramarz-Bein, Ulla-Britt Lilleaas, Frank Reichert, Michael Schulte, António Barbosa da Silva, Arne Stray, John Dalsgaard Sørensen, Sigvald Tveit, Wolfgang Viereck, Øystein Wiig

Professor Wolfgang Viereck takket på vegne av de nye medlemmene.

SAK 3: TILDELING AV PRISER

Prisene som Agder Vitenskapsakademi administrerer og deler ut på vegne av Sørlandets Kompetansefond, ble delt ut for tredje gang, og begivenheten ble markert av preses. Akademiets styre har oppnevnt en sakkyndig komitee for hver av de to priser, og preses siterte fra komiteenes innstillinger under tildelingen.

Prisvinnere ble:

Professor Per Kjetil Farstad, Sørlandets kompetansefonds forskningspris
Professor Martin Skjekkeland, Sørlandets kompetansefonds populærvitenskapelige pris
Prisvinnerne takket for prisene.

SAK 4: AGDER VITENSKAPSAKADEMIS ÅRBOK FOR 2005

Thor Einar Hanisch (red.) la fram årboka, som for 2005 er på 180 sider, og i likhet med de tre tidligere, gitt ut på Høyskoleforlaget. Årboka vil bli distribuert til akademiets medlemmer.

SAK 5: STYRETS ÅRSMELDING FOR 2005

Årsmelding, behandlet av styret i møte 7.9.06, var lagt ut til møtet, og ble presentert av sekretæren.

Vedtak: Årsmeldingen godkjennes som akademiets årsmelding.

SAK 6: REGNSKAP FOR 2005

Revidert regnskap, behandlet av styret i møte 7.9.06, var lagt ut til møtet, og presentert av sekretæren.

Vedtak: Regnskapet godkjennes. Styret meddeles ansvarsfrihet.

SAK 7: VALG

Professor Maria Luiza Cestari la fram valgkomiteens innstilling, som anbefalte gjenvalg fram til 27.10.08 for styre og varamedlemmer, og fram til 27.10.07 for akademisekretær. Det ble så foretatt valg med resultat som innstilt:

Styre fram til årsmøtet 27.10.08: preses Ernst Håkon Jahr, visepreses Svein Gunnar Gundersen og medlemmene Tore Austad, Olav Skjevesland og Leiv Storesletten.

Personlige vararepresentanter:

Marit Aamodt Nielsen for Ernst Håkon Jahr

Christian Fredrik Lindboe for Svein Gunnar Gundersen

Per Kjetil Farstad for Tore Austad

Gunvor Lande for Olav Skjevesland

Morten Tveitereid for Leiv Storesletten.

Akademisekretær: Thor Einar Hanisch, fram til 27.10.07.

Årsmøtet velger valgkomite. Maria Luiza Cestari, Roy T. Eriksen, Jose J. Gonzalez og Gunhild Hagestad ble gjenvalgt for to år, fram til 27.10.08.

Også revisor velges av årsmøtet. Statsautorisert revisor Torkel Hurvenes ble gjenvalgt fram til 27.10.07.

SAK 8: ÅRSMØTE- OG ÅRSFESTFOREDRAG

Årsmøteforedraget ble holdt av akademimedlemmet Gunhild Hagestad. Hun er professor ved Høgskolen i Agder og professor II ved NOVA og er spesialist på befolkningseldring, livsløp og generasjonsforhold. Temaet var *Perspectives on Time, Age and Generations*.

Foran 100-års markeringen for Edvard Grieg i 2007 kåserte akademimedlemmet Joachim Dorfmüller om Grieg og spilte Grieg-musikk. Temaet var *On the way to national music: Edvard Grieg between German Baroque and Norwegian Romanticism*. Dorfmüller er professor ved Westfälische Wilhelms-Universität i Kristiansands vennskapsby Münster og er Præsident der Deutschen Edvard Grieg-Gesellschaft. Dorfmüller holdt sitt kåseri under årsfesten etter årsmøtet.

På grunn av uvær i Skagerak, og dermed Dorfmüllers forsinkede ankomst, stilte Ellen Breen opp på kort varsel og spilte inngangsmusikk.

Under årsfesten var det også hilsninger fra professor Ferenc Kiefer, Det Ungarske Vitenskapsakademi, president, professor Asbjørn Rolstadås, Norges Tekniske Vitenskapsakademi og visepreses professor Kristian Fossheim, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab.

Preses Ernst Håkon Jahr takket hjertelig for foredragene, musikken og hilsningene.

Agder Vitenskapsakademi 14.11.06

Thor Einar Hanisch (ref.)

Agder Vitenskapsakademi

Årsmøte 27. oktober 2006 • Klubben selskapslokaler

Musikk i årsmøtesalen - professor Joachim Dorfmueller

- **Velkomst**
Preses Ernst Håkon Jahr
- **Sak 1: Referat**
Sekretæren refererer årsmøtet 7.9.06.
Forslag til vedtak: Referatet godkjennes.
- **Sak 2: Preses ønsker nye medlemmer velkommen**
De nye medlemmene mottar sine diplomer
- **Sak 3: Tildeling av priser**
Preses ideler ut følgende priser:
Sørlandets kompetansecentrums forskningspris;
Sørlandets Kompetansecentrums populærvitenskaplege pris.
- **Kunstnerisk innslag**
Professor Joachim Dorfmueller
- **Sak 4: Agder vitenskapsakademis årbok for 2005**
Sekretæren legger fram årboka.
- **Sak 5: Styrets årsmelding for 2005**
Årsmelding, behandlet av styret i møte 7.9.06, blir lagt ut på møtet.
Forslag til vedtak: Årsmeldingen godkjennes som akademiets årsmelding.
- **Sak 6: Regnskap for 2005**
Regnskap, behandlet av styret i møte 7.9.06, blir lagt ut på møtet.
Forslag til vedtak: Regnskapet godkjennes. Styret meddeles ansvarfrihet.
- **Sak 7: Valg**
Valgkomiteen legger fram sin innstilling
- **Årsmøteforedrag**
Professor Gunhild Hagestad, HIA:
Perspectives on Time, Age and Generations

Årsmøte 27. oktober 2006

Foredrag og musikk under årsmøtet

Professor Joachim Dorfmueller

"Edvard Grieg som komponist mellom tysk barokk og norsk romantikk"

Meny

Forrett

Klubbens rekecocktail

Ferske reker pilles og legges på tallerken med friske salater og avocado. Serveres med svensk romsås (creme fraiche, dill og lakserogn)

Hovedrett

Helstekt peppermarinert ytrefilet

Serveres med friske sauterte løstymrisaker, redivinsaus og hasselkockpotet gratinert med italiensk provolone (ost)

Dessert

Pæremousse med champagnegels

Serveres med syltede bjørnebær og søte fruktchips

Servering av kaffe i tilstøtende rom

Viner

Apertif: Cordonieul

*Forrett: Domaine de Pellehaut 2004, fransk hvitvin, tørr
Hovedrett: Santagostino Nera d'Avola Syrah 2004, rødvin fra Sicilia*

Utdeling av priser for 2006

Preses Ernst Håkon Jahr sto for årets utdeling av Sørlandets kompetansefonds priser for forskning og formidling. Preses refererte fra juryenes begrunnelser for tildelingene:

Sørlandets Kompetansefonds Forskningspris

Forskningsprisen for 2006 tildeles professor Per Kjetil Farstad, Høgskolen i Agder, for hans allsidige innsats som musikkforsker og som utøver på lutt, gitar og lignende strengeinstrumenter. Han har som få andre norske musikkforskere klart å kombinere forskning og kunstnerisk virksomhet på et høyt internasjonalt plan.

Farstad har med sin doktorgrad gjort en stor innsats på et lite utforsket felt, og han har i seinere artikler dokumentert evne til å videreføre materiale fra doktorarbeidet. Av nyere vitenskapelige arbeider nevnes hans avhandling (2004) om gallichon, også kjent som mandora, et luttinstrument fra 1700-tallet, og hans artikkel om Johann Sebastian Bachs musikk for lutt (2005).

Sørlandets Kompetansefonds Populærvitenskapelige Pris

Den populærvitenskapelige prisen for 2006 tildeles professor Martin Skjekkeland, Høgskolen i Agder.

Prisvinneren har fra 2004 markert seg sterkt som populærvitenskapelig formidler gjennom sine kronikker, spesielt i *Fædrelandsvennen*, men også i populærvitenskapelige tidsskrift. Gjennom i alt 13 kronikker i tida 2004 – 2006 har Skjekkeland på en fremragende måte formidlet sentrale problemstillinger i norsk språkvitenskap med tanke på et bredt publikum og overfor allmennheten. De temaene han tar opp, kan eksemplifiseres gjennom titlene på noen av kronikkene: *Når det folkelege blir ein kvalitet. Når språk døyr. Morsmålet i globalt perspektiv. Har norsk språk ei framtid? På leit etter det norske* (i forbindelse med 1905-jubileet). *Blir norsk eit blandingspråk? Bibelspråk i allmennspråket*. I kronikkene tar han opp aktuelle faglige problemstillinger relatert til språk og språkutvikling, og viser hvordan en faglig forståelse og et forskningsmessig perspektiv kan bidra til økt innsikt i spørsmål som som er oppe i samtida.

Juryer

For Sørlandets Kompetansefonds Forskningspris:

Finn Benestad, Jose J. Gonzalez (koordinator), Svein Gunnar Gundersen, Gunhild Hagestad og Unni Langås

For Sørlandets Kompetansefonds Populærvitenskapelige Pris:

Trygve Breiteig (koordinator), May-Brith Ohman Nielsen, Martin Skjekkeland (permittert), Anne Marie Støkken og Morten Tveitereid

Tanker om tid, alder og generasjon

I denne korte presentasjonen prøver jeg å åpne noen små vinduer mot store spørsmål som jeg har arbeidet med i flere tiår. For å bruke et ord som hører senhøsten til: det blir som en slags “adventkalender” mot et stort bilde av tema som lenge har opptatt aktører innen filosofi, samfunnsvitenskap og sosialpolitikk. Vi skal bevege oss inn mot tidsdimensjoner på ulike nivå: historiens gang, slektens gang, livets gang og hverdagens rytmer. Illustrasjoner henter jeg fra diskusjoner med kolleger fra mange land, min egen forskning og personlig opplevelse.

Tid og tidsmål

I løpet av det tjuende århundret ble målt, lineær tid et stadig mer sentralt aspekt ved menneskelivet og samfunnets organisering. Industrialisering gjorde at tid ble penger, og moderne byråkratiske organisasjoner la stor vekt på kronologisk alder og ansiennitet. Den britiske historikeren C.P. Thompson (1967) har gitt en inngående og levende framstilling av tid i preindustrielle samfunn, det han kaller “task-oriented time”. Her defineres tid gjennom naturens rytmer. Det sies at en i Finnmark fremdeles kan høre eksempler på det han mener: Hvor lang tid tar det? – om lag to kaffikokinger. Han setter denne typen tidsbevissthet opp mot det han kaller “timed labour”. Her har vi lineære tidsbegreper, og tid er målt i standardiserte intervaller: minutter, dager og år. Det er også verdt å merke seg at Thompson mener at kvinner til en viss grad har blitt værende i førindustriell tid, siden deres liv i større grad enn menns styres av kroppens rytmer. En amerikansk kollega kommenterte tørt at selv i senindustrielle, urbaniserte land er kvinner på noen vis fremdeles for bønder å regne! En stor internasjonal litteratur har diskutert hvordan modeller for arbeidstid og

pensjonsopptjening er basert på menns tidsmønstre og ofte straffer kvinner som ikke passer modellene.

Det er et slående historisk sammenfall at samtidig som 80-årslivet ble en statistisk realitet, fikk vi et nytt tidsvokabular der ord som tidsnød og tidsklemmer ble flittig brukt. I moderne familier snakkes det nå til dags mye om tidspress og klemmer: krav til innsats og effektivitet i arbeidslivet kommer på kollisjonskurs med barn og eldres behov for nærhet og omsorg– og kanskje både kvinner og menns behov for task-oriented time? Livsløpet som begrep er også et produkt av det 20. århundre. En tysk kollega som har skrevet mye om dette temaet, Martin Kohli (1986), mener tanken om livet som et individuelt løp, der mange sentrale rettigheter og plikter knyttes til alder, oppsto som resultat av både kulturelle, økonomiske og demografiske endringer. Dette ble *individets* århundre, med økende vektlegging av individuelle borgere som aktører innen nasjonalstat, marked og organisasjoner. Moderne sosialøkonomi ga oss bildet av den rasjonelle aktøren som stadig gjør individuelle valg, rettet mot framtida. Det var også i det 20. århundret at en kraftig nedgang i dødelighet gjorde åttiårslivet til statistisk realitet, særlig for kvinner. Redusert dødelighet ga en ny følelse av forutsigbarhet og stabilitet. Som Blythe (1979) uttrykker det: “I livet lever vi med døden’ sa våre forfedre. For dem var det en realitet; for oss er det en metafor”. Den nye “demografiske stabiliteten”, sier Kohli, førte til en “kronologisering” av status og roller. Den amerikanske historikeren Chudakoff (1989) forteller oss at det var ikke før et stykke utpå 19-hundretallet at det ble vanlig å spørre om folks alder. Ethvert menneske som har hatt den ubehagelige opplevelsen å oppholde seg i Norge uten fødselsnummer, er smertelig klar over hvor ofte det forventes at vi kan oppgi fødselsår og dato. Chudacoff forteller at det å markere fødselsdager med selskap og spesielle bursdagskort er noe som kom for mindre enn hundre år siden.

Et eldre samfunn

Norge var blant verdens første aldrende samfunn. Vi startet første fase av det demografene kaller “den demografiske overgangen” tidlig, og brukte nesten hundre år på å bli en “moden” befolkning. Denne overgangen begynner med redusert dødelighet og fortsetter med fallende fruktbarhet. Resultatet er lange liv og markante endringer i balansen mellom unge og eldre. I løpet av mindre enn et hundreår gikk den norske befolkningen fra en svært “bunntung” struk-

tur til stadig økende topptyngde. I sterk historisk kontrast står Japan, landet som nå har verdens høyeste levealder. Her tok hele overgangen bare et par tiår. I mesteparten av menneskehetens historie har befolkninger hatt ca. en halvdel barn under 15. Det 20. århundre markerte et vannskille i de fleste europeiske land. Innen begynnelsen av det nåværende århundret hadde mange samfunn bare 15 % barn og nesten dobbelt så stor andel individer over 60. Japan er “verdensmester” i befolkningsaldring og har nå 28 % eldre og 14 % barn. Med Japan som eneste unntak ligger verdens 30 “eldste” samfunn alle i Europa. Norge er nr. 24 på lista, med 21 % av befolkningen over 60. Vi i Europa står i skarp kontrast til mange land i Asia og Afrika. Der finner vi mindre enn 5 % av befolkningen over 60. I det vestlige Afrika har vi for eksempel 4.8 % gamle og 44 % barn. Uganda har noen av verdens mest dramatiske tall, med en medianalder på 14.8 (UN, 2007). Tallet for Norge er 38.2 (UN, 2007).

Familien: varige bånd, økende topptyngde

På familienivå gjenspeiles endringene vi observerer i samfunnet som helhet. Familielinjer blir i økende grad også “topptunge”. Den amerikanske demografen Sam Preston (1984) minner oss om at for første gang i historien har gjennomsnittsparet flere foreldre enn barn! Det er nå blitt ganske vanlig at mødre og døtre opplever 60 år med delt liv, og ifølge norsk og internasjonal forskning har en tredjedel av folk i alderen 30–40 besteforeldre i live (Hagestad & Herlofson, 2007). Min egen undersøkelse av norske besteforeldre viste at blant barn i alderen 10–12 har over 40 % alle fire besteforeldre i live. Nesten ingen er uten besteforeldre.

Med slike overlevelsesmønstre blir fire- og femgenerasjonsfamilier mer vanlige. Det mest slående er imidlertid større topptyngde. I en stadig økende andel familier er det flere besteforeldre enn barnebarn.

Tre livsfaser – fire aldre?

Livsløpsforskere hevder at det moderne 80-årslivet er inndelt i tre hovedfaser (Kohli, 1986). Den første består av forberedelse. I den midterste tredjedelen er vi sterkt engasjert i familiedannelse og yrkesliv. Den siste fasen er en “hvileperiode”. Disse tre fasene har sine egne, ofte klart adskilte, arenaer. Fra de er små tilbringer barn store deler av dagen med bare jevnaldrende. På arbeidsplasser er det få gamle og ingen barn, og mange eldre ender livet i sterkt alderssegregerte

arenaer. Sammen med Peter Uhlenberg har jeg satt søkelys på mulige faremomenter med det som brutalt kan beskrives som *alderens Apartheid* (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Jeg vil få komme tilbake til dette punktet.

Den britiske historikeren Peter Laslett (1991) mente at med generell bedring i helse og økende levealder trenger vi å differensiere alderdommen. Han beskrev *den tredje alder*, perioden mellom 60 og 80. Her finner vi ressursterke mennesker som ofte er innstilt på å “ta igjen det forsømte” – ting de ikke fikk anledning til å prøve tidligere i voksenlivet. Sosiologen Matilda White Riley (Riley & Riley, 2000) hevdet imidlertid at det var en spenning mellom tredelingen og firedelingen. En vital eldre befolkning, med et stort antall individer i tredje alder, blir “låst inne” av det institusjonaliserte livsløpets tre faser. Vi lider, sa Riley, av et *strukturelt etterslep*: samfunnet har ikke greid å tilpasse seg den nye demografiske virkeligheten.

Hennes hovedfokus var på de gamle i aldrende samfunn. Jeg ville også ta med de aller yngste. Disse to gruppene, som jeg kaller *bokpermgenerasjonene*, er begge til dels marginaliserte i vårt aldrende samfunn og begge trenger den andre. I offentlig debatt (og valgkamper!) settes de ofte opp mot hverandre: man gir til eldre og tar fra barn. Nå trenger vi en debatt, ikke om eldrepolitikk, men om *generasjonspolitik*. Det er tankevekkende å gjøre et litteratursøk med aldersegregering som nøkkelord. Resultatet viser at når fenomenet knyttes til barn og unge, fokuseres det på problemer, slik som ungdomskriminalitet og adferdsvansker. Litteraturen om eldre står i skarp kontrast, for her snakkes det om *fordelene* ved barrierer mellom aldersgrupper og generasjoner. Segregering gir trygghet, sosial kontakt og lett tilgang til tjenester. Jeg mener vi må se på segregeringens kostnader. For det første gir barrierer, som gjør samhandling på tvers av aldersskiller vanskelig, grobunn for fordommer, det som på engelsk kalles ageism. Som tilfellet er med andre “ismer” gjør manglende kunnskap at vi ofte bruker en kognitiv mekanisme der noen få trekk (mørk hud, grått hår og rynker, piercing) blir grunnlag for å plassere mennesker i en kategori av “andre”: de fremmede, de gamle, tenåringer. Individet med sine særtrekk og tilhørighet i andre kategorier blir oversett. Så blir det gjerne en vond sirkel: alderisme skaper segregering, som igjen fører til mer alderisme. For det andre reduserer aldersegregering unge og gamles muligheter for læring. Begge grupper kan ende opp med svært snevre oppfatninger av hva som er “normalt” og gi dem begrenset evne til å takle forskjeller og mangfold. De har behov for hverandre som lærere. De gamle må ha unge som kan hjelpe dem å følge med tida; de unge trenger de gamle for å ikke bli historieløse.

Vi må skape helt nye tiltak for å lage arenaer der bokpermgenerasjonene kan møtes under trygge og stabile forhold, bli kjent med hverandre og lære av

hverandre. I tillegg trenger vi en debatt om hva det betyr å være gammel og ung i våre aldrende samfunn. Politisk debatt om begge gruppene har vært sterkt fokusert på *rettigheter*. Men å være menneske medfører også *ansvar*. Hva vil vi forvente, for ikke si kreve, av vår unge og gamle? De siste par valgene våre har gitt oss en gledelig økning i representasjon fra de helt unge, både i kommunestyre og på Stortinget. Men hvor blir det av de gamle? I vår nasjonalforsamling er det knapt representasjon i det hele tatt fra en gruppe som utgjør over en fjerdedel av Norges voksne befolkning. Vil og kan vi leve med det? Ønsker vi å engasjere de unge i arbeidet for et mer aldersintegrert samfunn? Jeg vil slutte med et tankevekkende funn fra min egen forskning om barn og besteforeldre, et prosjekt som ble avsluttet i 2006. Både i intervju med 300 barn og i spørreskjema til nesten 1000 foreldre spurte vi om barnet lærte av besteforeldre. Et stort flertall av både barn og foreldre sa et sterkt ja. Her ble det blant annet snakk om praktiske ferdigheter, som fisking, strikking og sylting. I tillegg ble kjennskap til “gamle dager” ofte nevnt. Men da foreldrene ble spurt om barnet hadde lært besteforeldre noe, sa de fleste nei. Barna, derimot, hadde et flertall som sa “Å ja, da!”. Det mest vanlige var SMS og e-post, men vi fikk også høre om dansetrinn, strikkhopp, engelske gloser og bytting av dekk! Akkurat samme mønster, med skarp kontrast mellom foreldre og barns “fortellinger” kom fram da vi spurte om barna hjelper besteforeldre. I sine svar på begge spørsmålene fant vi ofte barn som var tydelig stolte: “Æ hjelper o!” En gutt jeg selv intervjuet fortalte om farmor: “Æ har jobba med å lære o SMS, men æ må sei at de har vært tungt!” Basert på det jeg lærte av mine respondenter vil jeg stille spørsmålet: Er den midterste gruppen, de i den såkalte “aktive fasen” av livet, en hemske for nytenkning og integrasjon?

Litteratur

- Blythe, R. (1979). *The view in winter*. New York: Harcourt.
- Chudacoff, H.P. (1989). *How old are you?* Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Hagestad, G.O., & Uhlenberg, P. (2005). The social separation of old and young: A root of ageism. *Journal of Social Issues*, 61, 343–360.
- Hagestad, G. O. & Herlofson, K. (2007). Micro and macro perspectives on intergenerational relations and transfers in Europe. In *Report from United Nations expert group meeting on social and economic implications of changing population age structures*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division (pp. 339–357).

- Kohli, M. (1986). The world we forgot: An historical review of the life course. In V. W. Marshall (Ed.), *Later life*. Beverly Hills, CA: Sage Publications (pp. 271–303).
- Laslett, P. (1991). *A new map of life*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Riley, M.W., & Riley, J.W. (2000). Age integration: conceptual and historical background. *The Gerontologist*, 40, 266–270.
- Thompson, C.P. (1967). Time, work-discipline, and industrial capitalism. *Past and Present*, 38: 56–97
- United Nations (2007). *World population ageing 2007*. Department of Economic and Social Affairs/Population Division, New York.

Wolfgang Viereck

Takketale på vegne av de nye medlemmene

Mr. President, Mr. Secretary, fellow members of Agder Academy, ladies and gentlemen!

Being, it seems, the most advanced in years of the newly admitted members present, the lot fell on me to respond, if only very briefly, to what has just happened. I am sure I can say in the name of everyone of us that we were very happy and honoured when the news reached us that we had been admitted to this learned society. Agder Academy enlarged its membership by twenty this year, scholars from Norway and many other countries dedicated to different fields and of different professional and other persuasions. Twenty is a rather large number indeed. We are now doing our best to be integrated into the already existing membership. Integration, of course, presupposes information. As befits an Academy, also Agder Academy publishes yearbooks, of course, of which that for 2005 has just appeared. We will study this volume and its predecessors closely to find out more about past and ongoing activities and we will do our best to contribute to the benefit and strength of the Academy.

Agder Academy vivat, crescat, floreat!

Per Kjetil Farstad

Takketale ved tildelingen av Sørlandets kompetansefonds forskningspris for 2006

Ærede preses og akademimedlemmer!

I bildet “Undring” av kollega Aril Andersen avbildes en gutt i en hage. Med et forstørrelsesglass ligger han på kne i den ene enden av hagen for å kikke på en bitte liten tingest. Slik føles det når jeg forsker i lutt-verdenen. Det er spesielt, til tider ensomt, men også veldig spennende. Lutten hadde jo et anseelig antall strenger – opp til 24 i tallet. De fleste lutt-strengene i renessanse og barokk-tiden var laget av tarm, mest av sauetarm. Tarmstrenger var veldig utsatt for temperatursvingninger, ble fort ustemt – og dyre var de også.

Johann Mattheson, en av de mest kjente musikkritikerne og musikkteoretikerne i Tyskland på 1700-tallet skrev at det var like dyrt å bestrenge en lutt som det var å holde en hest i Paris! Sylvius Leopold Weiss – 1700-tallets store lutenist i Tyskland – ble engang spurt om hvor mange år han hadde spilt. “Tyve år”, svarte han. “Men jeg vet jo at du har spilt i over 40 år”, sa den som spurte. “Ja, men tyve år av tiden har jeg stemt på lutten”, svarte Weiss.

Jeg takker Sørlandets Kompetansefond, Agder Vitenskapsakademi og juryen for prisen, som var en stor overraskelse. Ikke desto mindre så vil denne prisen bety mye og inspirere til fortsatt innsats. Jeg vil også takke HiA ved rektor og direktør, og Fakultet for kunsthøgskolen, her representert ved fakultetsdirektør Magne Aasheim Knudsen for tildeling av forskningstid. Prisbeløpet – kr. 30.000 er allerede investert i neste forskningsprosjekt, et lutt-instrument kalt Mandora. Jeg hentet forleden dag hjem fra England en håndbygget kopi av en Mandora fra 1757. Planen er å skrive en artikkel om instrumentet og gjøre en CD-innspilling i 2007, med originale verker for Mandora fra 1700-tallets Italia og Tyskland.

Takketale ved tildelinga av Sørlandets kompetansefonds populærvitskapelege pris for 2006

Kjære alle saman!

Når eg står her i dag, så er eg både stolt og glad over å bli tildelt Sørlandets Kompetansefonds populærvitskapelege pris for 2006. Eg blei veldig overraska då eg hørde at eg skulle få prisen. Eg tenkte: Kan dette vera rett? Men nå står eg her med prisbeviset i handa. Eg vil takka fagjuryen som har innstilt meg til å få denne prisen, og eg vil takka styret for Agder Vitskapsakademi som har vist meg denne tilliten. Takken min går også til Sørlandets kompetansefond!

I heile mitt akademiske liv har eg lika å skriva i den populærvitskapelege sjangeren. På ein måte gjev dette meg eit pusterom frå anna vitskapeleg arbeid. For tida arbeider eg med eit prosjekt om språk og identitet hos ungdommar på Agder. Då kan det vera fint å ta seg litt fri frå vanskelege problemstillingar, og skriva om noko allment som gjeld språk og kultur eller om språket rundt oss i kvardagen.

Det heile starta med at eg prøvde å formidla i kronikkform noko av det eg sjølv hadde funne ut i mi forskning. Etter kvart blei det til at eg skreiv og sette saman kunnskap om andre delar av faget mitt. Eg ønskte å fortelja litt om kva me steller med i morsmålsfaget. Kva er det for problemstillingar som dagens forskarar er opptekne av? Kva for resultat har ein å visa til? Meir enn noko anna har eg vore opptatt av å skriva om noko som folk kan kjenna seg heime i.

Å vera forskar i morsmålet er interessant og givande. Det finst også mange innfallsporatar til studiet av språket vårt. For meg er det naturleg å nemna emne som språk og kultur, språk og identitet, språk og sosial tilhøyrse, framand påverknad på norsk språk, holdningar i samfunnet til ulike språkvariantar osb.

I det norske samfunnet er det generelt stor interesse for språk og språkspørsmål. Å skriva populært om språkspørsmål er derfor ei takknemleg oppgåve. Folk likar å lesa om norsk språk, om dialektar og dialektbruk, om språket i massemedia, om dei engelske orda som trengjer seg inn i det norske språket osv.

I Stortingsmelding 20 (2004–2005) *Vilje til forskning* blir det fleire stader understreka at forskingsformidling er viktig. Det gjeld formidling i fagtidsskrift og rapportar, og det gjeld populærvitskapleg formidling i dagspressa og andre mediekanalar. Som vitskapleg tilsett ved Høgskolen i Agder er ein difor på trygg grunn når ein brukar tid på å formidla fagstoff innafør den populærvitskaplege sjangeren. Leiinga ved høgskolen oppmuntrar også sine tilsette til å formidla forskingsresultat på ein populær måte. Dei gjev uttrykk for at dette er viktig for alle forskarar, samstundes som det er med på å synleggjera Høgskolen i Agder i samfunnet og i regionen.

På nytt: det er ei glede og ei stor ære for meg å få Sørlandets kompetansefonds populærvitskaplege pris for 2006. Eg takkar for prisen og for den tilliten som er vist meg ved denne tildelinga.

Joachim Dorfmüller

On the way to national music: Edvard Grieg between German Baroque and Norwegian Romanticism

Tale under årsfestmiddagen 27. oktober 2006 av presidenten i Tysklands Edvard Grieg-selskap.

Ladies and gentlemen,

Kjære venner,

It is a great honour for me to have been a member of Agder Vitenskapsakademi for two years now. And it is indeed a great honour for me to participate at this årsmøte – many thanks once more to the President of the Academy, Prof. dr. philos. Ernst Håkon Jahr and to Akademisekretær Thor Einar Hanisch! And to speak to you on the subject of some special piano compositions which might never have been treated before - that's indeed a great honour, too. The subject of my short lecture is:

On the way to national music

Edvard Grieg between German Baroque and Norwegian Romanticism

I want to speak to you now about some historical and analytical details of Edvard Grieg's early career as a piano composer, based on unknown pieces composed between 1858 and 1865.

So I will illustrate my words by playing the relevant piano compositions on an excellent grand piano – a great joy for me and for you, as I hope, too. So I take the opportunity to thank once more my good friends Prof. dr. philos. Finn Benestad and Prof. dr. philos. Dag Schjelderup-Ebbe, who gave me and my friend and colleague Prof. dr. Ekkehard Kreft, Direktor of the “Grieg-

Forschungsstelle” of the University of Münster, a grant for taking part in the research project “Edvard Grieg in National and International Cultural Life” at the Centre of Advanced Studies, Oslo, from February till May 1998. Finn and Dag told me where the music, which Edvard Grieg composed as a young boy up to the age of sixteen, is kept: in the *Bergen Offentlige Bibliotek*, then located in the basement of the famous *Grieghallen*. So in April 1998, together with my Grieg-friend Prof. dr. Patrick Dinslage, a highly-esteemed expert from the University of Arts in Berlin, I was for one week, six or seven hours every day, in the musikkavdelingen of this library, wearing special white gloves, studying with respect the so-called “*Studienhefte*”, in which the young Edvard, as a student of the Conservatory of Leipzig, wrote all his theory exercises and all his compositions.

These compositions mark the very beginning of Edvard Grieg as a composer. They are written in styles which are far from the music which later on made Edvard Grieg doubtless the greatest and most famous Norwegian composer world-wide. Finn and Dag underlined this fact in the English version of the Grieg brochure 1993 by saying “Grieg was the composer who put Norway on the musical map of the world” – so indeed comparable with the Danish composer Carl Nielsen and the Finnish composer Jean Sibelius, both of them 22 years younger than Edvard Grieg.

Without any doubt Edvard Grieg never would have been considered the most prominent and important representative of Norwegian music, and never have been considered the true symbol of his homeland, if he had imitated and continued the style of German Romantic composers such as Felix Mendelssohn Bartholdy or Robert Schumann. So let me call your attention to some biographical details of Edvard Grieg: born in Bergen on the 15th of June, 1843, Edvard Grieg was brought up in a musical family. He became, instructed by his mother, who had studied piano and singing in Hamburg, an excellent pianist. Soon he began to compose, too, not as early as the age of five like Wolfgang Amadeus Mozart, but certainly by the age of ten. Edvard improvised with sounds and intervals, and soon he was writing down his first small piano pieces. Some of them were disapproved of by himself; some of them, I suppose, got lost; but – this is very important for us today – 24 of them, composed in the years 1857 and 1858 have fortunately come down to us. The first of these 24 pieces is a very characteristic one: the so-called Larvigs-Polka, composed for Edvard’s Aunt Edvardine, the sister of his mother Gesine, who was three years younger than the aunt. Aunt Edvardine lived in Larvig (nowadays written Larvik) south of Kristiania, a small coastal-town which was the destination of Edvard’s first long journey with his father, in 1858. As I would suppose, Edvardine delighted this

in dance in 2/4-time, in a style which originated in a very popular round-dance from the beginning of the 19th century in Bohemia, and was soon one of the most popular dances not only in the saloons and ballrooms of Paris, Vienna, St. Petersburg and Berlin, but all over Europe, and of course in wealthy families of Norway, too, especially in the Hanse-town Bergen.

Musical example no. 1: Edvard Grieg's rather rustic one-page-composition, a C major-Rondo with typical eight-bar sections emphasizing the third quarter of the bar, was first published in 1995, by Grieg's general editor Peters in volume 20 of Grieg's Complete Works by Rune Andersen, Finn Benestad and Klaus Henning Oelmann, one and a half centuries later. Grieg's performance ban did not apply to this composition - a ban which applied to many other of his early compositions (for example he wrote "*Må aldrig oppføres*" on the score of his c Minor-Symphony). The first practical edition followed in 2000, on the initiative of myself, with the same publishing house Peters - many thanks once more to chief reader Dr. Bernd Wiechert! - in the very new volume IV of Grieg's complete piano music, the beginning of altogether 753 pages of piano music in four volumes - a very respectable amount of music! But let's hear now Edvard's Larvik Polka!

Edvard Grieg, Larvikspolka for piano EG (= Edvard Grieg's op. posth.) 102, measures 1-6

What you heard is by no means a characteristic example of Norwegian music. By no means! It was dance music which the young Edvard had heard, as I suppose, after the more or less regular house concerts with piano music and songs for example by Mozart, Frederic Chopin and Carl Maria von Weber, who were the favourite composers of the Grieg family - and not only the Grieg family - at that time.

But a turning point concerning Edvard's musical education and musical horizon occurred in summer 1858. Then - perhaps on Edvard's birthday - the world-famous violinist Ole Bull, a distant relative of the family, visited the Griegs and heard Edvard playing the piano, perhaps playing one of his own compositions or improvisations. He was so surprised by Edvard's remarkable talent that he spontaneously persuaded the parents to send the fifteen-year-old boy to the Leipzig Conservatory of Music, far away from home, nearly 1,000 km. "*Du skal til Leipzig og bli kunstner!*", Ole Bull said, as Edvard remembers in his autobiographical report "*Min første suksess*". And because Edvard's parents, mother Gesine and father Alexander, wanted the best education for their second son (John, three years elder, followed Edvard in 1860

to study violoncello with the famous Friedrich Grützmacher), they gave their consent without any hesitation.

So after finishing the Tanks skole in Bergen, Edvard in September 1858 came to Leipzig, the town of Johann Sebastian Bach and of Felix Mendelssohn Bartholdy, who established in 1843, the year Edvard was born, a musical institution which within a few years had won international recognition. He was enrolled in the master classes for piano, theory and composition on the 6th of October, 1858 at this institute, and became a fellow student of many others coming from Germany and Scandinavia, from England, Russia and even from the United States of America.

Edward now had to play sonatas by the masters of the so-called Wiener Klassik like Haydn, Mozart and Beethoven, and – this is important with regard to his development as a composer – he had to write modulations and exercises in thorough-bass, and later on choral harmonization and studies in counterpoint such as fugal expositions, normal fugues, and double and triple fugues with up to four voices. This was neither modern nor contemporary music, but rather music of the baroque area. It was music in the style of Bach and Händel, recovered by the late Mozart and by Mendelssohn Bartholdy, of which Mendelssohn's friend Robert Schumann, one of the leading teachers in Leipzig, wrote in his famous “Musikalische Lebensregeln” (“Rules for a musical life”) that: *“Spiele fleißig Fugen guter Meister, vor allem von Johann Sebastian Bach. Das ‚Wohltemperierte Clavier‘ sei dein täglich Brod. Dann wirst du gewiß ein tüchtiger Musiker!”* Translated: *“Play industriously fugues of good masters, especially of Johann Sebastian Bach. ‘Das Wohltemperierte Clavier’ should be your daily bread. So indeed you will become a good musician!”* (To explain: The “Wohltemperierte Clavier” or in English “The Well-Tempered Piano”, by the famous Romantic pianist Ferruccio Busoni considered “The Old Testament of Pianists”, is a collection of 48 preludes and fugues in all keys, edited by Bach in 1722 and 1744). This style was the absolute standard which Edvard and the other young composers in all the master classes of the Leipzig Conservatory had to learn in theory and practice.

So he fulfilled more or less willingly all the tasks given him by his teachers, who were composers as well as recognized leaders of choirs and organists of repute in Leipzig and beyond: from 1858 till 1860 Grieg was in the class of Dr. Robert Papperitz, later on organist of the Nikolaikirche; at the same time and then again in the winter semester of 1861/62 he was in the class of Ernst Friedrich Eduard Richter, then organist and choirmaster of the Peterskirche and later on Thomaskantor; and finally in 1861/62, in the class of Moritz

Hauptmann, then Thomaskantor and President of the Bach-Gesellschaft, and considerable more outstanding even than Richter and Papperitz.

Edvard Grieg composed one choral prelude after the other and one fugue after the other. One of the fugues I would like to play for you now. Without mentioning the name of the composer, you might easily and without any problems think that Bach or Händel or perhaps the late Mozart or Mendelssohn Bartholdy could have composed it. Never Grieg! But it's Grieg, really! Some weeks ago I asked some advanced students – they didn't believe it! Here is the music:

Example no. 2: Edvard Grieg, Fugue c minor EG 183 nr. 1 (1861), measures 1-6

What's your impression? I ask you, ladies and gentlemen, doesn't this music sound like a composition by Bach, Händel, Mendelssohn Bartholdy or Schumann? The reasons for this classification are at least two distinguishing features which let us look back to the masters just mentioned, and of course others of their eras. At first Grieg wrote a fugue, which symbolizes the absolutely characteristic monothematic and contrapuntal technique of the baroque era and of many compositions of Mendelssohn Bartholdy and Schumann as outstanding representatives of the early Romantic era. And secondly Grieg invented (or perhaps got from his teacher) a typical baroque theme marked by the diminished seventh as a characteristic interval of minor keys, here in the very beginning between E flat and F sharp.

But let's go on in the career of Grieg. In April 1862, after three and a half years at the Conservatory, he finished his studies with best references and with a debut as pianist in the famous Leipziger Gewandhaus. Then he returned to his family in Bergen and gave his first piano recital. He was successful wherever he gave concerts, but he didn't feel satisfied with the experiences as a composer he had made in Leipzig. So in 1863 he set off to the capital of Denmark, Copenhagen, in those times a very important cultural centre. He became friends of the 26-years older, famous Danish composer Niels Vilhelm Gade, who inspired him to be concerned with the folk music of the Nordic countries. Later on after returning to Bergen Grieg joined four Norwegian musicians who were inspired by folk music, too.

The first and oldest of them was the already mentioned violin virtuoso Ole Bull (1810-80), Grieg's discoverer in 1858, as we just saw. Bull gave very successful concerts in Europe as well as in the United States, with fascinating improvisations on Norwegian folk dances and folk songs. Grieg met up him once more, walked with him round Bergen, and was fascinated by the music

of hardingfele players. Later on he confessed: “*Det var Ole Bull som først fikk meg til å ta beslutningen om å komponere typisk norsk musikk ... Ole Bull ble min redningsmann. Han åpnet mine øyne for skjønnheten og originaliteten i den norske musikken.*” And Ole Bull gave the young composer the very important and decisive instruction: “*Skap din egen stil!*”

The second musician was Halfdan Kjerulf (1815-68), five years younger than Ole Bull. Kjerulf created a synthesis of German Romantic and Norwegian folk tunes, especially in art songs, which had their direct model in the German lied as composed by Franz Schubert. And he wrote impressive piano arrangements of Norwegian “*folkedandse*”, too, which Edvard was keen to study.

The third composer who inspired the young man was Rikard Nordraak (1842-66), almost the same age, a very committed patriot. As the composer of the Norwegian national anthem “*Ja, vi elsker dette landet*”, with words by his cousin Bjørnstjerne Bjørnson, first sung at the 50th jubilee of the Norwegian Constitution on 17th May 1864, Nordraak gave his young friend the courage to put his complete trust in the sources of Norwegian folk music. So Edvard developed very new aspects of Romantic music alongside those of Schumann and Mendelssohn Bartholdy, whose style he had come to know intensively in Leipzig during the years immediately before.

And last but not least, Grieg studied Ludvig Matthias Lindeman’s (1812-1887) most important basic collection “*Ældre og nyere Fjeldmelodier, samlede og bearbejdede for Pianoforte*”, the first volume of which was published when Edvard was ten years old. So he was able now to play and sing melodies and rhythms of many Norwegian songs and dances as well as being able to examine especially their hidden harmonies.

Grieg from this time on came to know the traditional music of Norway: dances like Gangars from Telemark and Agder, like Hallings from Hallingdal, Telemark and Valdres, and like Springars from Østlandet. And he got to know religious and secular folksongs, so-called folketonar, which have the same origin. He was directly inspired to create a special national style not known, sung, played or heard before in such a distinct way. It is for this reason that he has gone down in music history.

An absolutely admirable and enviable fact is that Grieg in his own day was celebrated not only in Norway, but especially for example in Berlin, Paris and Manchester. Some of his concerts – in Berlin for instance – had an audience of about three thousand (!) people. Nevertheless: it is very characteristic that Grieg himself was so modest that he would never have expected such an eminent and excellent historical status. It is said that Grieg, when he left his small hut beside “Troidhaugen”, placed a small sheet of paper on the desk with the

polite request: “*Om noen bryter inn, bes han om å skåne notene. De har dog ingen verdi for andre enn Edvard Grieg.*” We may be happy that this was a very modest understatement. Fortunately! *Mange tusen takk, Edvard Grieg!*

Let me come to an end now. Within ten years Edvard Grieg continued on his way with the national music of Norway, from German Baroque to Norwegian Romanticism. As proof of this, I will play now for you the first *Lyriske klaverstykke* which is definitely based on a Norwegian folk dance: On a springar. It is simply and typically called “*Norsk*”, composed in 1864 or 1865 as the sixth of the in the end 66 *Lyriske klaverstykker* Edvard Grieg wrote up till 1901.

Thank you very much for your attention! Tusen takk for Deres oppmerksomhet og interesse!

Example no. 3: Edvard Grieg, Norsk op. 12 nr. 6, measures 1-6 (perhaps 1865) fra *Lyriske Stykker* vol. 1.

Bilder

“Galateas triumf” av Raphael, se s. 62.

Professorene Per Kjetil Farstad og Martin Skjekkeland mottok priser og bilder av preses Ernst Håkon Jahr (t.v) og akademisekretær Thor Einar Hanisch (t.h.)

Professor Frode Gallefoss mottok sitt diplom som nytt medlem under årsfesten

9 av de 20 nye medlemmene mottok sine diplomer i årsmøtet. Bak: Wiig, Bjøranger, Viereck, Halvorsen, Lilleaas, Schulte, Stray, Dybo. Foran: Bekken

Professor Gunhild O. Hagestad holdt årsmøteforedraget

Professor Ferenc Kiefer hilste fra Det Ungarske Vitenskapsakademiet

Visepreses professor Kristian Fosheim hilste fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab

Professor Joachim Dorfmueller bidrog med klaverspill og foredrag om Grieg under årsfesten

Edvard Brøvig representerte Kristiansand kommune, her i samtale med HiAs Harald Olsen

Professor Ole B. Stabell og Cultiva-direktør Erling Valvik i ivrig samtale

2005-prisvinner Terje Strøm-Olsen hadde mye å snakke med Joachim Dorfmueller om

Gimle Gård, Akademiets hjemmearena for medlemsmøtene

